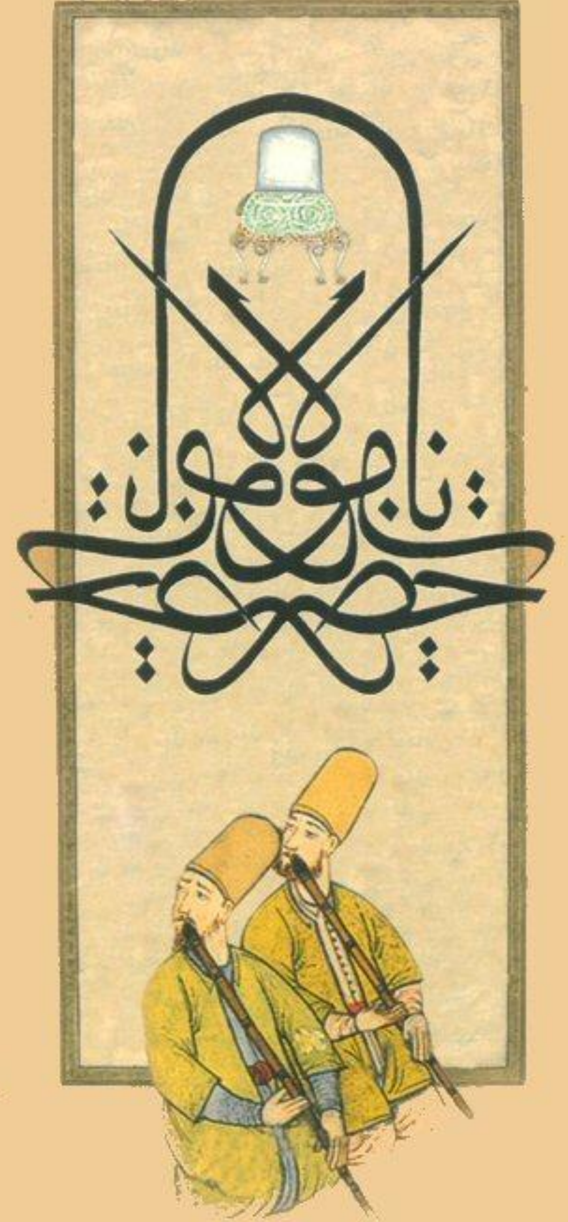
"Her gün bir yerden göçmek ne iyi.
Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş.
Dünle beraber gitti cancağızım,
ne kadar söz varsa düne ait...

ŞİMDİ
YENİ ŞEYLER SÖYLEMEK
LAZIM"

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî

BEŞİNCİ CİLT

Sahife

Sahife

Sahife

BEŞİNCİ CİLT

Mevlânâ'nın bu cilde yazdığı mukaddimenin hülâsası ve izahı

(Şeriat bir şem'a (mum) gibidir, yol gösterir. Fakat şem'ayı ele almakla yol alınmaz. Yola düzelmek lâzımdır ki, işte tarikat budur. Yol alınıpta maksada ulaştın mı, o da hakikat olur.

Eğer hakikatler meydana çıksaydı şeriatler batıl olurdu, demişlerdir. Çünkü şeriattan maksad, hakikata vusuldur. Hakikat zahir olduktan ve hedefe ulaşıldıktan sonra artık şeriat hükümlerinin vücudu kalmaz. Nitekim her ferdde şeriatın hükmi ölünciye kadardır. Ölüm gelip hakikat ayan olduktan sonra o kimsenin nedamet ve imanı makbul değildir. İşte bunun gibi iradî ölümle Hak'da fanî olan insanı kâmil de taat külfetinden necat bulmuştur. Çünkü asıl hakikî ölüm budur.

Mevlânâ bu hakikati şöyle bir teşbih ile açıklıyorlar. Bakır bir kimya ameliyesile altun olsa veya aslından altun ise artık altun için tekrar kimya ameliyesine girişilmez. Yani muhakkıkın şeriat ilmine ihtiyacı kalmaz.

Hülâsa medlule eriştikten sonra delile ihtiyaç yoktur. Fakat medlule vasıl olmazdan evvel delili terketmekte kötüdür, kabihtir. Yani delil olan şeriatın yardımıyle medlul olan tarikat ve nihayet hakikate vusulden evvel şeriati terketmek dalâlettir.

Diğer bir teşbih ile; şeriat tıb bilgisine benzer. Tarikat ise o bilgiye göre perhiz etmek, ilâç almak ve sıhhate ulaşmaktır. Artık bu tedavi ile sıhhate erişince ilâca ihtiyaç kalmaz.

İşte dünyada hakikate ulaşanlar, öldükleri zaman: «Keşke benim kavmim, beni, Hak'kın nasıl yarlığadığını bilselerdi» diye sevinç nâraları vururlar Hakikati bulamıyanlar ise. «Heyhat, kâşke kitabım (defteri âmal) verilmeseydi; kâşke büsbütün ölüp mahvolsaydım da; hesap kitap bilmeseydim. Mal, mülk, kuvvet, mansıp bana fayda vermedi» diye bağırır, feryad ederler.

Şimdi cenabı pir, bu makaddimeyi şu neticeye bağlıyorlar.

«Şeriat ilim; tarikat amel; hakikat ise Tanrıya vasıl olmaktır, hakîm olan kimse evvelâ ilmi bilecek, ameli ifa edecek ve Hak'ka vasıl olacaktır.»

Mukaddime burada nihayet bulur. Şimdi Mevlânâmız, müteakip mesnevilerde Cenabı Hüsameddinin bir çok meziyet ve vasıflarını saydıktan ve ahlâka, irşada müteallık müteaddit vasiyetlerde bulunduktan sonra kötü huylarımızı temsili şekilde izah eden aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar.

1 — چار وصفست این بشر را دلفشار - چارمیخ عقل کشته این چهار

2 — زانکه این تن شد مقام چارخو - نام شان شد چار مرغ فتنه‌جو

3 — بط وطاووس است زاغست وخروس - این مثال چار خلق اندر نفوس

— بط حرص است وخروس آن شهوتست - جاه چون طاوس وزاغ امنیتست

Tercemesi :

1 — İnsanın gönül sıkıcı dört vasfı vardır ki, onlar aklın çarmıhı olmuşlardır.

2 — Çünkü bu ten dört huyun durağıdır. O huyların adları dört fitneci kuştur. (Yani insandaki bu huyları dört fitneci kuşa benzetebiliriz) Onlarda,

3 — Kaz, Tavus, Karga ve Horozdur.

4 — Bunlardan kaz, hırs; horoz, şehvettir. Mansıb ise Tavusa, karga da arzuya benzer.

İZAHI: Kazın, hırsın mümessili olmasının sebebi, onun daima başı yerde koskoca gagası ile gömük, kurt ve sair muzahrafatı hırs ile yemesidir. İşte bunun için Mevlânâ haris adamı bu kaza benzetiyor. Haris adam her şeye karşı doymak bilmiyen bir arzu besler. Yalnız ben zengin olayım, her şey benim olsun; der ve hırsın ateşi içini kurt gibi yer. Daima azab içindedir. Bunun için insan, mesleğinde çalışmalı, uğraşmalı ama, aç gözlülük ederek hayatını zehirlememelidir.

Sonra Tavusun, mansıbın mümessili olmasının sebebi, derin bir kibir içinde salına salına gubararak yürümesi ve kendi güzelliği ile öğünmesidir. İşte bunun için Mevlânâ gurura kapılan mevki sahiplerinin daima bir kibir ve azamet takındıklarını bu kuşa benzetmiştir. Halbuki Allah, böyle derin bir kibir içinde bulunanları sevmediğini Kur'an'ın şu ayetiyle (ان الله لايحب كل مختال فخور) sarahaten bildirmiştir. İnsanın hakikî insanlığı, muvakkat olan mevki de değil; şahsında, manevî varlığının kemal derecesindedir.

Şehvete gelince: Mevlâna bunu da horozla temsil ediyor. Horozun bir taraftan yemlenirken diğer taraftan bütün işi şehvet düşkünlüğündür. İşte insanlar arasında şehvetperestler de horoza benzerler. Burada şehveti yalnız cinsi arzu değil, her türlü müştehiyat olarak almalıdır. Şehvet düşkününün basiret gözü daima kapalıdır. Bu yüzden başına her türlü fenalık gelir.

Hülâsa; nefsi azdırmamak kemalin en yüce mertebesidir ki o da nefsin bütün arzularına yol vermemekle mümkündür.

Karga ise: daima dünyada ebedî olmağı ve arzularının daima devamını ister. Karga, çok uzun ömürlü bir mahluktur. Bunun için Mevlâna dünyaya tama' ve arzuları olanları kargaya benzetmiştir. yani yemek ve yaşamak.

Hülâsa; insan; içinde çırpınan bu dört kuşu salıverirse daima bir huzur içinde kalır. Yalnız şurasını söyliyelim ki bu sayılan şeyler Allah'ın insanlara verdiği kuvvettir. Onların hepsi lüzumludur ve âlemin nizamı böyle temin edilmektedir. Yalnız Mevlânâ'nın bahsetmek istediği nokta, bu kuşları ifrata götürmemektir. Çünkü her şeyde ifrat, insanı hidayet yolundan saptırır.

***

«Kâfir yedi bağırsağıyla mümin ise bir bağırsağıyla yemek yer» hadisi ve bu hadisin gelmesinin sebebi

Cenabı Peygamber bir hadisi şeriflerinde (الكافر يأكل في سبعة امعا والمؤمن يأكل في معاء واحد) buyurmuşlardır ki, maali yukarıdadır, Bu hadisin söylenmesindeki hikmet şudur:

Bir gün kâfirlerden bir kaç kişi akşam vakti cenabı peygambere misafir geldiler, ve: «Ey bütün arz ve semanın mihmandarı.. biz sana konuk geldik; azığımız yok; uzak yerden geliyoruz» dediler. Peygamber hoş karşıladı ve ashab ve yaranına: «Dostlarım.. bu misafirleri aranızda taksim edin.. ben nasıl misafir seversem, siz de öyle.. bunlara ikram eyleyin» buyurdu.

Her dost bir misafir seçti. Aralarında şimdiye kadar eşi görülmemiş iri cüsseli biri vardı ki, kimse almadı, onu da Hazreti Peygamber alıp götürdü Evde yedi tane süt keçisi vardı, sağdılar. Bu obur adam yedi keçinin de südünü içti, evde daha ne varsa hepsini sildi süpürdü. Ehli beyit bundan müteessir oldular. Nihayat yatma zamanı geldi. Misafiri bir odaya koydular ve bunun oburluğuna kızdığından dolayı cariye oda kapısını tışarıdan zincirledi. Misafir gece yarısı abdest bozmak üzere bir karın ağrısıyla uyandı. Yatağından kalkıp kapuya doğru koştu. Fakat kapu sımsıkı kilidli idi. Çalıştı, çabaladı, kapuyu açamadı. Nihayet yatağına girdi ve rüyasında kendisini bir viran de gördü. Orası halktan hali idi. Heman abdest bozdu. Uyandı ki, yatak baştan başa necs içinde idi. Utancından kapu açılır açılmaz kaçmak üzere gözünü kapuya dikmişti. Nihayet bizzat Hazreti Peygamber sabahleyin kapuyu açtı. Konuğa görünmemek için heman gizlendi, ve misafir çıkıp gitti. Gerçi misafirin geceki hali ve sıkıntıları cenabı peygambere malum olmuştu. Fakat kapuyu açmamak fermanı almıştı.

Çünkü nice düşmanlıklar, dostluğa; nice haraplıklar mamurluğa sebep olur. Misafir gittikten sonra bir küstah, o kirli yatağı peygamberin önüne getirdi: «Ya Rasulullah.. işte misafirin yaptıkları..» dedi. Peygamber buna karşı tebessüm ederek buyurdular ki: «O yatağı ben kendi elimle yıkayayım». Bu söz üzerine ehli beyit harakete geçtiler: «Bizim canımız sana kurban olsun; bunu yıkamak bizim vazifemizdir.. bu elin işidir, gönlün değil.. biz senin hizmetin için yaşarız.. siz hizmet edecek olduktan sonra bizim işimiz nedir» dediler.

Peygamber buyurdular ki : «Anlıyorum.. Fakat bunu benim yıkamaklığımda gizli bir hikmet vardır.» Bunun üzerine ehli beyt bıraktılar ve peygamber yatağı ihtimamla yıkadı. Misafir çıkıp giderken (hamayıl) ını odada unutmuştu. Bunu almak için hırsından tekrar eve geldi. Peygamberin bu necaseti bizzat yıkadığını görünce hamayılı filan unuttu, teessüründen yakasını yırtmağa başladı. Başını duvarlara çarpıyordu; başından, burnundan kanlar akmağa başladı. Peygamberin bu yüksek hasleti onun kalbine tesir etti. O vakte kadar imansız yaşadığına tahassürler etti ve secdeye kapanarak peygambere : «Ey yer yüzünün küllü.. Bu naçiz cüzü' senden utanıyor, ey cihanın kıblesi... bunca müddet gaflet ve günahlar içinde kaldığıma yanıyorum.» diye hadden ziyade çırpınıyor, ağlıyor, ağlıyordu. Bulut ağlamazsa çemen nasıl gülümser. Bunun üzerine peygamber onu kendine doğru çekerek okşadı. Mihman gözünü açtı, ve peygambere hitaben: «Ben ebedî olarak senin konuğunum; beni dirilttin, senin âzadlınım!.. Dedi. Nihayet Cenabı Peygamber o mihmanı coşkunluktan sükûnete getirdi, onun yüzünü yıkadı. Mihman tekrar dedi ki: «Ey Hak'kın şehidi!.. Bana şehadeti telkin et, tâ ki Hak Taalânın vahdaniyetine ve senin peygamberliğine şahidlik vereyim ve bu küfür ve isyandan kurtulayım». Nihayet obur imanla müşerref oldu.

Şimdi Mevlânâ bu şehadet münasebetiyle aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar :

Fiil ve hareketlerimiz her vakit içimizin tam şahidi değildirler

1 — این نماز و روزه وحج وجهاد ـ هم گواهی دادنست از اعتقاد

2 — هدیها وارمغان وپیشکش ـ شد گواه انکه هستم باتو خوش

3 — گر بطراری کند پس دو گواه ـ چرخ شد در محکمهٔ عدل الله

4 — هست صیاد ار کند دانه نثار ـ نی زرحم وجود بل بهر شکار

5 — فعل وقول آمد گواهان ضمیر ـ زین دو بر باطن تو استدلال گیر

6 — تزکیه باید گواهانرا بدان ـ تزکیه‌ش صدق که موقوفی بدان

7 — این گواه فعل وقول ازوی بجو ـ کو بدریانیست واصل همچو جو

8 — لیك نورعارفی کز حد گذشت ـ نور او پرشد بیابانها ودشت

9 — شاهدی اش فارغ امد از شهود ـ وز تکلفها وجانبازی وجود

10 — پس نکو گفت آن رسول خوش جواز ـ ذرهٔ عقلت به از صوم ونماز

11 — زانکه عقلت جوهرست این دو عرض ـ این دو در تکمیل آن شد مفترض

Tercemesi :

1 — Bu namaz, oruç, hac ve cihad senin itikadına yani Allah'a bağlılığına bir şahiddir.

2 — Armağanlar, peşkeşler o kimselere karşı, seninle ben iyiyim, hoşum demenin şahididir.

3 — Fakat bu iki şahid yani namaz ve oruç riya için ise Allah'ın adâlet mahkemesinden reddedilir, makbul olmaz.

4 — Avcı, gerçi kuşlara tane atıyor amma bu taneler onlara merhamet için değil belki avlamak kasdıyla atılmaktadır.

5 — Fiil ve söz kalbin şahididir. Bu ikiden senin içinin ne olduğu anlaşılır,

6 — Şahidleri tezkiye lâzımdır. Senin sözünün gerçekliği bu tezkiyeye bağlıdır, bunu bil.,.

7 — Bu iş ve söz sahibini o kimsede araki, o, ırmak gibi henüz deryaya ulaşmamıştır.

8 — Fakat ârifin nûru hududu aşmış, bütün sahraları doldurmuştur.

9 — Arifin içinin güzelliği, onu şahidlerden, tekellüften, canbazlıktan âzade kılmıştır.

10 — Daima her şeyde iyiyi ve doğruyu caiz ve lâik gören peygamber ne güzel söyledi. «Senin zerre kadar aklın oruçtan da namazdan da yeğdir»

11 — Çünkü aklın cevherdir. Bu ikisi araz... İkisinin de farz olması aklın tam olmasına bağlıdır.

İZAHI : Fiil ve sözlerimiz kalbimizdekinin hariçî bir tezahürüdür. Bu iki şahitten içimizin ne olduğu anlaşılır. Meselâ; namaz, oruç gibi

ibadetlerimiz dinî itikadlarımızın dürüstlüğüne delâlet eder Kendilerine armağanlar verdiklerimize bu hediyeler birer muhabbet şahididirler. Fakat bu her vakit böyle midir? Dinî olsun, içtimaî olsun bütün ve söz ve hareketlerimiz içimizin tam aksettiği bir ayna olabilir mi?.. Elbette değil...

Bir takım riyakârlar, gösterişçiler kalbî değil bir menfaat sağlamak için vicdan ve kalblerinin tam aksine hareket ederler. Bu kabil muhterislerden. yalancılardan binlercesi etrafımızda dolaşmaktadırlar. Bunun için riyakârların dinî ve içtimaî bütün amelleri Allah'ın adalet mahkemesinden daima reddedilmektedir.

İşte Mevlânâ bu riyakârların hareketini şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar: "Avcının kuşlara yem atması merhametinden değil, belki yem vasıtasıyla onları avlamak içindir. Şu halde yaptığımız harici ameller ancak riyasız olursa içimizin şahididirler. Bunun için her şahadet edenin doğru olduğuna hükmedilemez, tezkiye lâzımdır. İşte bu sebeple mahkemeler, şahitlerin doğru sözlü, dürüst insanlar olup olmadığını diğer kimselerden tezkiye ederler.

Hakiki âriflere gelince: Onlarda fiil ve söz diye bir takım tekellüfler, canbazlıklar yoktur. Onları tamamiyle kalbdir, bütün varlıkları kalblerinde sızan bir nur içinde apaçık görünmektedir. Onlar için şahitler aramağa lüzum ve hacet yoktur. Onlar oldukları gibidirler.

İşte, peygamber dahi, akla, cana hitap ederek "Senin bir zerre aklın oruçtan da, namazdan da evlâdır" buyuruyorlar. Zaten bütün teklifler akla hitap ederler. Aklı olmayanlar için hiç b i r teklif yoktur. Bunu dahi derinleştirerek: Bir zerra akıl, gösteriş kabilinden yapılan ibadetlerden, daha üstündür. Çünkü ibadetler arazdır, iki zamanda baki kalmaz; fakat akıl ve can cevherdir.

Şimdi Mevlânâ; çok yemenin, lokmaya olan hırsın her türlü nefsanî şehevatı tahrik ettiğini, müteakip bir kaç sürhde dahi tekrar ediyorlar, ve buyuruyorlar ki: "Ey karnının harisi olan kimse yüksel,. yükselmek için de gıdayı değiştirmekten başka hakikî yol yoktur. Melek gibi sen de daima Hak'kın tesbihini gıda eyle»...

NOT : Yemek düşkünleri o iddiadadırlar ki, İnsan kuvvet bulmak için mutlaka bol bol yemek lâzımdır. Halbuki vücut, gıda kudretini pek az şeyden alır. Öbür tarafı bir posadan ibarettir. Oburluk insana ağırlık ve sıkıntı verir; zekâyı söndürür, türlü hastalıklar getirir. Veliyyullahın pek az yemelerine rağmen maddî kuvvetleri oburlardan kat kat fazladır. Fakat ten ehli, ruhun gıdasını inkâr ederler ve diğer hasis ve maddî gıdalar üzerine titrerler.

* * *

Meleki mukarrib (Cebrail) levhi mahfuzdan gayb ilmini nasıl alırsa âlemi enfüsde olan akıl da Cebrail gibi her sabah her günün dersini, ilmini o levhden alır

Akıl her sabah levhi mahfuzdan her günün dersini alır. Yani insanın hali ne ise kader levhası olan levhi mahfuzda takdir olunmuştur. Ey âkil, ademe, parmaksız olarak yazılan o yazılara bak.. Dünyaya dalanlar, o yazıların nurunu, hakikatını herkes seçebilseydi dalâletten kurtulurdu. Dünyada herkes bir hayale kapılmış, bir hazinenin sevdasıyla bir bucağı eşmededir.

Bir diğeri yine bir hayalin verdiği azametle dağlardaki madenlere yüz tutmuş, ö ürüsü de inci çıkarmak için uğraşıp didişmededir.

Yine bir başkası papas olmak için kiliseye kapanmış, bir başkası da hırs içinde ekine koşmaktadır, herkes can kıblesini kaybetmiştir.

Hülâsa; insanlar, içlerindeki renk renk hayaller yüzünden dışarıda birbirine aykırıdırlar. Hayaller aykırı olmasa hiç bir zıddiyet olmazdı. (كل حزب بما لديهم فرحون) âyeti celilesi veçhile herkes kendi işini beğenmede ve ondan ferah duymaktadır.

Sırlar açıldığı zaman yani sabah çağı, ebedîlik nuru doğunca herkes etrafında döndüğü nurun ne biçim mum olduğunu anlıyacaktır.

NOT : Yukarıda gördük. Gaflet, dünya hayatındaki terekkinin sütunudur. Herkes her şeyin hakikatini bilseydi bu çocuk oyuncağı dünya işleriyle kim meşgul olurdu ki....

* * *

Tanrı'nın kahrı ve lûtfu hakkında

Bir çok kimseler Hak'kın lûtfunu da, kahrını da bilirler; cümlesi de Hak'kın kahrından kaçarlar, lûtfuna iltica ederler. Amma Tanrı, nice kahırları lûtf içinde, lûtufları da kahr içinde gizlemiştir ki, bunu ancak temyiz sahibi olanlar ve her şeye Allah'ın nuruyla nazar edenler vakıftır. Onlar, zahiri görenlerden bu temyiz kudretiyle ayrılmaktadırlar.

Nitekim Tanrı, Tebâreke suresinde (ليبلوكم ايكم احسن عملا = Onlardan hangisi daha iyi amelde bulunacak) ayeti celilesi veçhile kulları imtihan etmektedir.

İşte Mevlânâ bunun üzerine şu kıssayı anlatıyorlar:

Bir derviş, diğer bir dervişe; «Tanrıyı nasıl gördün, söyle» dedi.

Derviş dedi ki: «Ben Hazreti Hak'kı her türlü vasıflardan münezzeh gördüm; onu kısa bir misalle anlatayım Gördüm ki, O'nun sol yanında bir ateş, sağ yanında da bir kevser ırmağı vardı. Bir bölük halk kevserden ötürü o ateşe el atmış, diğer bir kısım halk ise kevse-

rin içinde neş'eli bir halde idiler. Fakat bu, her kötüyü veya her iyi kişiyi şaşırtacak bir oyun idi. Her kim ateşe atılıyor ise öbür yandaki ırmaktan baş çıkarıyordu. Ve yine her kim suya atılıyor ise derhal kendisini ateş içinde buluyordu. Yani her kim sağ tarafa ateşe gitti ise ashabı yeminden yani saadet ehli oldular. Sol'a gidenler ise ashabı şimalden yani fısk ve fücur içinde kaldılar. Fakat bunu pek az kimse fark ediyordu. Halk; zevki, dünya lezzetini kendilerine mabud ittihaz eylediklerinden çoğu bu oyunda kaybetmiştir. Ateşin, hayretin, ızdırabın ilâhî neş'esini bilememişlerdir.»

İşte Mevlânâ bunun üzerine buyuruyorlar ki; «Kendine gel!.. İlâhî mekrin azametini gör. O helâl ve yüksek mekir karşısında nice dağlar gibi olan hileler baş aşağı olmuştur. Hülâsa Hak'kın bizi uyandırması için verdiği kahır ve azaplar da ne lûtuflar gizli, fakat neş'e gibi görünen zevk ve sefahatte ise ne kahırlar saklanmıştır. İşte (ومكروا ومكر الله والله خير الماكرين) budur.

Nihayet cenabı pir bahsi şöyle neticelendiriyorlar ve her şeyden evvel kalbin tasfiyesini istiyorlar ki şu mesnevileri bunu açıkça gösteriyor.

«Aynanın cılalanması, yani kalbin temizlenmesi, riyasız ibadetle mümkündür; Fakat ayna aslından bozuk ise onu cılalamak çok zordur.»

***

Akıllar yaratılışta mütefavit (birbirine uygun değil) dir. Fakat Mutezileye göre aklı cüz'i aslında herkeste bir olup bu tefavüt; bilgi, uğraşma ve tecrübeden gelmektedir

Mutezile (İslâmdan bir fırka), akıllar herkeste birdir; zâhiren bir tefavüt görülüyorsa bu, tahsili ilimden, tecrübeden ileri gelmektedir, derler ki, bazı hakîmler de bu kanaattedirler. Fakat ehli sünnet, herkesin aklı yaratılış itibariyle ayrı ayrıdır, diyorlar. Cenabı Pir de ehli sünnetin kanaatindedir. Buyuruyorlar ki : «Akıllar arasında yerle gök kadar mertebe farkı vardır. Akıl vardır, güneşin kursu gibi; akıl vardır, zühre yıldızından da aşağıdır. Yine akıl vardır ki, sarhoş mumu gibi; bir akıl daha vardır, ateş kıvılcımına benzer». İşte akıllar birbirinden bu derece ayrıdırlar. Buna ait üçüncü ciltte (Halkın akılları ayrı ayrıdır) sürhün de tafsilât vardır. Oraya müracaat buyurulsun. B u r a d a yalnız şunu söyliyelim ki; aklın bu tefavütü ve mahdutluğu aklı cüz'iye göredir, çünkü bu aklın önü gaflet perdesiyle örtülüdür. O kalkınca akıl, Tanrı nurunu görür ki; buna aklı küllî denilmektedir.

Mevlânâ bu iki aklı şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar : Aklı küll'i avdan avcıya intikal etmiş, onun hüsnünü görmüştür. Aklı cüz'i ise avın gamını çekmektedir, yani daima dünyaya bağlıdır.

Müteakiben Mevlânâ; bundan evvelki sürhde beyan edilen mekir bahsini tekrar ediyorlar. Mekir yap, fakat bu mekir arzu ve şehvet üzerine değil, heva ve hevesi terkederek kurtuluş yolunda olsun. Sonra zoru terk et de zariliğe gir.. Muztar ve tahammülü olanın zariliği hakikattir. Fakat kardaşı Yusuf'u hile ile kuyuya atan kardaşlarının efganı riyadır, buyuruyorlar.

***

Dağarcığı ekmekle dolu olduğu halde açlıktan ölen köpeğine karşı, yüzünü gözünü döğerek feryad eden, şiirler söyliyen bir A'rabî'nin hikâyesi

A'rabın birinin köpeği açlıktan ölmek üzereydi. Arap yağmur gibi göz yaşı döküyordu. Bu sırada oradan geçen bir dilenci arabın yanına gelerek :

— Ne ağlıyorsun.. bu kadar figana sebep ne ?

Arap cevap verdi :

— Benim çok iyi bir köpeğim vardı, Bana hem avcılık eder, hem de beni her türlü belâdan korurdu. İşte bak yolun ortasında ölmek üzere...

Dilenci cevap verdi :

— Köpeğin hastalığı nedir, nereden yara almıştır ?

Arap cevap verdi :

— Bir şeyi yok, açlıktan ölüyor.

Dilenci etrafa bir göz gezdirdi. Arabın elinde bir dağarcık gördü ve dedi ki :

— Bu nedir, bunun içinde ne var ?

Arap cevaben :

— İçinde ekmeğim ve azığım var.

Şimdi dilenci fena halde sinirlenerek :

— Pekalâ. neden bu ekmeklerden ona vermiyorsun. Biçare hayvan açlığından ölüp gidiyor.

Buna karşı arap dedi ki :

— Yolda parasız ekmek vermezler. Halbuki göz yaşları bedavadır.

Dilenci bunu duyunca yarı öfkeli, yarı müteessir bir halde araba şu sözleri söyledi :

— Sen göz yaşının kıymetini bilmezsin. O, aslında kandır. Gam

sebebiyle su olur. Bu vaziyette sen kendini harap ediyorsun. Göz yaşı aslında ciğer kanıdır. Ekmek ise topraktan olur. Bunu, ona nasıl değişiyorsun. Anlaşılıyor ki, senin gibi ahmak ve cahillerin yanında ekmek, gıdadan hasıl olan kan, göz yaşından daha kıymetlidir. Yazıklar olsun. Bu hikâye üzerine Mevlânâ şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

Varlığı ancak Hak'ka bağlamalıdır

1 — من غلام آنکه نفروشد وجود ـ جز بدان سلطان با افضال وجود

2 — چون بگرید آسمان گریان شود ـ چون بنالد چرخ یارب خوان شود

3 — من غلام آن مس همت پرست ـ کو بغیر کیمیا نارد شکست

4 — دست اشکسته برآرد دردعا ـ سوی اشکسته پرد فضل خدا

Tercemesi :

1 — Ben o kimsenin kölesiyim ki, vücudunu o ihsan sahibinden başkasına satmaz.

2 — Çünkü o ağladı mı, gökler de ağlar. O inledi mi, gök te: Ya Rab'bi demeğe başlar.

3 — Ben, o himmet sahibi bakırın kölesiyim ki, kimyadan başka bir şeye eğilmez.

4 — Dua ederken münkesir ve derin bir korku içinde el kaldır. Allahın ihsanı, lûtfu daima onlar tarafında uçar.

İZAHI: Mevlânâ bu hikâyesinde hasis insanlara derin bir târiz yapmaktadır. İnsan ancak Hak yolunda vücudunu sarfeder. Allah'tan başka kimseye kulluk etmez.

Hikâyedeki pinti arap gibi beyhude gözyaşı dökerek vücudunu perişan etmek aşağılık insanlara mahsustur. Göz yaşı; hasbî, kalben tama miyle münkesir ve hakikî bir Allah korkusu içinde akarsa makbuldur ve bu yolda yapılan dualar ve dökülen göz yaşları gökleri yerinden oynatır ve Allah'ın ihsanı da o kullarına mahsustur.

***

Kötü göz hakkında

Hiç bir kötü göz, insanın kendisini beğenircesine kendisine bakması kadar tehlikeli değildir. Meğer ki o kimsenin gözü, Tanrı nuruyla değişmiş ve kendisini Hak'kın varlığında fani kılarak ancak: «Benimle duyar, benimle görür» sırrına mazhar olmuş bulunsun.

Mevlânâ aşağıdaki mesnevilerinde, nazar isabeti hakkında yüksek izahlarda bulunuyorlar.

Kötü göz ve mansıp hırsı hakkında

1 — پر طاوست مبین وپات بین ـ تا که سؤالعین نکشاید کمین

2 — که بلغزد کوه ازچشم بدان ـ «یزلقونك» از نبی برخوان بدان

3 — احمد چون کوه لغزید ازنظر ـ درمیان راه بی گل بی مطر

4 — کزحسدوزچشم بد بی هیچ شك ـ سیر وگردش را بگرداند فلك

5 — آب پنهانست ودولاب آشکار ـ لیك در گردش بود آب اصل کار

6 — حرص بط یکتاست این پنجاه تاست ـ حرص شهوت مار ومنصب اژدهاست

7 — حرص بط ازشهوت حلقست وفرج ـ درریاست بیست چندانست درج

8 — صدخورنده گنجد اندر گرد خوان ـ دوریاست چونگنجد در جهان

Tercemesi :

1 — Sen Tavus gibi kanadına bakma, ayağını gör. Ta ki kötü göz sana bir pusu kurmasın.

2 — Kötü gözden dağ bile yerinden oynar. Kur'an'dan (یزلقونك) ayetini oku da anla.

3 — Dağ gibi Ahmed bile yolda çamur ve yağmur yokken nazardan ayağı sürçdü.

4 — Hiç şüphe yoktur ki, hased ve kötü gözden felek bile seyir ve hareketini dönderir.

5 — Su gizli, dolap aşikârdır. Fakat asıl işi yapan yani dolabı dönderen sudur.

6 — Kazın hırsı birdir. Bunun yani tavusun hırsı ise elli mislidir. Şehvet hırsı yılan, fakat mansıp hırsı ejderhadır.

7 — Kazın hırsı yalnız boğaz ve fercin şehvetidir. Fakat baş olma hırsın da yirmi bu kadar hırs gizlidir.

8 — Bir sofranın etrafına yüz tane yeyici sığar. Fakat baş olmak istiyen iki kişi cihana sığmaz.

İZAHI : Mevlânâ bundan evvelki mesnevilerinin birinde söyledik-

leri gibi - mansıp düşkünü insanı tavusa benzeterek: «Sen tavus gibi kanadına bakarak gururlanma, ayağına bak.. tâ ki, kötü göz sana bir tuzak kurmasın» diyorlar.

Muhakkaktır ki, halkın hasedini uyandıran mansıplar zenginlikler, güzellikler hülâsa her türlü gösteriler daima nazara uğrarlar. Kötü göz öyle bir âfettir ki, bir bakışla dağları bile yerinden oynatır. Nitekim bir gün şom nazarıyla tanınmış beni Esed kabilesinden (İyanun) adında birisi, küffarın teşvikiyle peygambere yolda geçerken nazar etmiş ve anide canabı peygamberin mubarek ayakları kayarak az kalsın düşmelerine sebep oluyordu Bunun üzerine şu ayet nazil olmuştur. (وان يكاد الذين كفروا ليزلقونك بابصارهم لما سمعوا الذكر ويقولون انه لمجنون) = o kâfirler Kur'an'ı işittikleri zamam buğuzlarından dolayı şom nazarlarıyla sana bakarak ayaklarını kaydırmak isterler ve bu mecnundur derler)

Hülâsa, halk arasında nazar denilen kötü gözün muhakkak olarak mevcut olduğu ilmen de sabittir. Manyatizma dediğimiz. gitgide ruh ilminin bir şubesi haline gelecek olan ilim de bunu göstermektedir. (Medyum) denilen ba- adamların gözleri, karşısındakini bir anda bayıltarak ona bir takım sırları söyletmektedir. Şu halde gözden henüz keşfedilemiyen bir ziya, bir kıvılcım çıkmaktadır ki, isabet edeni elektrik gibi çarpıyor. Şurasını da kaydedelim ki

چشم نیکو شد دوای چشم بد - چشم بدرا لا کند زیر لکد

mesnevisi veçhile kötü gözlerin zararlarını derhal yok eden iyi gözler de vardır. Böyle olmasa kötü gözlerin önüne geçilmezdi. Yine şurasını da iyi bilelim ki, dolabı dönderen suyun görünmiyen kuvveti olduğu gibi her şeyin yapıcısı ve tedbircisi karşısında nazar da yine bir vasıtadır. İlâhi kaza birisine vuracağı zaman kötü gözler ona vasıta oluyorlar.

Şimdi Mevlânâ, nazar hakkında şu mühim mutalaalardan sonra tekrar insandaki tavus sıfatının izahına avdet ediyorlar. Yiyip içme ve sair şehvete müteallık hırsları temsil eden kazın hırsı bir kat ise, tavusa benziyen mansıp hırsı elli kattır. diyorlar ve mansıp hırsının şiddetini şu buluşlarıyla gayet güzel ifade ediyorlar: Şehvet hırsı yılan ise, mansıp hırsı ejderhadır.

Bir yemek sofrasının etrafına yüz kişi sığar, fakat baş olmak istiyen iki kişiye dünya dar gelmektedir. Nitekim tarih, kendi hâkim olduğu koskoca yerleri saltanatına kâfi görmiyerek bütün cihana sahip almak için başkalarının mülküne göz diken ve yine saltanat hırsıyla evlâtlarını, kardeşlerini öldüren hükümdarların veya babalarını öldüren şehzadelerin cinayetlerile doludur. Görülüyor ki, mansıp hırsı her ar-

zunun üstündedir. Ne hâcet diğer arzular için hayatın hakir görüldüğü nadirdir. Fakat saltanat ve mansıp hırsı karşısında onun bile hiçe sayıldığı yukarıda söylediğimiz kanlı vakalarla sabittir.

* * *

Hakîm ile Tavus Kuşu

Hakîmin birisi bir tavus kuşunun gagasıyla güzel kanatlarını koparıp attığını ve böylece kendisini kel ve çirkin bir hale soktuğunu görerek ona dedi ki : «Yazık değil mi, o kanadları yolup atıyorsun, buna gönlün nasıl razı oluyor. Halbuki senin bu güzel tüylerini herkes beğeniyor; hafızlar mushafların yaprakları arasına koyuyorlar, serinlemek için güzel yelpazeler yapıyorlar. Sen bilmez misin, o kanadları tasvir ve nakşeden kimdir?. Bilirsin, bilirsin amma ona naz ediyorsun» dedi. Tavus bunun üzerine «Ey hakîm!. Ben de onlara acıyorum, hayflanıyorum amma ne yapayım. Canımdan da aziz değil ya.. Çünkü onlar benim düşmanımdırlar, herkes bu kanatlarımdan dolayı beni helâk etmeğe kasdediyorlar. Bunun için yolup atıyorum» dedi.

Şimdi Mevlânâ bu münasebetle aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

Naz ve niyaz yolu

1 — ای بسا نازا که گردد آن گناه - افکند مر بنده را از چشم شاه

2 — ناز کردن خوشتر آید از شکر - لیك کم خایش که دارد صد خطر

3 — ایمن آبادست آن راه نیاز - ترك نازش گیر و با آن ره بساز

4 — خوبی ناز آرد می بفرازدت - بیم و ترس مضمرش بگدازدت

5 — این نیاز ارچه که لاغر می کند - صدر را چون بدر انور میکند

6 — چون ز مرده زنده بیرون میکشد - هر که مرده گشت او دارد رشد

7 — چون ز زنده مرده بیرون می کند - نفس زنده سوی مرگی می تند

8 — پر مکن آن پر که پذیرد رفو - روی مخراش از عزا ای خوبرو

Tercemesi :

1 — Bir çok nazlar vardır ki; günahtır, suçtur. Kulu padişahın gözünden düşürür.

2 — Nazlanmak şekerden daha tatlıdır amma az çiğne.. Onun yüzlerce tehlikesi var.

3 — Niyaz yolu emindir, nazı terket de bu yolu tut...

4 — Nazın güzelliği seni biran yükseltir, fakat onun verdiği gizli korku vücudunu eritir, gider.

5 — Niyaz gerçi seni zayıflatır amma kalbini ayın on dördü gibi parlatır.

6 — Hak, ölüden diriyi çıkarır. Her kim ölürse doğru yolu bulur.

7 — Diriden ölüyü çıkartınca nihayet diri nefs ölüm tarafına yönelir.

8 — Ey tavus, o kanatları yolma ki, o, bir daha yama kabul etmez. Ey güzel yüzlü gussaya düşüpte yüzünü tırnaklarınla yırtma.

IZAHI : Naz bir nevi ademi tenezzüldür, istiğnadır. Hadden ziyade naz ve tefahür de tehlikelidir. Hele Ulu Tanrı'ya karşı naz gazabı davet eder. Bunun için daima Hak'ka arzı iftikar edeceğiz. Nitekim من لا يدعونى اغضب عليه — Hak'ka dua etmiyen gazabı dâvet eder) hadisi kudsisi buna işarettir. Bunun için naz değil, daima niyaz halinde olmalıyız ki, en emin yol budur. Gerçi niyaz ve Hak'ka iftikar ve ubudiyet ve bilhassa ilâhî kahra karşı derin bir korku seni zâhiren zafa düşürür amma kalbin bedir halinde bulunan ay gibi parlar. Bu yolda ölümden ne korkarsın?.. Nitekim Rum suresinde (يخرج الحى من الميت ويخرج الميت من الحى ويحيى الارض بعد موتها وكذلك تخرجون = Diriyi ölüden, ölüyü diriden çıkarırlar. Öldükten sonra arz dirilir ve siz de böylece çıkartılacaksınız) Yani arz, kış gelince baştan aşağı ölü halindedir. Fakat bahar gelince hayat tekrar gelir. Kupkuru, câmid bir halde bulunan her şeyden renk renk hayat fışkırır. Fakat kışın hululiyle hayat gider, tekrar ölüm avdet eder. Şu halde her nefs ve her şey ölümü takacaktır. fakat tekrar dirilecektir. İşte âyeti celilenin zâhiri manası budur. Fakat mutasavvıflar bu âyeti celilenin iç yüzünü şöyle açıklıyorlar: Dünyada eğer ıztırarî ölümden evvel iradî ölüm ile ölürsen asıl hayata vasıl olur ve tam hidayet ve irşada irişirsin. Fakat mecazî hayata sarılır kalır isen bu hayatın neticesi olan ölüm idrâksizliktir ve bir mahrumiyet ve azaptır

Şimdi Mevlânâ bu izahtan sonra tekrar tavusa ve tavus misaliyle insana hitap ederek ahseni takvim ile yaratılan insanın binayı ilâhîyi tahrip etmesi büyük bir hata ve masiyettir. Bu hareket ayinenin yüzünün paslanması gibi bir takım fasid fikirlerle ruhayinesini kirletmek olur" buyuruyorlar ki, aşağıdaki sürh bu mühim noktayı incelemektedir,

Nefsi mutmeinnenin saflığı, fasid düşüncelerle kirlenir: bulanır. Nitekim aynanın yüzüne bir şey yazılır veya bir nakış yapılırsa, sonra temizlense bile yine bir iz ve bir noksan kalır,

Mevlânâ bu hakikatı izah için şu mesnevileri irad ediyorlar :

1 — روى نفس مطمئنه درجسد ـ زخم ناخنهاى فكرش مى كند

2 — فكرت بد ناخن پرزهر دان ـ مى خراشد درتعمق روى جان

3 — تا كشايد عقدهٔ اشكال را ـ درحدث كردست زرين بيل را

— دركشادعقدها كشتى تو پير ـ عقدهٔ چندى دكر بكشاده كير

5 — عقدهٔ كان بركلوى ماست سخت ـ كه بدانى كه خسى يانيكبخت

Tercemesi :

1 — Cesedde nefsi mutemeinnenin yüzünü, kötü düşüncelerin tırnakları yaralar.

2 — Kötü fikri zehirli bir tırnak bil. Derinleştikçe canın yüzünü tırmalar.

3 — Açılması müşkil düğümleri çözmek ister; fakat bu, altun bir kaba abdest bozmağa benzer.

4 — Düğümleri çözmek için uğraşa uğraşa kocadın. Öbürlerini de açılmış say

5 — Asıl boğazımızdaki sert ve çözülmüş düğüm şudur: Kendini bil... sen aşağılık bir adam mısın, yoksa talii yaver bir kimse mi?..

İZAHI : Nefsin yedi sıfatı vardır, Nefsi emmare, levvame, mülheme, mutmainne, razıye, merzıye, kâmile...

İnsan nefsi emmareyi atarak yükseldikçe birer birer bu nefsleri kateder.

Nefsi mutmainne: Bütün varlığını teshir eden ve basiretini kapatan şehvetten çıkarak bütün dünyevî sıkıntı ve ızdırıpları tamamiyle dinmiş olan kimsenin ulaştığı nefsıir. Artık bu nefsten sonrası insan kemalinin nihayetidir. İşte insandaki şehvet ve ihtiraslar, bir âyine gibi saf olan bu nefsin yüzünü bulandırır, şehvetin zehirli tırnağı onu yaralar.

Sonra bu nefse, bu kemale ulaşmak ve bunun için bütün düğümleri çözebilmek zahirî ulemanın intisap ettiği zâhirî ilimle olmaz. Bu, tıpkı altun bir leğeni kirletmek gibidir. Sen, yazık ki, zâhiri ilimle bâtının sırlarını çözeceğim diye uğraştın didindin, nihayet ihtiyar oldun. Bunu bırak... asıl boğazımızı sıkan ukdeyi çözmek istersen her ilimden evvel kendini bil... nefsini murakabe et. Sen nesin... şehvet esiri alelâde bir insan mısın, yoksa hakikate ulaşmağa istidat ve kabiliyetin var mı?.. Onu incele...

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki mesnevilerde bu hakikatı daha esaslı bir şekilde inceliyorlar.

Felsefeci, bilğide vasıtaya muhtaçtır.
Ârif, hakikati delilsiz müşahade eder:

1 — حد اعیان وعرض دانسته گیر ـ حد خودرا دان که نبود زین گزیر

2 — عمر درمحمول درموضوع رفت ـ بی بصیرت عمر درمسموع رفت

3 — هر دلیلی بی نتیجه وبی اثر ـ باطل آمد در نتیجه خود نگر

4 — جز به مصنوعی ندیدی صانعی ـ بر قیاس اقترانی قانعی

5 — می فزاید در وسائط فلسفی ـ از دلائل باز برعکسش صفی

6 — گردخان اورا دلیل آتشست ـ بی دخان مارا درآن آتش خوشست

7 — پس سیهکاری بود رفتن زجان ـ بهر تخیلات جان سوی دخان

Tercemei :

1 — Âyan ve araz hadlerini bilmişsin, ne çıkar. Asıl kendi haddini bil ki, bundan kaçılamaz. Elzem olan budur.

2 — Ömrün mahmul ve mevzu bahisleriyle ve basiretsiz olarak ancak duyduğun şeyleri öğrenmekle geçip gitti.

3 — Her delil neticesiz ve esersiz olduğundan batıldır. Sen kendi neticene nazar eyle.

4 — Sânii (Hâlikı), masnudan (mahluktan) gayri olarak göremedin. Bilgi hususunda ancak iktiranı kıyasla kanaat ettin.

5 — Felsefeci, bilgi vasıtalarını, delillerini çoğaltır, fakat temiz kalbli ârifler bunu aksine delile hiç kıymet vermezler.

6 — Onlar için (felsefeciler için) duman ateşe delildir, Bizim için ise dumansız olarak o ateşte olmak hoştur.

7 — Cana ârız olan hayallere kapılarak candan geçip, dumana koşmak, derin bir husrana uğramaktır.

IZAHI : Mantık ilminin bir çok tarifleri arasında; «düşüncelerimizin kanunlarını tayin eden bir ilimdir» tarifi en doğrusu olsa gerektir. Bu ilim felsefeye bir mukaddime olarak okunur.

Had : Mantık ta bir ıstılahtır ki, bir şeyin mahiyetini göstermeye delâlet eden söz demektir.

Âyan ve araza gelince :

Âyan : Varlığı zatiyle kaim olup başkasının vücuduna muhtaç olmayan cevherdir.

Araz : Varlığı başkasının zâtine muhtaç olan demektir ki; mevcudiyeti cevherle kaimdir.

Şimdi Mevlânâ; mantık ve felsefeyle meşgul olanlara diyorlar ki: "Sen kendini âyan ve arazın mahiyetini bilmiş olarak tut!.. Bundan ne çıkar. Nihayet sözün ve düşüncelerin ilmini yapan mantık bize kendi varlığımızın hakikatini bildirmiye muktedir değildir. Nihayet bir söz ve fikir nazariyesi olarak bir ömür boynuca mantıkla uğraşmaktan ne kazanabiliriz. her şeyden evvel kendimizi bilelim. Sonra yine mantıkta mevzu, mahmul veyahut nahv ilmine göre müpteda, haber dediğimiz bir takım kaideler vardır ki, kısaca anlatalım.

Mevzu veya müpteda: Bir cümlede kendisine bir şeyle hükmolunan; mahmul veya haber ise bir cümlede kendisine hükmettiğimiz şeydir. Meselâ; falan akıllıdır, dediğimizde filan müptedadır. Çünkü kendine akıllılık hükmü verilmiştir. Akıllıdır, kelimesi ise haberdir. Çünkü falana hükmettiğimiz şeydir. İşte bu nahv kaideleriyle uğraşmak ve hakikati görmeksizin işitilen şeyler ve bir takım rivayetlerle meşgul olmak bir ömrün boş yere heba edilmesidir. Sonra yine mantıkta bir takım zihnî delillerle, ölçülerle netice elde etmeyi gösteren bir de kıyas bahsi vardır, Meselâ; âlem tagayyür eder (değişip, bozulur), Her tagayyür eden hâdis (sonradan olma, mahlûk) dir. Şu halde, âlem de, hâdistir. Şimdi âlemin hâdis oluşu onun tagayyürüyle isbat ediliyor ve bundan da hâdis ve mahlûk olan âlemin bir hâlikı olması fikri doğuyor ki, o da, Allah'tır.

Görülüyor ki felsefeciler ve ilimciler delillere dayanıyorlar,

Halbuki tasavvuf erbabı, sânii yani Allah'ı böyle bir takım kıyaslarla, delillerle değil, bizzat müşahade ile (Hakkalyakin) idrâk ediyorlar. Onlar, eserden müessiri istidlâl etmek değil, bizzat müessirle beraberdirler. Hülâsa, onlar vasıta ve delillerden daima kaçıyorlar. Delil, onlar için hakikati örten bir hicaptır. Meselâ; kıyasçılara, istitlâlçılara göre duman ateşin vücuduna delildir. Fakat hakikat ehli bu ateşin hiç bir vasıtaya muhtaç olmaksızın bizzat içindedirler.

Binaenaleyh mantıkçı, felsefeci; bir takım hayellere kapılarak ateşe değil, dumana yani delile koşandır. Halbuki delil ekseriya hüsranla neticelenir.

Hülâsa, ârifler, eserden müessire intikal değil, bizzat müessiri müşahede ederler.

***

İslâmlıkta ruhbanlık (papazlık) yoktur hadisi

Reheb, luğatte korku mânasınadır. Sonra ibadet ve riyazatta mubalâğa göstermek mânasına da gelir. Peygamberimiz (لا رهبانية في الاسلام)

İslâmlıkta ruhbanlık yoktur) hadisi şerifiyle müslümanlığı, cemiyetten tamamiyle münferit bir helde papaz hayatı yaşamaktan menediyorlar. Çünkü nâsın hayırlısı nâsa faydalı olandır. İlminden, servetinden ve sair hasletlerinden istifade ettirmiyerek bir köşeye çekilenler makbul değildirler. Konuşacağız, derdleşeceğiz, nasihat vereceğiz, yardım edeceğiz. Hülâsa, buna benzer cemiyetin kendisinden faydalandığı insanların bu kabil hareketleri de bir ibadettir.

Şimdi Mevlânâ, aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati esaslı bir şekilde izah buyuruyorlar.

İslâmlıkda papazlık yoktur

1 — پرمکن پر را ودل بر کن ازو - زانکه شرط این جهاد آمد عدو

2 — چون عدو نبود جهاد آمد محال - شهوتت نبود نباشد امتثال

3 — صبر نبود چون نباشد میل تو - خصم چون نبود چه حاجت خیل تو

4 — هین مکن خود را خصی رهبان مشو - زانکه عفت هست شهوت را گرو

5 — بی هوا نهی از هوا ممکن نبود - غازیی بر مرد کان نتوان نمود

6 — پس «کلوا» از بهر آدم شهوتست - بعد از ان «لاتسرفوا» آن عفتست

Tercemesi :

1 — Ey tavus.. kanadını yolma, gönlünü ondan sök çıkar., çünkü cihadın şartı düşmandır.

2 — Eğer düşman olmazsa cihad (savaşmak) imkânsız olur. Şehvet olmazsa ondan kaçınma emrine uymak mümkün olmaz.

3 — Sabır olmazsa senin meyil ve muhabbetin de olmaz. Hasım olmazsa askere de ihtiyacın kalmaz.

4 — Agâh ol, kendini hadım eyleme.. papaz olma, çünkü iffet şehvetin bulunmasına bağlıdır.

5 — Heva ve heves olmazsa hevadan menetmek te mümkün değildir. Ölülere gazilık taslanmaz

6 — Yeyin emri şehvet içindir. Sonra israf etmeyin diye menetmek te iffet içindir.

İZAHI : Mevlânâ tekrar tavus ağzından şu yüksek hakikatleri, hikmetleri meydana koyuyorlar:

"Ey Tavus,' Kanadını yolma da, gönlünü ona bağlamaktan vazgeç... Çünkü asıl cihad «savaş» nefsin gururlarını söküp atmaktır. Eğer

nefs gibi bir düşman olmazsa cihadın ne manası kalırdı. Çünkü cihad düşmanla yapılır. Düşman yoksa askere ne ihtiyaç vardır. Sonra şehvet gibi nefsin en kuvvetli istekleri, ihtirasları olmazsa ondan kaçınma nasıl bahis mevzuu olur. Şehvet mevcud olacak ki, ona meyil ve muhabbetten sabır ve onunla mücadele edeceğiz.

Hülasa nefiste heva ve heves olmadıkça bütün hareketlerimiz ölülere karşı gazilik taslamağa benzer. Bunun için aklını başına al, kendini hadım ederek papazlık yolunu tutma. Cemiyetten çekinip manastıra kapanmak nedir?.. Hülâsa, bütün şehvetlerden kaçındıktan sonra iffetin ne oluyor?

Şimdi Mevlânâ bu hakikati (Surei ârâf) taki şu âyetle teyid ediyorlar (یابنی آدم خذوا زینتکم عند کل مسجد وکلوا واشربوا ولاتسرفوا انه لایحب المسرفین) (Ey insan oğlu.· Mescidlerde ziynetli elbisenizi giyiniz). Bu âyetin inmesine sebeb şudur: Kureyş ve diğer bazı kabileler Kâbeyi çırıl çıplak tavaf ederlerdi, ve uzun zamanlar birşey yemezlerdi; işte bunun üzerine bu âyet inmiştir. Dikkat edelim: İbadethaneye el'an olduğu gibi mülevves bir şekilde girmeyeceğiz. Temiz olacağız ve en iyi elbisemizi giyeceğiz. Maalesef bu emre halk hiç riayet etmemektedir. Sonra «yiyiniz ve içiniz, fakat israf etmeyiniz. Allah muhakkak olarak israf edenleri sevmez» buyuruluyor. Bundan da anlaşılıyor ki, dünyada Allah'ın her türlü nimetinden istifade edeceğiz; fakat israf yolunu tutmıyacağız ve nefsi azdıracak şekilde yiyerek şehvete mağlup olmıyamağız. Buradaki israf az yemeyi emreder; ve ayni zamanda her türlü israfı da men'eyler.

Netice şu oluyor ki, asıl insan kemali, papaz gibi çekilip arzulardan kaçmak değil, hırslarla mücadele etmektir.

***

Âşıkın, Tanrı'dan kazandığı sevabı da yine Tanrı'dır

Âşıkların neş'esi de, gamı da yine O'dur. Âşık, sevgiliden başkasını seyrederse bu aşk olmaz, asılsız bir sevda olur.

Aşk, o şuledir ki, bir kerre parlayınca maşuktan başka ne varsa hepsini yakar. (Lâ) kılıncı Tanrı'dan başka ne varsa hepsini keser. Hele bir kerre bak, (Lâ) dan sonra ne kalır Bir (İllallah) kalır, başka hepsi gider. O'nun aşkından başka güzellik olmaz. Teni, candan başka hangi şey harekete getirebilir.

NOT : Mevlânâ, hakiki aşkı işte böyle izah ediyorlar. Âşık, sevgilisinden başka her seyi yok görür, her şeyde ancak o'nu seyreder, görünen hep o'dur.

Yoksa hayvanî ruhun zevk ve şehvetini tatmin için olan aşk, aşk değil bir herzedir, geçici bir sevdadır. Fakat bu aşkı tatmıyanlar, kendi geçici heveslerini aşk sanıyorlar. Bu, her sahada böyledir. daha yükseği,

daha iyiyi göremiyenler kendi görüşlerinin kemaline inanırlar. Kemal yoluna girenler ise ilerledikçe kendi duyuş, görüş ve yaşayışlarının daha üstünü bulunduğuna kanidirler.

İşte aşağıdaki mesneviler bu hakikati teyid etmektedir.

Ölüm, idrâkimiz nisbetinde kemale ulaşmaktır

1 — چون ندید اومار موسی را ثبات - درحبال سحر پندارد حیات

2 — مرغ کوناخورده است آب زلال - اندر آب شوره دارد پروبال

3 — لاجرم دنیا مقدم آمدست - تابدانی قدر اقلیم الست

4 — چون ازانجا وارهی آنجاروی - درشکر خانهٔ ابدشا کر شوی

5 — کویی آنجا خاك را می بختیم - زین جهان پاك می بکریختیم

6 — ای دریغا پیش ازین بودیم اجل - تاعذابم کم بدی اندر اجل

Tercemesi :

1 — O kimse ki, Musa'nın ejderhanesındaki sebat ve kuvveti görmedi. Büyücülerin sihirli iplerinde hayat var zanneder.

2 — O kuş ki, duru ve saf suyu içmemiştir. Kara ve bulanık su içinde neş'e ile kanat çırpar.

3 — Nihayet elest (ruhlar âlemi) ikliminin kadrini bilmemiz için dünya daha önce gelmiştir

4 — Ne vakit buradan kurtulur. oraya gidersen; ebediyet şeker hanesinde şükreder durursun.

5 — Ve dersin ki, bu pâk olan ebediyet âleminden kaçarak orada yani o fanî âlemde toprak eleyip durmuşum.

6 — Ne yazık... ecelim daha evvel gelseydi de o dünyadaki azap ve kederlerim az olsaydı.

İZAHI : İnsan ehlullah gibi her şeyin hakikatini görmediği için bu fanî hayatın bir hayalden ibaret olan muvakkat varlığını hakiki ve ebedî zanneder.

Meselâ; Musa'nın asasını ejderha yapan kudreti görmeyince bir takım sihirbazların iplerindeki sihir kuvvetini ruhun eseri gibi görür. Yani bu fena âleminde gördüğümüz her şeyi en mükemmel zanneder. Bu tıpkı kaba ve çörçöp dolu su içinde neş'e ile kanat çırpan kuşun saf ve lâtif pınar sularından haberi olmamasına benzer. Bundan anlaşılıyor ki, Allah, hakikat âleminin yüksek kemalini idrâk etmemiz için bizi ev-

velâ dünyaya getirmiştir. Nitekim hakikî âlemin neş'e ve kemal dolu ebediyeti içine girdiğimiz zaman fani âlemde geçirdiğimiz azaba bakarak öldüğümüze değil, neden biran evvel bu ebedî âleme gelmediğimize hayıflanacağız.

Aşağıdaki şürh de bu hakikati tamamlamaktadır.

***

Ölümü, ölmeden evvel temenni eden kimse iyi ise iyiliğe ulaşmağa acele eder. Kötü ise ölümüyle dünyadaki kötülüğü devam etmemiş olur ve binnetice kötülüğü azalır, hadisinin tefsiri

Cenabı pir bu hadisi şerif üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar

Ölen öldüğüne hasret çekmez

1 — زین بفرمودست آن آکه رسول - که هرانکه مرد و کرد ازتن نزول

2 — نبود اورا حسرت نقلان موت - لیك باشد حسرت تقصیر وفوت

3 — کربدی بد تابدی کمتر بدی - ورتقی تا خانه زوتر آمدی

4 — کر ازین زوتر مرا معبر بدی - این حجاب پرده ام کمتر بدی

Tercemesi :

1 — O, her şeye vâkıf olan peygamber buyuruyor ki: her hangi bir kimse ölüp te tenden ayrıldığı zaman.

2 — Öldüğüne, göçtüğüne hasret çekmez. Kusurlarının, kaçırdığı fırsatların teessür ve hasreti içinde kalır.

3 — Çünkü fasid ve kötü ise ölünce kötülükten kalır. Mütteki ise asıl yurduna daha çabuk gelir.

4 — Ve kötü olan, eger ben bu âlemden daha çabuk göçüp gitseydim, benim bu hicabım ve perdem daha az olurdu, der.

İZAHI : Bu dünyadan göçüp gidenler hakikati görünce eski hayatlarına katiyen mütehassir değildirler.

Çünkü kusurlu olanlar, (ölüm ile hakikat ayan olduğu zaman, daha evvel ölüp ebediyet âlemine gelseydim, bütün basiretimi kaplıyan bu perdeler daha az olacaktı) diye feryad ederlerr Müttekiller de kezalik aslî vatanlarına daha çabuk gelmek için ölümü temenni ederler.

Görülüyor ki, günahkârın ebedî âlemde en büyük azabı basiretinin önüne gerilen perdelerle idrâk nurundan mahrumiyettir. Böyleleri derin bir âma içinde şaşırıp kalacaklardır. İşte (من كان فى هذه اعمى فهو فى الاخرة

(اعمى) ayeti celilesindeki âma'dan maksad bu âlemde fısk ve fücur ile basiretini öldüren kimselerdir.

Müteakiben Mevlânâ, tekrar tavus hikâyesine temasla hakîmin bu nasihatleri karşısında tavusun, yaptığı hareketten nedâmet ederek içden gelen ağlayışla ağladığını ve bütün etrafını, hatta hakîmi bile bir teessür içinde bıraktığını beyan ederek, sıdk ile kalbden gelen ağlayış gökleri de ağlatır, hatta arşı bile girye içinde bırakır, buyuruyorlar.

Ve Tanrı'ya tazarruun, duanın böyle kalbî olursa müstecab olacağına işaret ediyorlar.

***

Akıl ve ruh, Bâbil kuyusunda mahbus olan Hârut ve Mârut gibi balçık içinde habsolunmuştur.

Meselenin açıklanması için Harut ve Marut hakkında izahat verelim.

Bunlar iki melektir. İnsan oğullarının işledikleri kötülükleri, günahları görerek Tanrı'ya şikâyet ettiler.

Tanrı onlara dedi ki: «Onlardaki şehvet sizde de olsa daha beter olurdunuz».

Bunun üzerine melekler kendilerine de şehvet verilirse isyan etmiyeceklerini söylemişler, Tanrı da bunların arzusunu yaparak şehvet vermiş ve kendilerinin Bâbil'e inmelerini emretmiştir. Bunlar gündüzleri Bâbil'de hâkimlik vazifesini yapıyorlar, geceleri göğe gidiyorlardı. Bir gün kendilerine bir iş için fevkal'ade güzel bir kadın muracaat etmiş melekler kadını görünce meftun olmuşlar, kadın da bunların za'fı karşısında, ya kocasını öldürmelerini, yahut puta tapmalarını ve yahut ta şarab içmelerini, aksi halde kendilerine ram olmıyacağını söylemiş, bunlar da kötülüklerin anası olan şarabı içerek tamamiyle yoldan çıkmışlardır. Sonra kadın birgün bunlara: «Siz her gece ismi-a'zam okuyub göğe çıkıyorsunuz. Bana da ismi-a'zamı öğretin, ben de çıkayım» demiş. Öğretmişler o da göğe çıkmıştır. Fakat Tanrı, bu günahından dolayı onun suretini mesheyledi (Bir suretin başka bir şekle girmesi) onu bir yıldız şekline soktu ki, Zühre yıldızı işte bu kadın imiş. Melekler de işledikleri bu büyük günahtan dolayı Tanrı'nın gazabına uğruyarak baş aşağı Bâbil kuyusuna atılmıştır.

NOT: Bu kıssadan Bakara suresinin 102 nci ayetinde kısaca bahsedilmektedir. Fakat her iki meleğin de böyle nefislerine uyarak kötü hareketlerine ve Zühre yıldızının da kötü bir kadının meshedilerek yıldız şekline girmesinden zuhur ettiğine dair bir işaret yoktur.

Âyeti celile: «Bu melekler Süleyman aleyhisselâm zamanında sahirlerin peygamberlik iddiasına kadar varmaları üzerine halkın bu batıl

davadan sakınmaları için nâsı irşad maksadıyla Bâbil'e indiklerinden ve kendilerinin halkı imtihan için nasb olunduklarından ilah.. bahsetmektedir.

Şimdi Mevlânâ bu sihir ve imtihan münasebetiyle aşağıdaki mesnevileri irad ediyorlar...

Hârut ve Mârut

İhtiyar için iktidar lâzımdır

1 — همچو هاروت وچو ماروت آن دو پاك ـ بسته اند اينجا بچاه سهمناك

2 — عالم سفلی وشهوانی در آند ـ اندرین چه کشته اند ازجرم بند

3 — سحر وضد سحر را بی اختیار ـ زین دو آموزند نیکان وشرار

4 — لیك اول پند بدهندش که هین ـ سحر را ازما میاموز ومچین

5 — ما بیاموزیم این سحرای فلان ـ از برای ابتلا وامتحان

6 — کامتحانرا شرط باشد اختیار ـ اختیاری نبودت بی اقتدار

7 — میلها همچون سکان خفته اند ـ اندر ایشان خیروشر بنهفته اند

8 — چونکه قدرت نیست خفته این رده ـ همچو هیزمپارها وتن زده

9 — تا که مرداری درآید درمیان ـ نفخ صور حرص کوید بر سکان

10 — چون درآن کوچه خری مردارشد ـ صد سك خفته بدان بیدار شد

11 — شهوت رنجور ساکن می بود ـ خاطر اوسوی صحت می رود

12 — چون ببیند نان وسیب وخربزه ـ درمصاف آیدمزه وخوف بزه

13 — کربود صبار دیدن سوداوست ـ آن تهیج طبع سستش را نکوست

14 — ورنباشد صبر پس نادیده به ـ تیر دور اولی ز مرد بی زره

Tercemesi :

1 — Hârut'la Mârut gibi bu iki pâk (akıl ve ruh) bu korkunç kuyuda mahbusturlar.

2 — Süflî ve şehvet âlemine düştüler de suçları yüzünden bu kuyu da bağlanıp kaldılar.

3 — Sihiri ve sihirin zıddını (sihiri bozan kuvveti) iyiler de, kötüler de bu iki melekten öğrendiler.

4 — Fakat onlar daha evvel: «Kendine gel.. sihiri bizden öğrenme,

5 — Ey falan kimse, biz bunu sana ancak imtihan için ve seni belâlara sokmak için öğretiriz» nasihatini verdiler.

6 — İmtihanın şartı ihtiyardır. Kudret olmadıkça ihtiyar olamaz.

7 — Arzular, meyiller uyumuş köpeklere benzerler. Hayır ve şer, o meyiller de gizlenmişlerdir.

8 — Kudretleri olmadığı müddetçe ateşteki odun parçaları gibi dilsiz olmuşlardır.

9 — Ta ki, aralarına pis bir şey atıldı mı, köpeklere, hırs surunu üfürür,

10 — İşte bunun gibi bu tende de yüzlerce köpek uyumaktadır. Bir av olmadıkça onlar gizli dururlar.

11 — Hasta olan kimsenin şehveti sâkindir, onun aklı daima sıhhatindedir.

12 — Ne vakit o hasta ekmek, elma, karpuz gibi yiyeceklerin hasreti ile onun zararının korkusu cenge başladığı zaman.

13 — Eğer sabrederse bunları görmesi onun için faydalıdır. Çünkü bu görüşün heyecanı, onun gevşemiş tabiatine iyi gelir.

14 — Fakat sabredemezse o yiyecekleri görmemesi daha iyidir. Çünkü okun, zırhsız adamdan uzak olması evlâdır.

İZAHI: Mevlânâ, akıl ve ruhun da bu iki melek gibi bedenin bu korkunç kuyusunda mahbus olduğunu beyandan sonra her iki meleğin de halka sihir öğrettiklerinden, fakat sihri talim etmezden evvel onun fenalığını söyliyerek bunu herkese imtihan için talim ettiklerini söylediklerinden bahsediyorlar. Çünkü melekler istiyenlere sihiri de ve sihiri bozan sihirlerin zıddını da öğretmişler ve herkes kendi hüviyetine göre hareket etmiştir. Bazıları sihirle karı ve kocayı birbirlerinden ayırmışlardır.

İşte Mevlânâ bu talim münasebetiyle herkesin her şeyi hazmedemiyeceğini ve herkese ihtiyarının derecesine göre talimde bulunulmasını anlatıyorlar ve müteakiben imtihan için ihtiyarın şart olduğunu ve ihtiyarın da iktidara bağlı bulunduğunu bozulmaz bir düstur olarak dermiyan ediyorlar. Yani ihtiyarı olmıyan mahlûk için imtihan bahis mevzuu değildir,

Fakat ihtiyarın da harekete geçmesi için kudret şarttır. Nitekim

arzu ve meyillerimiz daima uyku halindedir. Onları harekete getirmek için bir tahrik eden (excitant) lâzımdır. Bu muharrik karşısında kuvvet ve iktidarımız olduğu halde onun tesirine sabırla karşı koyabilirsek ihtiyarımız mevcuttur ve böyle bir insan için şehveti tahrik eden her şey, meselâ; mal, mansıb ve diğer bütün nefsanî şehvetler daima hayır ve fayda temin eder, ve böyle bir insan bir kemal numunesidir. Fakat bunun aksi olarak şehvete kapılıp kalanlar için de bunlar büyük bir zarardır.

Görülüyor ki, ihtiyar ve iradenin harekete geçmesi bir teşvika bağlıdır. Fakat teşvik yok veya olsa da elinde iktidar olmıyanların bu durgunlukları ne sabra, ne de ihtiyara delâlet eder. Çünkü iktidar olmazsa ihtiyardan bahsedilemez.

Şimdi Mevlânâ bu hakikatı şu teşbihlerle daha iyi açıklıyorlar:

Arzu ve meyillerimiz uyumuş köpekler gibidir. Şer de, hayır da o meyillerde gizlidir. Eğer bu arzuların husulüne kudret ve harici bir müessir olmazsa hırslar, bir odun parçası gibi içlerinin derinliklerinde gülevlenir durur. Fakat bu köpeklerin arasına bir lâşe bir ciyfe atılıverirse birdenbire şiddetli hırıltılar ve havlamalarla lâşe ye hücum ederler, ve hırslarından birbirlerine girerler. İşte bunun gibi bu tende de nice hırs, şehvet, hased, bugz, düşmanlık köpekleri uyumaktadır ki, bunlar fırsatını bulduğu zaman birdenbire kalkarak ni ce felâketlere sebep olurlar.

Sonra cenabı pir ihtiyarla kudreti bir de şu şekilde izah ediyorlar:

Hasta bir adam bir acz içinde daima sıhhatini düşünmektedir. Şehveti sakindir. İşte bu hasta, ne vakit kendisine dokunacak yiyecekleri görür de onun vereceği lezzet ile kendisine yapacağı zararı ölçerek onu yemez ve sabrederse bıraktınız onları görsün. Bu görüş onun mülâyim ve za'fa uğramış tabiatını kuvvetlendirir ve sıhhate gitmesini tacil eder. Fakat sabredemezse yiyecekleri görmeme idir. Madem ki kendisinde sabr ve irade zırhı yoktur, yemek ona ok gibi tesir edecektir.

İşte irade ve ihtiyar, işte onun şartı olan kudret..

Şimdi ileride de yine temas edeceğimiz veçhile bundan şu netice çıkıyor ki, sabr ve hazm edemiyenler için servet te, mansıb da hatta ilim de hem kendisi ve hem cemiyet için zarardır. Her şeye ehliyet şarttır.

İşte Hak'kın insanlara her şeyi taksimindeki tefavütün hikmeti de budur, Bazan bu tefavüt haleldar oluyorsa bu, imtihan için ve bize bir ibret dersi vermek içindir.

Nitekim biz hakikati bilemiyoruz. ve ehliyetimizin derecesini tak-

dir edemiyerek musırran emellerimizin husulünü istiyoruz da, Hak'kın izniyle isteğimiz yerine gelince ne kadar şımarıyor, sonra bunun neticesi olarak ne azaplara uğruyoruz. Mevlânâ bu sürhden sonra tekrar tâvus bahsine avdet ediyor ve tavus hakime: «Ben kendimi zabdemediğim için nice avcılar canıma kasdediyorlar, bu kibrime sebeb kanadımdır, sen kokuya renge aldanıyorsun dedi, şimdi Mevlânâ bunun üzerine şu mesnevileri söylüyorlar.

Hüner, dünya malı, mansıp, hazmedemiyenler için tavusun kanadı gibi canın düşmanıdır.

1 — پس هنر آمد هلاکت خام را - کز پی دانه نبیند دام را

2 — اختیار آنرا نکو باشد که او - مالك خود باشد اندر « اتقوا »

3 — چون نباشد حفظ و تقوی زینهار - دور کن آلت بیند از اختیار

4 — جلوه گاه و اختیارم آن پرست - بر کنم پر را که درقصد سرست

5 — نیست انکار د پر خود را صبور - تا پرش در نفکند در شر و شور

6 — پس زیانش نیست پر گو بر مکن - کر رسد تیری به پیش آرد مجن

7 — لیك بر من پر زیبا دشمنیست - چونکه از جلوه گری صبریم نیست

8 — چون ندیدم زور و فرهنك و صلاح - خصم دیدم زور بشکستم سلاح

Tercemesi :

1 — Hüner ve marifet hamların helâkine sebeptir. Ham olanlar dane için tuzağı görmezler.

2 — İhtiyar ve irade (itteku; yani sakının.. emrinde kendine malik olan kudret sahibi kimse için faydalıdır.

3 — Günahlardan korunan takva sahibi kimselerden değilsen o aleti yani mal ve mansıbı kendinden uzaklaştır, ihtiyarı at.

4 — Benim cilvelendiğim yer ve ihtiyarım o kanatlardır. İşte onları, başıma kasdettikleri için koparıyorum.

5 — Sabır sahibi olan kendi kanadını yok farzeder. Tâ ki, onlar kendisini şer ve fenalığa düşürmesin.

6 — Bunun için sahibine kendi kanadı ziyan değildir. Ona kanadını koparma, de.. çünkü bir ok gelirse o kanatlar siper olurlar.

7 — Fakat bana bu güzel kanatlar düşmandır, çünkü onlar için

cilvelenmekten, böbürlenmekten sabır edemiyorum.

8 — Zira kendimde böyle bir kuvvet ve salâh görmiyorum Hasmımı gördüm ve silâhımı kırdım.

İZAHI : Bu beyitler yine tavus hikâyesinin bir devamı ve bundan evvelki bahsin de bir mütemmimidir. Yukarıda dediğimiz gibi bir çok hünerler, san'atlar ihtiyar ve iradesine sahip olmıyarak bunların getireceği hasedden, şerden sakınmıyan hamlar için büyük bir felâkettir. Bunlar, taneyi yani mal ve mevkii görürler. Fakat onun tuzağından haberleri yoktur.

Bunun için (واتقوا الله ان الله بما تعملون خبير — Sakınınız!.. Allah, muhakkak sizin bilmedlklerinizi bilir) âyeti celilesi ihtiyara hitap etmektedir. İhtiyar ve irade kuvvetine sahib olmıyanlar mal, mansıp gibi şer aletlerinden sakınmalıdırlar.

Yine Mevlânâ yukarıdaki bahislerin birinde ilim ve fennin dahi cibilliyetsizler için yol kesen bir kılınç olduğunu söylemişlerdi.

Hülâsa, sabır edemiyorsan onları kendinden uzaklaştır. Muhakkaktır ki, sabır edenler mansıba da, servete de kıymet vermez, onları yok farzeder, açılmaz, şımarmaz. İşte bunlar için, tavusun güzel kanadına benziyen mansıp ve mal bir ziyan değil, belki büyük belâların da en kuvvetli siperidir. Çünkü servetinden cemiyeti her şekilde istifade ettirenler ve halkın işini hak ve adaletle görenler için mevki ve mal en büyük bir koruyucudur.

Fakat dediğimiz gibi eğer kanatlarınla cilveleniyorsan, yani servet ve mansıbına gururlanarak kendinde buna karşı gelmek için bir kuvvet göremiyorsan bir düşman silâhı gibi olan o mansıp ve malı kırıp atmak en büyük selâmettir.

***

Güneşin nurunda kaybolan yıldızlar gibi Hak'da fanî olanlar kendi sırlarından emin olmuşlardır; fanîye korku ve tehlike yoktu .

Mevlânâ bu sürhde mecazî vücuddan geçmenin yüksek sırlar ndan bahsediyor, ve peygamberin (الفقر فخرى) h a d i s i şerifini izah ederken buradaki fakirliğin Allah'da fanî olmak demek olduğunu ve asıl hakiki fakirliğin bu olduğunu izah ediyorlar. Ve bir teşbih ile mumun şulesi zulmeti defeder, mum tükenince şule yoktur. Fakat onun nuru böyle değildir. O, vücudun fenasından sonra daim ve bakîdir. Yani bizim fanî olmamız güneşin nurunda kaybolan yıldızlar gibidir. Mevcuduz fakat O'nun nuru karşısında (Lâ) yız, O'na müstağrak olmuşuz.

Mâsivada (Tanrıdan gayri olan) her şey hem yer, hem yenilir.

Bir kuşcağız kurd avlıyordu. Kedi fırsat bularak o kuşu avladı. Fakat kendisi avlanırken başka bir avcıdan haberi yoktu.

Hırsız kumaş çalmaktadır. Poliste hırsızın düşmanlarıyla birlikte onun arkasındadır. Hırsızın aklı kumaştadır. Polisten haberi bile yok.

Bir ot; arı duru bir suyu içti. Bir hayvan da gelip o taze otları yedi. Ot, hem yedi, hem yenildi.

Her hayal bir hayali yemekte, her düşünce başka bir düşünceyi otlamaktadır. Hayalden geçmeğe muktedir değilsin, yahud uyuyup ondan kurtulamıyorsun. Düşünce arıdır, uyku ise su.. Uyusan bile uyandın mı, arılar yine başına üşüşür. Kendine gel, bu kaba ve haşin yeyicilerden kaç..

Netice şudur ki, kâmil bir aklı, aklına arkadaş eyle.. elini onun eline verdin mi, yeyicilerden kurtulursun. Çünkü insanı kâmil, vaktin peygamberidir.

Halil Aleyhisselâmın kargayı öldürmesinin sebebi

Ey Tanrı Halili!. kuzgunu (kargayı) neden öldürdün?.. Evet emre uydun amma bu emrin hikmeti neydi?..

Kara kuzgunun (gak gak) diye bağırması, dünyada daima uzun bir ömür istemesindendir. Tövbesiz ömür baştan başa can çekişmedir. Hak'la olunca, ölüm de, ömür de ikisi de hoştur. Bu hoş ömür, Hak'-ka yakınlığa çalışmak ve yakınlık âleminde can beslemektir. Kuzgunun ömrü ise pislik yemek içindir.

Şimdi Mevlânâ bu sürhden sonra şu münacatı yapmaktadır.

Münacat

Ey toprağı altuna çeviren, bir başka toprağı da insanlar babası yapan.. Senin kârın daima tebdili a'yân (eşyayı halden hale çevirmek) etmek, benim işim ise hata ve sehivdir. Bilgiler ile noksanımı döndür. Ey çorak toprağı ekmek haline getiren.. ey ölü ekmeği canlandıran, can eden.. Sen o kaadir padişahsın ki, âciz olan canı mürşid eylersin..

Kâinata bakan gönül gözü görür ki, burada daima değişen, yeniden yeniye bozulup düzelen şeyler var.. Şu ten hırkasının iğnesiz, ipliksiz dikilmesi a'yânın değişmesinden ve her şeyi muhat bir iksiri a'zam ve hikmeti bâliğadandır.

NOT: Mevlânâ, bu yüksek münacatında bütün mükevvenatın Hüda'nın izniyle daima değişmekte ve halden hale geçmekte olduğunu beyan ediyor. Nitekim, kara toprak ekmek oluyor, ve ölü, camid ek-

mek ise vücudda can haline geliyor. Bu değişme, her şeyi muhit, hafî bir kudreti baliğânın eseridir.

Şimdi cenabı pir bu değişmeleri, aşağıdaki mesnevilerinde en yüksek hikmetlerle bezeyerek izah etmektedir.

Cemaddan insanlığa ve nihayet akıl ve temyiz âlemine kadar merhaleler

1 — تو ز آن روز یکه درهست آمدی ـ آتشی یاخاك یابادی بدی

2 — کر بر آن حالت ترا بودی بقا ـ کی رسیدی مرترا این ارتقا

3 — از مبدل هستیٔ اول نماند ـ هستیٔ بهتر بجایی آن نشاند

4 — همچنین تاصد هزاران هستها ـ بعد یکدیکر دوم به ز ابتدا

5 — این بقاها ازفناها یافتی ـ ازفنا پس روچرا بر تافتی

6 — زان فناها چه زیان بودت که تا ـ بر بقا چفسیدهٔ ای نا فتا

7 — چون دوم از اوینت بهترست ـ پس فنا جوی ومبدل راپرست

8 — صدهزاران حشر دیدی ای عنود ـ تا کنون هر لحظه تابدأ وجود

9 — ازجمادی بی خبر سوی نما ـ از نما سوی حیات و ابتلا

10— باز سوی عقل و تمیزات خوش ـ باز سوی خارج این پنج وشش

11— تالب بحر این نشان پایهاست ـ پس نشان پا درون بحر لاست

Tercemesi :

1 — Sen var olduğun zaman ya ateştin, ya toprak, yahut ta yel.

2 — Eğer bir hal üzere kalaydın, bu yükselişe nasıl erişirdin.

3 — Hakikî mübeddil (Tanrı) seni değiştirdi ve evvelki varlığın kalmadı. Sana evvelkinin yerine daha eyi varlık verdi.

4 — Böylece yüzbinlerce varlıklara büründün, ki bu varlıkları aşarken her geldiğin mertebede ikincisi birincisinden daha iyi ve daha mütekâmildir.

5 — Bu bakaları, o fânilerden buldun. O halde neden fanî olmaktan yüz çeviriyorsun.

6 — O fanilerden sana ne ziyan geldi ki, bâki zannettiğin bu hayata yapışıp kaldın... ey insan olmadık. (Bazı nushalarda «nafeta» yerine «nafeka» yazılı olup yer faresi demek oluyor.)

7 — Mademki ikinci varlık birinciden daha iyidir, o halde faniyi ara ve seni halden hale değiştirene tap...

8 — Varlığın başlangıcından şimdiye kadar her lâhzada yüzbinlerce haşr gördün ey inatçı...

9 — Hiç haberin yokken cemaddan nebata ve nebattan da hayat ve iptilâ âlemine geldin.

10 — Sonra bu beş duygu ve altı cihetten hariç olan akıl ve temyiz tarafına gideceksin.

11 — Bu ayakların izi deniz kenarına kadardır; denizin içinde o izler yok olur.

İZAHI : Dördüncü cildde (yaradılışın menzilleri) bahsinde izah edildiği veçhile cemad âleminden nebat âlemine, nebattan hayvana, hayvandan insanlık mertebesine erişdin.

Yine yukarıda bir diğer bahisde insanın topraktan, cin'nin ateşten kuşların ise yelden vücuda geldiği izah edilmişti. Şimdi Mevlânâ bu bahiste o mühim hilkat meselesine tekrar avdet ediyorlar ve bütün mahlûkata hitap ederek: «Sen var olduğun gün bu unsurlardan ya toprak, ya ateş veya yel idin. Bu ana unsurların toprak sülâlesinden nutfe mertebesine ulaştın ve nutfenin a n a rahmine aşılanmasından bir çok istihaleler geçirerek cenin oldun. Daha sonra nice tekâmülle akıl ve idrâk sahibi insan mertebesine geldin Eğer olduğun ilk halde kalsaydın bu yüksek tekâmüle nereden erişecektin. Tanrı; varlığını, ilk yaradılışından itibaren daima değiştirmiş ve her varlığın ikincisi, birincisinden daha yüksek olarak nihayet asıl kemalini bulmuştur. Şu halde biz bu kemali daima değişmeden, merhaleden merhaleye atlamaktan, yani varlıkta fani olmaktan bulduk. Bugün neden o faniliğe yüz çeviriyoruz; tekâmül devam ediyor. İnsanlık mertebesinden de fanî olarak daha yüksek kemale erişeceğiz. O halde bu cisme neden sarılıp kalıyoruz. İnsanlığa gelinceye kadar ne haşirler gördük. Bu merhaleyi de atladığımız zaman bu varlığın dar ve mahdut duygularından kurtularak derecemize göre daha yüksek bir akıl ve temyize ulaşacağız.»

Nihayet Mevlânâ, insanlık mertebesine gelmeyi denizin kenarına gelmek şeklinde vasıflandırıyorlar. Buraya kadar izafî bir hayatın izleri vardır. Fakat insanlıktan öteyi birlik denizidir. umumî deryaya, aklı külle karışınca surete müteallık nişan olmadığından insan, basiretin derecesine göre ilâhî tecellilerin seyri içinde nihayet o'na karışır gider.

1 — گفت پیغمبر که با این سه گروه ـ رحم آرید ارنه‌سنگید ونه کوه

2 — آنکه او بعد از رئیسی خوار شد ـ وان توانگر هم بی دینار شد

3 — وان سوم آن عالمی کاندر جهان ـ مبتلا گردد میان ابلهان

4 — زانکه از عزت بخواری آمدن ـ همچو قطع عضو باشد از بدن

Tercemesi :

1 — Peygamber buyurdu ki : «Eğer taş yürekli ve dağ gibi vurdum duymaz bir kimse değilseniz halk icinde üç güruha merhamet ediniz».

2 — Onlardan birisi, başta iken hor ve hakir olmuş; diğeri zengin iken fakir düşmüştür.

3 — Üçüncüsü ise ahmaklar arasında belâya uğramış âlimdir.

4 — Aziz ve şerefli mevkide iken zelil ve düşkün olmak bedenden bir uzvun kesilmesine benzer.

İZAHI : Peygamberimiz bir hadisinde halk arasından üç kısım kimseye merhamet ve şefkat gösterilmesini beyan ediyorlar.

Evvelâ büyük bir mansıpta iken düşen kimselere acıyacağız. Fakat görüyoruz ki, mevkide iken mansıbın verdiği gurur veyahut onun icabı olan vakar içinde herkesin kendisine hürmet ettiği ve büyük tanıdığı bir kimse mevkiden düşünce o sahte hürmetkârlar etrafından dağılır, yalnız dağılmakla kalmaz onu hiçe sayarlar. Bu vaziyetten o mansıp düşkünü derin bir eza duyar.

Sonra zengin iken fakir onlanlar için de mesele tıpkı böyledir. Zenginin parasına hurmet edenler fakir olunca onun başından dağılırlar

Vaktiyle nân ve nimetinden istifade edenler gördükleri bütün iyilikleri unuturlar. Halbuki ona yardım etmek, onu teselli etmek en büyük insanlık borcudur.

Üçüncü olarak, cahiller arasında kalmış nice âlimler vardır ki, kadirbilmezlik yüzünden bir köşeye atılmışlardır. Onun hiç bir hareketini beğenmezler. Hatta o yüksek ilim ve fikir adamları, bu cahil ve ahmaklar gibi şeytanat bilmediğinden dolayı zelil bir mevkide kalırlar. Gerçi, hakikî âlimler. cahiller'in kendisine yaptığı hiç bir menfi harekete kıymet vermez; Fakat yüksek ve serbest düşünceleri itibariyle daima açık konuştuklarından bir çok dinî ve içtimaî iftiralara uğrarlar; derdden derde girerler. Hatta hayatlarına bile kıyarlar. Ne hacet...

Tarih böyle bin türlü facialarla doludur. İşte bütün varlığın iftihar ettiği peygamber, bu üç kimseye daima merhamet edilmesini ve onların takdir ve himaye edilmesini, insanlığın ve ahlâkın en büyük vasfı sayarak emretmektedir.

***

Ceylân yavrusunun eşekler ahırına düşüp mahbus kalması

Avcının biri bir ceylanı avlıyarak öküz ve eşeklerle dolu bir ahıra hapsetti. Ceylan ahırda korkusundan bir taraftan diğer tarafa kaçıyordu. Avcı akşam üstü gelerek hayvanların önüne saman döktü. Eşekler ve öküzler büyük bir iştiha ile yemeğe başladılar. Ceylan gâh ürker, gâh bu samanlardan çıkan toz ve topraktan gözleri acıyarak ovcalardı. Bir çok günler o göbeği misk kokulu ve zarif hayvan ahırda işkence içinde kaldı. Eşeğin biri alay ederek yanındaki eşeğe diyordu ki. «Susun.. bu, padişahların ve beylerin huyunda bir hayvandır.»

Bir başka eşek diyordu ki: «O halde bu naziklik ile padişahın tahtına çıkıp yas ansın». Bir başka eşek ceylânı saman yemeğe çağırdı. Ceylân: «Hayır, hiç iştiham yok» dedi. Eşek cevap verdi: «Biliyorum ki nazlanıyorsun». Ceylân bu sözlere karşı: «Ben çemenler, berrak sular arasında bağ ve bahçeler de gezerdim. Kaza ve kader beni bu azaba düşürmüşse nasıl olur da birdenbire huyum değişir. Ben sünbülü, lâleyi, reyhanı bile naz içinde yerdim» dedi. Bir eşek cevap verdi: «söylen, bakalım. Gurbette yalan söylemes kolaydır.» Ceylân ceva verdi: «Benim göbeğim sözlerime şahittir. O, misk ve anber neşreder. iz birbirinizin pisliğini kolkamıya alışmışsınız. Bu sözler elbette size gyalan gelir. Sizin içinizde hakikaten garip kaldım.»

Her hangi bir cinsin kendi zıddıyla bir arada bulunması en büyük azaptır

1 — هر که را با ضد خود بکذاشتند - آن عقوبت را چو مرك انكاشتند

2 — زین بدن اندر عذابی ای پسر - مرغ روحت بسته باجنس دکر

3 — روح بازست وطبایع زاغها - دارد از زاغان وجغدان داغها

4 — او بمانده درمیانشان زار زار - همچو بوبکری بشهری سبزوار

Tercemesi :

1 — Her kimi ki, kendi zıddıyla bir arada korlar; bu, o kimse için ölüm azabıdır.

2 — Ey oğul!.. sen, bu beden yüzünden azap içindesin. Çünkü senin ruh kuşun kendi cinsinin gayri ile bir araya bağlanmıştır.

3 — Ruh, Doğan kuşudur. Tabiatlar ise kuzgunlardır. O Doğan kuşu, kuzgunlardan ve baykuşlardan yaralanır.

4 — Ruh, o kuzgunlar ve baykuşlar arasında inim inim inlemektedir; tıpkı Sebzvar şehrindeki Ebubekir gibi.

İZAHI. Mevlânâ bu hikâyesiyle hakikaten ârif ve idrâk sahibi bir kimsenin kendi zıdlarıyla bir arada bulunmak mecburiyetinde kaldığı zaman çektiklerinin ölüm azabından beter olduğunu anlatıyorlar. Şüphe yoktur ki zarif ve yüksek bir adam cahil ve küstahlar içinde, Ceylânın ahırdaki vaziyetine düşer.

Sonra Mevlânâ bu hakikati birbirine zıd olan bedenle ruhun birleşmesiyle de izah ediyor. Beden, unsur ve kesafet âleminin mahsulüdür. Ruh ise letâfet âleminin ilâhî varlığından neşet etmiştir. Elbette cismin kesafeti içinde büyük ızdıraba uğrar.

Sonra Mevlânâ diğer bir teşbih ile ruhu gayet zarif bir doğan kuşuna, bedenin icabı olan nefsin ihtiraslarını da bir kuzgun veya baykuşa benzeterek bu iki vahşi ve pis tabiatlı hayvanlar arasında doğan kuşu yani ruhun ne elim azaplar çektiğini gösteriyor.

Son beyitte geçen Ebubekir, Türkistanın Sebzvar şehrinde yetişen bir ârif olup şehrin cahil râfizileri tarafından büyük sıkıntılara uğratılmıştı.

Mehmet Harzemşah, Sebzvarlı'larla bir muharebe esnasında bu adamı kurtarmıştır.

Aşağıdaki süzh bundan bahsetmektedir.

***

Sultan Mehmed Harzemşah'ın Sebzvar Şehrini savaşla alması

Mehmet Alp Uluğ Harzemşah, halkı tamamiyle râfizi olan Sebzvar şehrini savaşla aldı. Ordu katliâma başlayınca şehir halkı aman dilediler, yalvardılar, her türlü vergi vermeğe razıyız.. bize hayatımızı bağışla, dediler.

Bunun üzerine Harzemşah, «Bu şehir içinde Ebubekir namında bir zat vardır; onu bana armağan olarak getirirseniz hayatınızı bağışlarım; Aksi halde hepinizi keserim. Ben çocuk değilim ki altuna, gümüşe aldanayım» dedi. bunun üzerine şehirliler sağdan soldan haberciler yolladılar, sordular, aradılar, üç gün üç gece gezip tozduktan sonra bir harabede hasta ve arık Ebubekir adında birisini buldular, ve ona; «çabuk» dediler, «Seni padişah istiyor... senin yüzünden şehir ölümden

(F. 47)

kurtulacak».

Adam dedi ki: «Eğer ayağım olsaydı, yürümeğe mecalim bulunsaydı, gideceğim yere gider, böyle düşüp kalmazdım».

Bunun üzerine halk, ölü taşınan bir sal getirerek Ebubekiri üstüne yatırdılar, hammallara verip doğru Harzemşah'ın huzuruna götürdüler.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine meziyyetin surette değil, gönülde olduğuna dair aşağıdaki mesnevileri söyliyorlar:

Tanrı surete değil, gönüle nazar eder

1 — كفت لا ينظر الى تصويركم — فابتغوا ذا القلب فى تدبيركم

2 — من ز صاحبدل كنم در تو نظر — نى بنقش سجده و ايثار زر

3 — صد چوال زر بيارى اى غنى — حق بكويد دل بيار اى منحنى

4 — كرز تو راضيست دل من راضيم — ور ز تو معرض بود اعراضيم

5 — ننكرم در تو در آن دل بنكرم — تحفه او را آر اى جان بر درم

Tercemesi :

1 — Hazreti Peygamber: «Tanrı, suretlerinize değil, kalbinize bakar. Bütün iş ve tedbirlerinizde selim kalbe sahip insanları isteyin» buyurmuştur.

2 — Ben sana bir gönül sahibinden nazar ederim.. bir nakış olan secdene, altunları saçmana bakmam.

3 — Yüz çuval altun getirsen Tanrı der ki, «Ey beli bükülmüş adam.. bize gönül getir».

4 — Gönül senden razı ise ben de razıyım. Değilde gönlün senden yüz çevirmiş ise, ben de çeviririm.

5 — Sana bakmam, gönüle nazar ederim. Ey can.. benim kapıma onu hediye getir.

İZAHI : Hazreti Peygamber (ان الله لا ينظر الى صوركم واموالكم ولكن ينظر الى قلوبكم واعمالكم) Tanrı, sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz.. Belki kalblerinize ve amellerinize nazar eder) buyuruyurlar.

Görülüyor ki dürüstlüğün, hakikî salâhın manevî merkezi kalbdir. Her işde samimî, hasbî olmak, saf ve selim bir kalb sahibi insanlarla birleşmek yüksek ahlâkın esasıdır. Selim kalbin miyarı da nefs muhasebesidir. Kendi içine dön.. Bütün hareketlerin sana; doğruluğa, salâha git-

tiğine emniyet veriyorsa, bundan Tanrı da razıdır. Aksi halde ilâhî rızayı alamamışsın demektir.

Bunun için Cenabı Hak : «Ey secdede beli bükülen adam!. Ben senin kalbî değil. surî olan secdene bakmam. Temiz bir kalb; gösteriş kabilinden ibzal edilen yüzlerce altundan yeğdir. Bana, bütün amellerin en üstünü olan selim kalb ile gel» buyuruyorlar ki, (يوم لا ينفع مال ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم) «kıyamet gününde mal ve evlâd faide vermez. Ancak ve ancak selim kalb ile gelen insan için selâmet vardır» âyeti de bu hakikati göstermektedir.

***

«Ben rüyamda yedi tane semiz öküzü, yine yedi adet arık öküzün yediğini gördüm» âyetinin tefsiri

Maali yukarıya yazılan âyeti celile Yusuf suresindedir.

(قال الملك انى ارى سبع بقرات سمان يأكلهن سبع عجاف وسبع سنبلات خضر واخر يابسات)

Mısır Meliki bir rüya görüyor. Şöyleki: yedi semiz öküzü, yedi arık öküz yemiş, ve kezalik yedi kurumuş başağı, yedi yeşil başak helâk etmiştir.

Melik, bu rüyanın tabiri için âlimleri, hâkimleri çağırıyor, bu hakikî rüya değil. ezgas ve ahlâmdır, diyorlar.

Nihayet Yusuf suresinde uzun uzadıya izah edildiği veçhile o vakit zindanda bulunan Hazreti Yusuf'un bunu tabir edecek kudrette olduğu haber veriliyor. Melik'in adamı zindana gönderilerek Yusufla temas ediyor. Yusuf, rüyayı; Mısırda yedi sene bolluk olacak ve müteakiben yedi sene de kıtlık hüküm sürecektir. Onun için bolluk senelerinde ekdiğinizin bir kısmını ihtiyat olarak alıkor ve kıtlık senelerinde sarfedersiniz. Sonra bolluk senelerinde üzüm ve zeytun gibi gıdalar çok olacak ve halk bol bol sıkacaklardır, diye tabir ediyor.

Şimdi Melik'in adamı bu tabiri padişaha aynen naklediyor. Ve Melik, Yusuf'u zindandan çıkararak Mısır'ın hazinelerine memur ediyor, İlâh..

NOT: Yusuf suresinde bu kıssanın Tanrı tarafından Hazreti Peygambere etraflıca zikir buyurulması, her mesele de ergeç hakkın mutlaka galebe edeceğini ve Cenabı Peygamberin çektiği zahmet ve müşkillerin hiç şüphesiz onu nihayet hakikat nuruna kavuşturacağını göstermek içindir. Bu hakikat bütün beşeriyete de şâmildir.

Hakkı gasbolunanlar, iftiraya uğrıyanlar, zulüm görenler elbet bir gün haklarını alacaklar ve selâmete çıkacaklardır.

Sonra Ankaravî şerhine göre bu semiz öküzlerden maksat tenper-

yerler ve arık öküzlerden maksad da vücutlarını riyazat ve mücahede ile zaif bir hale getiren ehlullahtır. Hak'kın erleri olan bunların hüviyetlerinde öyle manevî bir arslan gizlidir ki, bu arslan bütün beşerî kesafet ve zulmeti mahvederek onları tamamiyle tertemiz bir hale koymuştur. Vücut besliyenlerin ve şehvetperestlerin ise bütün maneviyatı zaif ve arıktır.

Aşağıdaki sürh şehveti, temsilî bir şekilde ne güzel anlatıyor.

En Büyük azgınlık ve tehlike kadına olan şehvetten gelir

1 — شهوتی است او وبس شهوتپرست - زان شراب زهرناك ژاژمست

2 — كرنه بهر نسل بودی ای وصی - آدم از ننكش بكردی خودخصی

Tercemesi ;

1 — O, (Horoz kasdediliyor) şehvete mensuptur ve şehvete tapar. Çünkü zehirli ve kötü şaraptan sarhoştur.

2 — Eğer şehvet nesil için olmasaydı Âdem Peygamber utancından kendini hadım ederdi.

İZAHI : Bu beyitleri izahtan evvel şu fıkrayı nakledelim:

Şeytan bir gün Tanrı'ya şöyle yalvardı. «Ya Rabbi... Şu halkı tam manâsıyla avlıyarak yoldan çıkarmak için bana en büyük bir tuzak ver.» Cenabı Hak onun muradını yerine getirdi. Evvelâ ona; altun, gümüş ve küheylân bir at verdi, ve «Bunlarla insanları avlıyabilirsin» dedi. Şeytan zâhirde bunları beğandi amma suratını sarkıtarak daha kuvvetlisini istedi. Bu defa Allah ona en kıymetli madenlerden mücevherler verdi. Fakat şeytan bunları az görerek daha yüksegini istedi. Bu defa Allah ona en kıymetli libaslar en lezzetli şerbetler ve nefis yemekler verdi. Şeytan yine bunları az görerek dedi ki : «Ya Rabbi . Bu verdiklerinle halktan bir çoğunu bağlamak kabildir. Fakat ben bunlardan daha kuvvetli şeyler isterim. Çünkü bu verdiklerine halktan çoğu meyletmezler. Meselâ; şaraba, altuna, gümüşe kıymet vermiyenleri vardır. Öyle bir şey isterim ki, hepsi birden verilen şeye kapılıp kalsınlar». Bunun üzerine Allah, şarap ve çalgıyı verdi. Şeytan sevindi, fakat tam memnun olmadı. Nihayet Tanrı ona erkeklerin aklını alan güzel kadını verdi. Şeytan bu bahşişten pek ziyade şâd olarak oynamaya başladı. «Ver Ya Rabbi!. Şimdi muradım hasıl oldu» dedi.

Şu kısa fıkradan anlaşılıyor ki, insanları yoldan çıkaran şehvetin en büyüğü kadına olan meyildedir. Diğer şehvetler az çok insanın gözünü karartır ve yoldan çıkarabilirse de kadına o an şehvet basireti

tamamiyle kapatarak bu kabil şehvetperest insanları belâdan belâya uğratır.

İşte Mevlâna yukarıdaki iki beyitle şu hakikatı işaret buyuruyorlar : Kâmil insan kadın şehvetini ancak nesil için zarurî sayar, ve der ki : «Eğer bu şehvet zürriyet için olmasaydı insanların babası olan Âdem, utancından kendisini hadım ederdi».

Ne hacet.. Her zaman için ve her devirde siyasî, içtimaî bütün felâketlerin içinde kadının parmağı vardır.

***

«Biz insanı en güzel, en mükemmel bir surette yarattık; sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak inanan ve salih amelde bulunanlar bundan müstesnadır, Onlar için nihayetsiz ecir vardır».

Maali yukarıya alınan âyeti celile (Tin) suresindedir. Ayetin baş tarafında incire, zeytuna, Sinaya ve nihayet emin belde tabiriyle Mekke'ye kasemden sonra (لقد خلقنا الانسان فى احسن تقويم ثم رددناه اسفل سافلين الا الذين آمنوا وعملوا الصالحات فلهم اجر غير ممنون) buyuruyorlar.

NOT : Böylece hilkatin en müstesna güzelliğine mazhar olan insanın, aşağıların aşağısına atılmasındaki sebep, yaratılışındaki yüksek vasf ve kabiliyeti bilemediği, şehvete meylettiği içindir.

Şimdi bahsin tavazzuhu için cenabı piri dinliyelim. Buyuruyolar ki:

«Âdem güzelliğin müstesna bir timsali idi. Melekler ona secde ederlerdi. Fakat âdem nefsine uyarak bu güzellikten düşünce; eyvah, varlıktan sonra yokluğa düştüm.. yani hakikî hayattan hayal âlemine geldim.. İşte Hak da, bütün bu mükemmeliyetini bilemiyen insana der ki: «senin cürmün, bu dünyada fazla dirilmekliğin, bu hayata sarılmaklığındır. Sonra Cebrail Âdem'in perçeminden tutarak: «Cennetten çık» dedi. Âdem; «Bu kadar yücelikten sonra bu düşüş, bu zillet nedir?» diye sordu. Cebrail dedi ki: «Bu hüsnü letafet sana Hak'kın bir lûtuf ve keremi idi.. bu hakaret ise hikmet ve adaletidir». Âdem: «Ey Cebrail.. sen bana canla başla secde etmiştin.. şimdi beni cenneten niçin sürersin?.. Hazan vakti ağaçlardan yaprakların uçtuğu gibi benden de bu imtihan yüzünden hulleler (elbise) uçmaktadır » Şimdi canabı pir bu münasebetle ahseni takvim üzere yaratılmış insanın esfeli sâfiline reddini gençlikteki taravetin ihtiyarlıkta aldığı acip ve çirkin şekil ve suretle tefsir ve izah ederek ihtiyarlığı şöyle tasvir ediyorlar: «O ay gibi yüz, ihtiyarlıkta kertenkele sırtına döner. Parıl parıl parlıyan saç tepeden dökülür, kel bir hale girer. O naz ve edalarla salınan boy, yay gibi iki kat olur. Lâleye benziyen yanak zağfiran (safran) gibi sararır, Güreşte pehlivanı koltuğuna alıp yere vururken şimdi onun koltuğun-

dan tutup götürürler. Onun arslan gibi kuvvet ve kudreti kadınların yüreğine döner. Hülâsa bunların hepsi ölüm elçisidir. Fakat bilelim ki, bu tasvir olunanlar şehvet mağlubu olan insanlardır. Fakat her insan böyle mi ya?.. Âyeti celilenin, «her türlü fesaddan âri yüksek bir salâh içinde olanlar müstesnadır» buyurduğu yüksek zümre bunlardan büsbütün ayrıdır; onların hekimi Tanrı nurudur. O, ne kadar ihtiyar olursa olsun gevşemez; güçlü, kuvvetlidir. Onun kuvvetine Rüstem bile hased eder.»

Şimdi Mevlânâ aşağıdaki şu mesnevileriyle bu hakikati ne yüksek ne asil bir şekilde tasvir buyuruyorlar,

Kemal, hüner, güzüllik hep o'ndan gelmektedir

1 — آن جمال وقدرت و فضل وهنر ـ زآفتاب حسن كرد اين سو سفر

2 — باز مى كردند چون استارها ـ نور آن خورشيد زين ديوارها

3 — پرتو خورشيد شد واجايكاه ـ ماند هر ديوار تاريك و سياه

4 — انكه كرد اورخ خوبانت دنك ـ نور خورشيد ست ازشيشه سه رنك

5 — شيشهاى رنك رنك آن نوررا ـ مى نمايد اينچنين رنكين بما

6 — چون نماندشيشهاى رنك رنك ـ نور بى رنكت كند انكاه دنك

7 — خوى كن بى شيشه ديدن نوررا ـ تاچو شيشه بشكند نبود عمى

— قانعى با دانشى آموخته ـ در چراغ غير چشم افروخته

9 — او چراغ خويش بر بايدكه تا ـ توبدانى مستعيرى نى فتا

10— كرتو كردى شكروسعى مجتهد ـ غم مخوركه صد چنان بازت دهد

Tercemesi :

1 — O cemal, kudret, fazl ve hüner; güzellik güneşindendir. O güneş bu tarafa vurmuştur.

2 — O güneşin nuru, vurduğu bu duvarlardan yıldızlar gibi tekrar geri döner.

3 — Güneşin ışığı gitti mi.. nihayet her duvar kapkara bir halde kalır.

4 — Güzellerin yüzünde seni hayran eden nur, üç renkli camdan vuran güneşin nurudur.

5 — Renk renk camlar o nuru bize böyle renğin göstermiştir.

6 — Ne vakit renkli camlar kalmaz, o vakit seni renksiz ve saf olan nur hayran eder.

7 — Nuru, cansız görmeyi kandine huy edin de cam kırılınca âmalık olmasın.

8 — Öğrenmekle elde edilen bilgiye kaani, olmuşsun, gözünü başkasının çırağında aydınlatmışsın.

9 — O da o ışığa senin sahip olmadığını ve iğreti olduğunu bilesin diye senden kendi çırağını kapıverir.

10 — Eğer sen şükreder ve mücahedede bulunursan, gam yeme ki, Tanrı sana bunun gibi yüzlercesini verir.

İZAHI : Vücuttaki güzelliğin nuru, bütün kudret ve kemâl şüphe yoktur ki, o hakikat güneşi olan Tanrı'dan gelmektedir. Duvarlara vuran güneşin ziyası çekildi mi, duvar nasıl kapkara kalırsa ruh da aslına intikal edince vücut söner ve perişan bir hale gelir.

Diğer bir teşbih ile : Güzel yüzlerin, seni hayran eden nuru renkli camlardan vuran güneşin ışığı gibidir. Yani zâhir perestler nurun bizatihi kendisini değil, yalnız çehreye vuran aksini görüyorlar. Halbuki cam kırılınca yani o güzel yüze ölümün korkunç pençesi çarpınca o renk o taravet kalır mı?..

İşte bunun için nuru vasıta ile değil, doğrudan görmeğe çalış. İşte o vakit çehrenin ne kıymeti kalır. Nurun aslını görürsün. Fakat aksi halde derin bir âma içindesin. Yani bu fena âleminde iken nefsi emmarenin heva ve hevesine kapılıp basiretin nurundan mahrum olur isen (ومن كان فى هذه اعمى فهو فى الآخرة اعمى — Burada âma olan ahirette de âmadır), (كلا انهم عن ربهم يومئذ لمحجوبون — Bu âlemde iken Rab'bından uzak kalanlar orada da yine hicap içinde kalacaklardır) âyeti celileleri veçhile dünyada iken bu fanî renklerin hakikatini göremiyenler yine oldukları gibi haşr edilerek baka âleminde de mahcup bir halde kalacaklardır. Sonra (وحيل بينهم وبين مايشتهون — Meyil ve şehvetlerinin yeri olan suret âlemiyle aralarına bir perde gerilecektir) âyeti celilesi veçhile önlerine gerilen derin sedden dolayı ne bu âleme geçmeğe muktedirler, ne de hakikat âleminden haberdardırlar. Böylece derin bir âma içinde çırpınıp duracaklardır ki, işte elim azap budur.

Şimdi Hazreti hüdâvendigâr diğer bir misal ile de meseleyi şöyle izah buyuruyorlar :

Asıl ilim; başkasından öğrenilen ilmi zâhir değil, insanın kendi ru-

hundan pertev salan ilmi ledündür. O âriyet ilme kaani' olma... Öğrenmekle bilinen her şey başkasının lâmbasından ışık almağa benzer. Hakikî sahibi lambayı kaptığı zaman karanlıkta kalırsın. Yani hakikat âlemine intikal ettiğimiz zaman bizi aydınlatacak o ilim değil, bize kendi hakikatimizi tanıtacak olan ilâhî ilim, ilâhi hikmettir.

Şimdi pirimiz bütün bu hakikatlerin izahıyla bunalıp, meyus olan bizlere tekrar geniş bir ümid ışığı gösteriyor. Mücahede et, Hak'ka şükret, niğmete küfranda bulunma... Salih amellerin, gideceğin yol üzerine yüzlerce ziyadar lâmbalar kor.

Müteakiben Mevlâna, varlığın yokluktan doğduğunu ve adem güneşlerinin yanında bu âlemdeki güneşin bir seha yıldızı gibi fersiz kaldığını ve Hak'kın bütün sun'unun hazinesi, adem olduğunu anlatıyorlar ki, aşağıdaki sürh bu hakikati esaslı bir şekilde izah etmektedir.

Var olduğu halde yok görünen âlemle, yok olduğu halde var görünen âlemin misali

1 — نیست رانمود هست و محتشم ـ هست رانمود بر شکل عدم

2 — بحر راپوشیدو کف کرد آشکار ـ بادرا پوشید ونمودت غبار

3 — چون مناره خاك پیچان درهوا ـ خاك ازخود چون بر آید بر علا

4 — کف همی بینی دوانه هر طرف ـ کف بی دریا ندارد منصرف

5 — کف بحس بینی ودریا از دلیل ـ فکر پنهان آشکارا قال وقیل

6 — نفی را اثبات می پند اشتیم ـ دیدهٔ معدوم بینی داشتیم

7 — دیدهٔ کاندر نعاسی شد بدید ـ کی تواند جز خیال ونیست دید

Tercemesi :

1 — Tanrı bize yok olanı haşmetli bir şekilde var gösterdi, varı da (yokluk) şeklinde meydana koydu.

2 — Denizi örttü, fakat köpüğü aşikâr kıldı. Rüzgârı örttü, tozu açık gösterdi.

3 — Toz, havada minare gibi kıvrım kıvrım yükselir. Toprak nasıl olurda kendi kendine yükselir.

4 — Köpüğü her tarafa akarken görmektesin. Fakat denizsiz köpük kendi kendine hasıl olamaz.

5 — Köpüğü hisle, denizi ise ancak delil ile görürsün. Düşünce

gizli, fakat dedikodu aşikârdır.

6 — Daima yokluğu gören bir gözümüz var ki, bu sebepten menfiyi müsbet sanmaktayız.

7 — Uyuklıyan göz, hayalden ve yok olandan gayri neyi görmiye kaadirdir.

IZAHI: Tasavvuf erbabı bütün varlığı bir hayalden ibaret telâkki ederek eşyanın hakikatini yani her şeyin vücudun da tasarruf eden a'yânı sabiteyi görürler.

Şeyhülekber Muhiddini Arabî'nin:

1 — کل ماف الکون وهم او خیال ـ اوعکوس فی المرایا أوظلال

(Bütün varlık vehim ve hayalden, aynaya akseden gölgeden ibarettir) sözü bu hakikati göstermektedir.

Mevlânâ bunu şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar;

Köpük erin ve onların hareketlerinin aslı denizdir.

Yer yüzünde havaya doğru yükselen toz, kasırganın eseridir. Halbuki biz köpüğü ve tozu görüyoruz da, bunları husule getiren denizi ve rüzgârı görmüyoruz. Şu halde biz her şeyin zâhirini, duygularımızla görüyor, duyuyoruz, amma onların hakikatini göremiyor, anlıyamıyoruz.

Diğer bir misal ile, fikir ve düşünceler gizli, fakat söz, iş, aşikârdır. Yani bütün söz ve işimizin hakikati, görünmiyen fikirlerimizdir.

Hülâsa; gözümüz bir gaflet perdesi içinde menfiyi müsbet ve müsbeti menfi görmektedir. Halbuki ehlullah, her şeyin hakikatini doğrudan doğruya müşahede ederler. Yukarıda buna benzer muhtelif bahislerde de anlattığımız gibi onlar, bu ârizî varlıktan geçmişler ve Hak'da fanı olmuşlardır.

Aşağıdaki mesneviler de bu hakikati teyid etmektedir.

Sana vefalı olan, dostun ve malın değil, iyi amelindir.

1 — در زمانه مر ترا سه همرهند ـ آن یکی وافی واین دوغدر مند

2 — آن یکی یاران ودیکر رخت ومال ـ وان سیوم وافیست وآن حسن الفعال

— مال نايد باتو بيرون ازقصور ـ يار آيد ليك آيد تا بكور

4 — چون ترا روزاجل آید بپیش ـ یار کوید از زبان حال خویش

5 — تا بدانجا بیش همره نیستم ـ برسر کورت زمانی بیستم

6 — فعل تو وافیست زو کن ملتحد ـ که در آید باتو در قعر لحد

Tercemesi:

1 — Zamande sana üç yoldaş vardır. Bunlardan birisi vefalıdır. Diğer ikisi seni mağdur etmektedir.

2 — Sana cefa veren bu ikiden birisi arkadaşın, diğeri de malındır. Üçüncü ise iyi amelindir ki vefalı olan ancak budur.

3 — Mal seninle beraber gitmez, evden dışarı çıkmaz. Arkadaşların ise ancak mezarının başına kadar gelirler.

4 — Ecel yani ölüm günü geldiğinde dostun lisanı hâl ile der ki:

5 — «Ben seninle ancak buraya kadar yoldaşım, bundan ötesine yoğum» ancak kabrinin başında biraz dururum.

6 — Yaptığın iyi amel ve işler ise vefalıdır, ona sığın. Çünkü o kabrinin içinde de seninle beraberdir.

IZAHI: Yukarıdaki tercemelerden de açık bir şekilde anlaşılacağı veçhile senin hayatta üç yoldaşın vardır. Bunlardan ancak birisinden tam vefa görürsün. Diğer ikisi daima sana eziyet ve cefa yapmaktadırlar.

Cefa edenler arkadaşın ve malındır. Sana vefa gösteren ise ancak iyi amellerindir. mal, eğer hazmedilemezse ve iyi kullanılamazsa insanı azgınlığa sevkeder. Ve neticede büyük felâketler doğurur. Arkadaş ta böyledir, Samimî zannettiklerimizden ne fenalıklar görürüz. Yüzümüze gülenlere aldanmaktan dolayı başımıza gelenler tarife sığmaz.

Şimdi Mevlânâ güzel bir buluşla bu hakikati şöyle ifade ediyorlar.

Mal nedir?.. Nihayet o bizimle beraber gitmez. Arkadaş dediğimizin de en samimî olanı bizi nihayet mezarımızın başına kadar götürür Ve «sana ancak buraya kadar yoldaşım» der. Fakat iyi amellerimiz bizimle ebediyyen beraberdir.

Hakikaten öyle değil mi?.. Hayatta kalacak tek eser iyi amelimiz ve cemiyette bıraktığımız iyi namdır. Bakisi zevale mahkûmdur.

*
* *

Mustafa aleyhisselâmın bir kavlinin tefsiri

Hazreti Peygamber bir hadisi şeriflerinde şöyle buyuruyorlar: «Sana, seninle beraber mezara gömülecek bir arkadaş lâzımdır ki; o diridir; halbuki sen ölüsün. Eğer sana yakın olan o arkadaşın, kerim ise sana ikram eder, iyilikte bulunur. Eğer kötü ise senden selâmeti giderir. İşte bu arkadaş senin amelin yani yaptığın işlerdir. Bunun için amelini elinden geldiği kadar ıslah et»

Şimdi Mevlânâ bu hadisi şerif üzerine buyuruyorlar ki: «Bu amel ustasız elde edilemez. Çünkü âlemde en aşağılık san'atı ustasız elde etmek mümkün değildir. Her san'atın önü bilgidir, amel bundan sonra gelir.

Ey akıl sahibi.. san'ata çalış!., fakat bu san'atı ehil olan temiz bir kişiden öğren. Bir adam debbağ olsa da, bu san'atı yaparken kirli bir elbise giyse, bu elbise onun san'atına noksanlık vermez. Demircinin, demir döverken giydiği köhne elbise, onun halk nazarındaki sevgi ve hürmetini izale etmez».

Şimdi Mevlânâ bu hakikati şu mesnevileriyle esaslı bir şekilde açıklıyorlar.

Tenden kibir libasını at!..

1 — پس لباس کبر بیرون کن زتن ـ ملبس ذل پوش در آموختن

2 — علم آموزی طریقش قولیست ـ حرفت آموزی طریقش فعلیست

3 — فقر خواهی این بصحبت قا ئمست ـ نی زبانت کار می آید نه دست

4 — دردل سالك اکر هست آن رموز ـ رمز دانی نیست سالك راهنوز

— دانش آنرا ستاند جان زجان ـ نی ز راه دفتر و نی اززبان

6 — چشمهٔ شیرست درتو بی کنار ـ توچرا می شیر جویی از تغار

7 — منفذی دار بحر ای آبکیر ـ ننك دار ازآب جستن ازغدیر

8 — که «الم نشرح» نه شرحت هست باز ـ چون شدی تو شرح جوو کدیه ساز

9 — درنکر در شرح دل دراندرون ـ تانیاید طعنهٔ «لا تبصرون»

Tercemesi :

1 — Kibir elbisesini tenden çıkar, öğrenme vaktinde tevazu elbisesini gey.

2 — Bilgi sahibi olanın yolu gözle, San'at öğrenmek yolu ise iş iledir.

3 — Fakirlik ister isen sohbetle kaimdir; o ne dil ile elde edilir, ne el ile..

4 — Eğer salikin kalbinde o rumuza işaret varsa salik henüz remizleri bilmiyor demektir.

5 — Fakirlik ilmini can, candan alır; onun yolu ne defter, ve ne de dil yoludur.

6 — Sende uçsuz, kenarsız bir süt çeşmesi varken niçin tulumda süt ararsın?

7 — A, su çeken!.. denize bir deliğin, bir yolun var iken; utan bir kerre kuyudan su çekmeğe...

8 — «Eelm neşrah» senin göğsünü açmadı mı?... o halde niçin sıkılıyor, niçin başka şerh arıyorsun.

9 — İçinde, gönlünün açılmasına bak ki, sana «onlar göremezler» ta'nı (kınamas) elmesin.

İZAHI: Yukarıdaki sürhde; mal, dost hiç bir şeyin vefası olmadığından bahsedilmişti. Bu sürhde de Mevlânâ bu hakikatı bir hadisi şerif ile teyid ederek iyi amelden daha vefalı bir arkadaş olmıyacağını beyan ediyorlar. Kibir ve gururun öğrenmeye de, amele de mani olacağını ve bu kötü san'atların bütün varlığımızdan nezedilmesini tavsiye ederek «Eğer fakrı istersen o, bir kâmil şeyhin sohbetiyle kaimdir, onun yolu ne söz, ne iş, hatta ne de kitaptır» buyuruyorlar.

Şimdi meselenin daha iyi açıklanabilmesi için fakir nedir onu izaha çalışalım: Cüneydi Bağdadî, hakiki fakir, ne malik ve ne de memlûk olan kimsedir, diyor. Yani fakir ne servete malik, ne de servete malik olanın mülkü olur. Onlar derin bir kalb gınası içinde hiç bir şey talep etmezler. Onlar için mecazî vücuttan sadır olan filin de, sözün de kıymeti yoktur. Bunun için onlar, fakirlik mertebesine erişmenin, hocadan, talimle, kitapla olamıyacağına tamamiyle vakıf olmuşlardır. Nitekim meşhur mutasavvıf hakim Senaî : «Sözde manâ, manâda söz yoktur; bunun için söylediğimden döndüm» buyurmuşlardır. Manâyı, yani hakikatin sırlarını sözle ifade mümkün değildir. Fakat gayb perdesi basiret önünde açıldığı zamanda da onu ifade edecek lisan yoktur. İşte fakir bu yolun yolcusudur. Bunlar ledün ilmini, kitaptan değil, ancak hakikî mürşidin sohbetiyle harfsiz ve sessiz canın cana akmasıyla kazanmışlardır. Hatta o derecede ki; sâlik, Şeyhi Kâmil'in remz ve işaretini bildim ve anladım, dese yine o remzi bilmemiş demektir. Çünkü bu da yine mevhum varlığın halâ kendisinde baki olduğuna işarettir. Bunun için mürid, şeyhin varlığında kâmin olan Hak'kın zat ve sıfatında o kadar helâk olacak ki, ne kendinin bilgisi ve ne de mevhum vücudu kalacaktır. İşte canın candan manevî feyz alması budur.

Müteakiben Hazreti pir, hakikati kitaptan arıyanlara ve yalnız zahirî ilimle sırlara varılacağına inananlara diyorlar ki : «Senin yüce varlığında uçsuz, bucaksız süt çeşmesi yani ledün ilminin payansız denizi varken neden zahirî ilmin tulumundan süt yani ilim ararsın. Sen hakikat ilminin nihayetsiz bir denizisin. Böyle iken zahirî ilmin

mahdut kuyusundan su çekmeğe ne uğraşıyorsun. (الم نشرح لك) ile senin göksünü açmadık mı?». Burada Mevlânâ inşirah suresindeki âyeti celileye işaret ediyorlar.

Surenin maali şerifi : Biz senin göğsünü genişletmedik mi?.. Belini büken ağırlığı kaldırdık.. Ve namını yükseltmedik mi?., Hiç şüphe yok, güçlük kolaylıkla beraberdir. Öyle ise tebliğden fariğ olup serbest kaldığın vakit çalış, ibadet et ve yalnız Tanrı'na yaklaş,

Bu sure Hazreti Peygamberin küffar tarafından çektiği müşkilâtın nihayet bularak inşirahın (genişliğin) başlıyacağına dair bir tesellidir. Bir hadise göre Peygamberin, henüz süd annesi Halimenin nezdinde iken Cibril O'nun göğsünü açmış ve kalbini yıkamıştır. Burada göğsün açılıp yıkanması, peygamberin kalbinin her türlü mâsiva şaibesinden temizlenerek ilâhî vahyi almağa ve gayb âlemini ihata etmeğe müsaid bir vaziyete gelmesi demektir.

İşte Mevlânâ, son mesnevisinde bu âyete işaretle hepimize hitap ederek : «Madem ki insan bir büyük âlemdir ve nihayetsiz bir ilim ummanıdır, hepimizde de derece derece inşirah vaki olarak gayb ilmine ulaşmak kudreti mevcuttur. O halde o kudreti hariçte değil, kendinde ara» buyuruyorlar ve tekrar (وفى انفسكم افلا تبصرون) âyeti ile de, nefislerindeki Hak'kın âyetlerini onlar göremezler yani insanlar, her şey kendi manevî varlıklarında gizli iken masivaya dalmışlar ve asıl hakikati görmekten inhiraf etmişlerdir» diyorlar.

***

(Bütün derdlerini bir yerde topla, dağıtma) hadisinin tefsiri

Hadisi şerifin meâli: Allah, bütün derdlerini bir derd yapanı başka elemlerden, kederlerden kurtarır. Fakat müteferrik derdlerle derdlenenleri kayırmaz; hangi vadide helâk olacaksa helâk olur gider.

NOT: Bu hadisi şeriften anlaşıldığına göre dünya derdini kendi üzerine alma!.. akıl ağacının meyveleri iyi amellerdir. Akıl suyunu turrahata sevketmek, dikenlere su vermek gibidir.

İşte aşağıdaki mesneviler bu hakikati izah ediyorlar:

Adalet ve zulmün izahı

1 — عدل چه‌بود آب‌ده اشجاررا - ظلم چه‌بود آب دادن خاررا

2 — عدل وضع نعمتی در موضعش - نی بهر بیخی که باشدآب کش

— ظلم چه‌بود وضع درنا موضعی - که نباشد جز بلارا منبعی

4 — سرمه را در گوش کردن شرط نیست - کار دل را جستن از تن شرط نیست

Tercemesi :

1 — Adl nedir?.. Ağaçlara su vermektir. Zulm nedir?.. Dikeni sulamaktır.

2 — Adl, nimeti tam kendi yerine koymaktır. Her su çeken kökü sulamak değil.

3 — Zulm ise bir şeyi kendi yerine koymamaktır ki, bu durumda o yer bir belâ, kaynağı olmaktan başka bir şey olamaz.

4 Sürme kulağa çekilmez, kalbin yapacağı iş ve vazife tende aranmaz.

İZAHI: İlim erbabı adalet ve zulmü şöyle tarif ederler. Adalet, bir şeyi kendi mevziine yani hakikî yerine koymaktır. Zulm ise bilâkis bir şeyi müstahak olduğu mevkiine koymamaktır.

Meselâ, ağaçları sulamak, su nimetini tam yerine sarfetmektir. Çünkü ağaçlardan her türlü meyve alınır ve onların gölgeleri havayı saflaştırır. Velhasıl ağaç hayatımız için şarttır. Dikene su vermek ise çok yersizdir. Çünkü diken büyüdükçe etrafa dal budak salarak gelip geçene eza vermekle beraber diğer faydalı nebatların gelişmesine de mani olur ve nihayet kaldırmıya mecbur oluruz.

İşte bunun gibi insanlar arasında da her nimet ve ihsanı, her türlü mevkii ve mansıbı ehline vermek lâzımdır.

Ehliyeti olan, ruhî asalete sahip olan vazifesini iyi kullanır. Hizmetinden cemiyet istifade eder. Fakat diken gibi tabiatında eza ve incitme olan bedmayelere ihsanda bulunmak onun kötülüğünü, azgınlığını ziyadeleştireceğinden bu vaziyet kendisine de etrafındakilere de zulümdür. Çünkü bir gün kendi başını yiyecektir.

Mevlânâ, diğer bir misal daha veriyorlar. Sürme kulak için muzırdır ve belki o uzvun harap olmasına sebeptir. Fakat göz için faydalı ve sıhhidir.

Bir beytin manası

1 — گر راهروی راه برت بگشایند - ور نیست شوی بهستیت بکرایند

(Eğer yolcu isen sana yol açarlar, eğer yok olur isen sana varlıkla yönelirler)

Yani Hak yolunda say ve mücahedede bulunur isen o yolu sana açarlar, hidayete ulaşırsın; eğer Hak'da fanî olur ve mecazî vücuttan geçer isen Tanrı sana ebedî varlığı tevcih eder.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati aşağıdaki mesnevilerinde izah buyuruyorlar.

Hakikî hayranlık bize gizlilikleri açar

1 — گر زلیخا بست درها هر طرف - یافت یوسف هم ز جنبش منصرف

2 — باز شد قفل و در شد ره بدید - چون توکل کرد یوسف بر جهید

— گرچه رخنه نیست عالم را پدید - خیره یوسف وار می‌باید دوید

4 — تا کشاید قفل و در پیدا شود - سوی بی‌جایی شما را جا شود

Tercemesi :

1 — Züleyha her taraftan kapıları kapadı, fakat Yusuf hareket etmedi.

2 — Kilid ve kapı tekrar açıldı, yol göründü Yusuf Tanrısına tevekkül ederek hemen kapıdan sıçradı.

3 — Gerçi bu âlemin rahnesi de aşikâr görünmemekte amma Yusuf gibi hayran bir halde koşup yelmek gerek..

4 — Ta ki, kilid açılsın, kapı meydana çıksın da, mekânsızlık size mekân olsun.

İZAHI: Birinci mesnevide Mevlânâ, Yusuf suresindeki şu âyeti celileye işaret buyurmaktadır, meali şöyle olsa gerektir:

(Yusuf'un bulunduğu evin sahibesi vuslat istedi ve kapıları kapattı, gel, dedi. Yusuf· Maazallah, o, benim efendimdir.. bana güzel baktı, ben ona hiyanet etmem.. zalimler felâh bulmaz) dedi.

Ayeti celilenin mealine nufuz edebilmek için şu kıssayı zikretmek lâzımdır.

Tarihi mukaddeste görüldüğü veçhile Hazreti Yusuf'u, kardaşları kuyuya atmışlardı. Bir müddet sonra oradan geçen bir kervan o kuyudan su çekerken Yusufu bulmuşlar ve doğruca Mısır'a götürerek onu bir kaç kuruş mukabilinde satmışlardı.

Ömer Rıza Doğrul'un, Tanrı Buyruğu'nda zikredildiği veçhile Yusuf'u satın alan, Fir'avn'un maiyet askeri reisi Bonifar idi. Yusuf, Bonifar'ın evine götürüldü. Bonifar, Yusuf'a fevkalâde bakıyordu. Fakat aradan biraz zaman geçti. Bonifar'ın karısı Yusuf'un güzelliğine hayran olmuştu. Kadın bir gün evin bütün kapılarını kilidliyerek Yusuf'un üzerine atıldı ve birleşme teklif etti Yusuf bundan çok müteessir olarak kabul etmedi, derhal kapıya koştu ve Tanrı'nın hikmetiyle kapılar açılarak Yusuf dışarıya çıktı.

Şimdi âyeti celilenin bundan sonrası kadının Yusuf'a iftirasından ve nihayet zindana atılmasından bahsetmektedir ki, yukarıda bir nebze gördük.

İşte beyitte zikredilen Züleyha, Bonifar'ın karısı olup kapıların tamamiyle kilitli olduğu halde Yusuf'a karşı kendi kendine açılıvermesi şöyle izah olunabilir.

Yusuf gibi yüksek kalbli ve daima Hak yolunda gidenler için Hak'kın inayetile her şey mekşuftur, açıktır.

İşte Mevlânâ burada, alelâde duygu gözü hakikat yoluna gidecek kapıyı göremez, ama sen de Yusuf gibi bu ittikaya ulaşır isen mekânsızlık âleminden sana da manevî bir kapı açılır, her türlü mihnet ve meşakkatten Yusuf gibi kurtularak manevî saltanata erişirsin; buyuruyorlar ve müteakiben o manevî yol hakkında şu izahda bulunuyorlar.

Bu âleme gelirken hangi yollardan ve hangi sıfatlara bürünüp geçtiğimizi bilmiyoruz

1 — آمدی اندر جهان ای ممتحن - هیچ می بینی طریق آمدن

2 — توز جایی آمدی وز موطنی - آمدن را را هدانی هیچ نی

3 — کرندانی تانکویی راه نیست - زین ره‌بی راه مارا رفتنیست

4 — می‌روی درخواب‌شادان‌چپ‌وراست- هیچ‌دانی راه آن میدان کجاست

5 — نی‌شما چون طفل خفته آمدیت - بی‌خبر از راه واز منزل بدیت

6 — ازمنازل خفته بکذشتید ومست - بی خبر ازراه واز بالا وپست

7 — مابیداری روان کشتیم خوش - ازورای پنج وشش تاپنج وشش

8 — دیدهٔ منزلها ز اصل واز اساس - چون قلاوزان خبیر ورهشناس

Tercemesi :

1 — Ey imtihan olunan.. Bu âleme geldin, fakat geldiğin yolu hiç görüyormusun.

2 — Sen bu cihana bir yerden, bir vatandan geldin. Fakat geldiğin yolu biliyor musun?.. hayır, değil mi?

3 — Eğer yolu bilmez isen, yol yoktur deme, Çünkü bu yolsuz

yoldan bize gitmek mukadderdir.

4 — Rüyada iken neş'eli bir halde sağa sola gidiyorsun; hiç biliyor musun o meydanın yolu neresidir.

5 — Siz uyuyan bir çocuk gibi bu yoldan ve menzillerden habersiz olarak geçmediniz mi?..

6 — O menzillerden uykuda ve sarhoş bir halde geçtiniz. Bunun için yoldan, yukarıdan ve aşağıdan haberiniz yoktur.

7 — Biz, beş duygu ve altı taraf âleminin arkasından yine beş duygu ve altı cihet âlemine uyanık olarak ve hoş bir halde yürüyüp geldik.

8 — Bütün menzillerin asıllarını, esaslarını gördük. Çünkü kılavuzumuz her şeyden haberdar ve yolu biliyordu.

İZAHI : Sen bu cihana gelirken bir çok duraklardan geçtin. Fakat geçtiğin yolları şimdi hiç görüyor musun, hayır, değil mi?.. Çünkü o menzillerden (durak) uyuyan bir çocuk, bir sarhoş gibi geçtin, bu sebeple o yollardan haberdar değilsin, fakat inkâr etme... Rüyada nasıl geziyorsun, anîde nereden nerelere geçiyorsun. Bu geziş ve seyri hangi yol ile yapıyorsun, hakikatini biliyor musun?.. Bilemezsin.. Uykuda cesedin kesafet ve hicabından yarı kurtulan ancak bu kadar görebilir. O âlemin bizim aklımıza sığmıyan derinliklerini, ancak bu fani varlıktan geçenler ve bizi daima aldatan beş duygudan ve mahdut cihet âleminden sıyrılarak hakiki intibaha ulaştıranlar müşahede edebilirler. Onlar yukarıda:

(Kez neyistan) beytinde uzun izah edildiği veçhile insan ruhunun (lâtaayyün) yahut (gaybi hüviyyet) mertebesinden şuhud âlemine kadar olan yüksek seyri görmüştür ve ruhun, mebdeden kesafet âlemine indikten ve cemaddan hayvana, hayvandan insana geçişini ve nihayet hayvanın nebatı ve insanın da hayvan ve nebatı yemesi neticesinde hasıl olan nutfenin ana rahminde kandan cenin oluncıya ve kemal mertebesine gelinciye kadar aldığı bir çok tavırları seyretmişlerdir. Çünkü onlar bu duygu âleminin maverasından duygu âlemine uyanık olarak gelmişlerdir. Bizim ise uyuyan bir çocuk gibi bu menzillerden haberimiz yoktur.

Müteakiben Mevlânâ; sen bu hırsdan, bu şehvetten gözünü kapar isen kendini o eski âlemde görürsün; fakat nasıl kapatabilirsin. Yüzlerce mahmur gözler senin gözünü kapatmadadır. Bir kadın veya parayı gördün mü, bütün varlığını satıyorsun.

Hülâsa. sen hakiki aşktan daima kaçmaktasın. Fakat aşk vefakârdır. Vefalı olduğu için vefasız adama bakmaz.

İşte aşağıdaki mesnevilerde Mevlânâ; ahde vefanın her türlü ahlâkî vasıfların ve hatta ilmin üstünde olduğunu beyan ediyorlar.

İnsanın kıymeti ahdine vefasıyla ölçülür

1 — چون درختست آدمی وبیخ عهد - بیخ را تیمار می باید بجهد

2 — عهد فاسد بیخ پوسیده بود - وزثمار لطف بیریده بود

3 — شاخ وبرك نخل گرچه سبز بود - با فساد بیخ سبزی نیست سود

4 — ورندارد برك سبز وبیخ هست - عاقبت بیرون کند صد برك دست

5 — تو مشو غره بعلمش عهد جو - علم چون قشرست عهدش مغز او

Tercemesi :

1 — İnsan ağaça benzer, ahd ve vefa da o ağacın kökü gibidir. Kökün sağlamlaşması için çalışmak lâzımdır.

2 — Fesada uğramış, bozulmuş ahd, çürümüş kök gibidir. Kökü çürüyen ağaç nihayet meyveden kesilir.

3 — Hurma ağacının dalı, yaprağı yeşil de olsa kökü çürümüş ise faydası yoktur.

4 — Eğer yeşil yaprakları yok da sağlam kökü varsa nihayet bir gün o ağaçtan yüzlerce yaprak elde edilir.

5 — Sen o kimsenin zahirî ilmine aldanma... ahd, vefa iste. İlim kabuğa benzer, ahd ise onun içidir.

İZAHI : Bizi yükselten en büyük haslet, zahiri ilmimizden ziyade ahde vefamızdır. İnsanı bir ağaca benzetirsek kökü ahddir. Kök çürük olursa yaprakların, dalların hiç bir faydası kalmaz, onlar da bir gün dökülür ve ağaçtan bir meyve elde edemeyiz. Fakat kök sağlamsa bazan her hangi bir sebeple yaprağın dökülmesi muvakkattir. Yine bir gün o ağaçtan yüzlerce yaprak elde edilir. İnsan da böyledir.

Ahdine vefası yok, sözünde durmaz, itimada lâyık değilse, diğer iyi vasıflarından ve hatta ilminden hiç bir hayır gelmez. Bunun için sen her hangi bir insanın ilmine aldanma.. İlim bir kabuktur, özü ahde vefadır.

Ahde vefanın yüksek kıymetini (Bakara) suresinde Beni İsrail'e hitap eden şu âyeti celile göstermektedir. (یابنی اسرائیل اذکروا نعمتی التی انعمت علیکم و اوفوا بعهدی اوف بعهدکم وایای فارهبون) (ey İsrail oğulları, benim nimetimi yad eyleyin ve benim ahdime vefa edin.. eğer ahde vefa ederseniz ben de vefa ederim, benden havf edin).

*
* *

Hased ve benlik dâvası hakkında

Kötü adam, iyilerin eserini gördükçe şeytan olur ve hasedinden bütün hayırlı işlere engel kesilir. Çünkü harmanı yanan kimse herkesin de harmanının yanmasını ister.

«Sen görmedin mi namaz kılanı namazdan menetmeğe uğraşanı?»

NOT: Mevlânâ hasudların halini böylece izah ederken, «Aleka» suresindeki şu ayeti celile ile Ebu Cehil'i misal alıyorlar. (ارأیت الذی ینهی عبداً اذا صلی) Namaz kılarken, bir kulu namazdan menedeni gördün mü?)

Ebu Cehil, Hazreti Peygamberi daima namaz kılmaktan meneder ve derdi ki: «Ne vakit Muhammed'i namaz kılar görsem başını ayağımla teperim.»

Şimdi cenabı hüdavendigâr hasedin fenalığına dair aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar.

Hased ve sözün kıymeti hakkında

1 — هر که را باشد مزاج وطبع سست - او نخواهد هیچ کس را تن درست

2 — چون وفاات نیست باری دم مزن - که سخن دعویست اغلب ما و من

3 — این سخن در سینه دخل مغزهاست - در خموشی مغز جان را صد نماست

4 — چون بیامد در زبان شد خرج مغز - خرج کم کن تا بماند مغز نغز

5 — مرد کم گوینده را فکریست زفت - قشر گفتن چون فزون شد مغز رفت

6 — پوست افزون بود لاغر بود مغز - پوست لاغر شد چو کامل گشت نغز

7 — بنگر این هر سه ز خامی رسته را - جوز را و لوز را و پسته را

Tercemesi :

1 — Mizaç ve tabiatında gevşeklik ve bozukluk olan kişi, kimsenin sıhhatte olmasını istemez.

2 — Madem ki sende vefa yoktur; bâri ondan dem vurma.. Senin bu kabil sözlerin kuvvetli bir ihtimalle biz ve ben davasından başka bir şey değildir.

3 — Söz, kalbin iradıdır. Sükût edersen canın yüzlerce gelişme gösterir.

4 — İçdeki şeyler dile geldi mi, iç sarf olunur gider. Bu harcanmayı az yap ki o güzel iç kalsın.

5 — Az söyliyen insanda düşünce kuvvetlidir, derindir. Söz kabuğu arttı mı iç zayi alur gider.

6 — Post yani kabuk gelişirse iç zayıflar. Post zayıflarsa için güzelliği kemalini bulur.

7 — Hamlıktan kemale erişen şu üç meyveye, cevize, bademe, fıstığa bir bak...

İZAHI : Öyle kendini düşünen hasud kimseler vardır ki, tabiat ve mizaçlarındaki fesad ve gevşeklik sebebiyle başkalarının hiç bir vaziyetini çekemezler: o derecede ki, kendileri hasta olsalar başkalarının sıhhatte olmasını arzu etmezler.

İşte Mevlânâ bu durumdaki insanlara : «Ey hasud... Madem ki sende vefadan eser yok, bâri ondan dem vurma... Senin gibilerin sözleri; ben, biz dâvasından başka bir şey değildir» ve müteakip mesnevilerinde hased hakkında; halk, faní olan mal ve mülk için daima hasedlerinden yanmaktadırlar. Padişahlar hasedlerinden birbirlerine asker çekiyorlar; kukla âşıkları bir necesten başka bir şey olmıyan suretler için birbirlerinin canlarına kasdediyorlar. sonra, ziyade merhametli ve şefkatli olan kadınlarda dahi iki ortak birbirini hasedden yerler.. Ey Tanrı, sen bu halkı sebatsızlıktan kurtar diyerek söz hakkında şu mutalâada bulunuyorlar. Söz; kalbin varlığıdır. Lüzumundan fazla söylemek, içi israf etmek demektir.

Az söyliyen insanlar fikirlerini israf etmediklerinden onlarda iç benliği daima beslenmekte ve gelişmektedir.

Hülâsa; post yani kabuğa benziyen söz ziyade olursa iç zayıflar, söz az olursa içteki letafet kemale erer.

Mevlâna bu hakikati tekrar şöyle bir teşbih ile ifade buyuruyorlar : Cevize, bademe, fıstığa, bakınız. Bunların kabukları kalın olursa içleri azdır ve çürüktür. İnce kabuklu olanlarda ise iç tamamiyle gelişmiştir.

Mütefekkir bir şair bir beytinde ; geveze insanlar, boş fikirli olanlardır; nitekim davulun velvelesi de içinin boşluğundandır. diyor.

***

Peygamberlik dâvasında bulunan bir şahsın kıssası

Birisi: «Ben Peygamberim, bütün peygamberlerden de üstünüm» dedi. Heman bağlayup şaha götürdüler: Ve: «Bu kimse peygamberlik davasına kalkıyor. Eğer bu, yokluk âleminden bu âleme elçi gelmiş ise biz de oradan geldik, bundan bizim ne farkımız var» dediler ve

kendisine padişahın işkence etmesini rica ettiler. Padişah o kimseyi gayet zaif ve halsiz gördü. Halkı başından dağıtarak onu bir yere oturttu ve yerini, yurdunu sordu. Adam dedi: «Ben darüsselâmdanım, oradan bu melâmet alemine düştüm. Ne evim var, ne kimsem var». Padişah lâtife ederek dedi ki: «Bu sabah ne yedin.. kuşluk övünü olarak neyin var?.. Adam: «Kuru, yaş ekmeğim olsaydı peygamberlik davasına kalkışır mıydım. Bu kalabalığa Peygamberlik etmek dağda gönül aramaya benzer. Hiç kimse dağdan, taştan akıl ve gönül aramaz.» Bunun üzerine padişah ona sordu: «Mademki Peygamber imişsin, evvelâ vahiy nedir, sonra Peygamber olan ne elde eder» bunları anlat bakalım... «Bunun üzerine adam dediki: «Peygamberin elde etmediği bir şey yoktur. Her ne devlet varsa peygamber ona vasıl olmuştur. Farzedelim ki benim vahyim, melek vasıtasıyla olan vahiy gibi ilâhî sırların hazinesi değildir. Fakat Allah tarafından bal arısının kalbine gelenden de aşağı değil ya.. Adem oğlu mükerremdir, uludur» dedi.

Şimdi Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad ediyorlar:

Vahy ve bal arısı

1 — چونکه اوحی الرب الی النحل آمدست ـ خانهٔ وحیش پر از حلوا شدست

2 — او بنور وحی حق عز وجل ـ کرد عالم را پر از شمع وعسل

3 — این که کرمناست وبالا میرود ـ وحیش از زنبور کمتر کی بود

4 — نی که اعطیناك کوثر خواندهٔ ـ پس چرا خشکی وتشنه ماندهٔ

5 — یا مکر فرعونی کوثر چو نیل ـ بر تو خون کشتست و ناخوش ای علیل

Tercemesi :

1 — «Tanrı bal arısına vahyetti» âyeti mucibince arıya vahiy gelince onun vahiy evi helva ile doldu.

2 — O, Hak'kın vahiy nuruyla nurlanınca âlemi mum ve bal ile doldurdu.

3 — Bu, böyle olunca «Biz onu mükerrem kıldık» âyeti ile ululanan insanın yüksek vahyi, bal arısından nasıl aşağı olur.

4 — «Biz sana kevseri verdik» âyetini okumadın mı?.. Okudunsa niçin böyle kupkuru ve susuz kaldın.

5 — Yahud sen Fir'avn sinki kevser, nil gibi sana kan olmadadır, ey alil adam!.

İZAHI : Mevlânâ, burada «Nahl» suresindeki âyeti celileye işaret etmektedir.

(Ya Muhammed.. senin Rab'bın bal arısına vahyetti ki; dağlarda, ağaçlarda ve çardaklarda kovanlar yapın ve sonra bütün meyvelerden yeyin.. Tanrının yolunda inkıyad ile yürüyün; bal yapmak için Tanrı'nın size musahhar kıldığı yollara gidin. Bal arılarının karnında türlü renkte şerbetler çıkar ki, insanlar için şifalıdır. Bunda düşünen kavimler için müessir ibretler vardır).

Görülüyor ki, Allah bal arısına bu bal yapma san'atını vahiy ile öğretmiş bulunuyor. Meselenin daha iyi tavazzuhu için vahiy nedir anlamağa çalışalım.

Vahiy; luğatte işaret ve gizli söz demektir. Vahiy iki nevidir. Ya bir elçi vasıtasıyla olur ki, buna vahyi metlüv denir ve peygamberlerin en yükseklerine gelen vahiydir. Nitekim Hezreti Peygambere vahiy Cibril vasıtasıyla gelmekte idi. Bir de vasıtasız olarak Allah'ın kalbe ilka ettiği vahiydir. Buna ilhamı ilâhî denir. İşte arı'ya olan vahiy vasıtasızdır ve bir ilhamdır. İlim erbabı, arının bu yüksek marifetini sevki tabii ile izah etmek isterler. Yani arı böyle bir ilham almamış, hayata girince kendisinde bu kudreti duymuştur. Bu, ne akla, ne mantıka uygundur. Sevki tabii, yeyip içmek, yürümek, uyumak ilaahir.. gibi nebatî ve hayvanî hayatın birer icaplarıdır. Fakat bal yapmak gibi çok mürekkep bir gizli ameliyenin sevki tabii ile ifadesi çok gariptir. Sonra sevki tabii ne demektir. Ortada bir sevk olduğuna göre ayrıca bir de sevkedicinin bulunması zaruridir. Binaenaleyh bunlar birer sevki babiidir demek, kendisinde bir irade ve zekâ olmıyan tabiatı Allah'lığa yükseltmek olur ve bununla mesele hal edilmiş olmaz. Her şeyi muhit ve her şey üzerinde tasarruf eden Tanrı'nın iradesidir ki, arıya da bu san'atı ilham etmiştir. İnsana vahiy ve ilham yapılır da neden hayvanata hatta nebat ve cemada olmasın. Amma insan mahlûkatın en şereflisi ve ulusu olduğu için arıya bu san'atı, bu zekâyı ilham eden Tanrı, insana cemad ve hayvanla kıyas edilemiyecek derecede ne kudretler, ne mucizeler bahşetmiştir.

Müteakiben Mevlânâ «Kevser» suresine geçerek «Biz sana kevseri verdik, o halde niçin susuz ve kupkuru bir haldesin» buyuruyorlar.

Kevserin ne olduğuna dair bir çok rivayetler vardır. İslâm âlimleri kevser; ilim, fazilet, şan, şeref, şarap, iyilik, cennette bir ırmak, diyorlar.

Fakat Allah bilir, bu hitap; Arabistan gibi susuz bir çölde cenabı peygambere yapıldığına göre: «Ey habibim Muhammed... Senin halkı hidayete davetin, bu susuz çöl için öyle bir feyz kaynağı olacak ki bütün âleme reşad ve salah buradan gidecektir.» Bu kupkuru çöl o manevî feyzden yeşerecek.. O halde durma, ilaahir... demek olacaktır.

Hakikaten öyle olmadı mı?.. Derin bir dalâletin gayyasında kalan Arabistan bir feyz ve bereket vahası oldu; maddî ve manevî kemale erişti.

İşte Mevlânâ bu âyeti celileyi dalâlette kalanlara karşı getiriyor ve daima ilim ve amelin berrak ırmağından için ki; imansızlık susuzluğundan kurtulasınız, diyorlar.

*
* *

Bir âşıkın maşukuna, yatak yüzü görmediği halde uzun gecelerde yaptığı hizmetleri ve gösterdiği vefaları sayıp dökmesi

Bu sürhde Mevlânâ âşıkın maşukuna karşı yaptığı hizmetleri sayarken «Secde» suresindeki şu ayeti celileye işaret buyuruyorlar. (تتجافى جنوبهم عن المضاجع يدعون ربهم خوفاً وطمعاً مما رزقناهم ينفقون) — Vücutları yataklarından uzaklaşır, Tanrı'larına korku ve ümid içinde dua ederler ve kendilerine verilen rızkdan harcederler.»

Burada Mevlânâ, bir âşıkın maşukuna olan muhabbetini ve düşkünlüğünü, geceyi ibadetle geçirerek yatak yüzü görmiyen âbid ve zahidlere benzetiyorlar. Kıssa şudur.

Bir âşık sevgilisinin huzurunda yaptığı hizmetleri ve onun aşk ve muhabbeti yolunda sarfettiği gayretleri birer birer sayıp döküyordu. Diyor du ki: «Ey sevgilim. . senin için bu savaş meydanında kılınçlara, oklara hedef oldum. Mal gitti, kuvvet gitti, nam gitti, senin aşkın yüzünden ne muradsızlıklara uğradım. neler çektim. Hiç bir sabah bir kimse, beni derin bir istirahatle uyumuş ve bunun neticesi olarak neş'eli ve güler bir halde bulmadı.»

Hülâsa, ne acılar çekmiş ise etraflıca birer birer zikretti. Fakat bu elemleri sevgilisine minnet olsun diye değil de aşkının bir şahidi olarak saymakta idi. Bunun üzerine sevgili dedi ki: «Doğru, bütün bunları yaptın amma, sevginin aslı olan bir şeyi yapmadın. Bunlar feri'dir.»

Bunun üzerine âşık dedi ki: «Söyle... o asıl nedir». Sevgili cevap verdi: « Ölmek ve yok olmaktır. Hepsini yaptın, fakat ölmedin, hala dirisin.. canınla oynıyabilen bir âşık isen hemen öl...»

Âşık bu sözü duyunca uzandı, güller gibi şad ve handan olarak can verdi.

NOT : Burada Mevlânâ hakikî ve ilâhî aşkı, iradî ölümden yani ölümden evvel ölmekte buluyor. Kulun Hak yolunda her türlü taatı bir muhabbettir, Hak'ka yaklaşmanın vesilesidir. Amma bunlar nihayet ilâhî aşk ile Hak'da fanî olmanın yanında birer feri'dir. Ölümden evvel ölüm, bütün amellerin aslı ve zübdesidir.

İşte Mevlânâ şu iki mesnevisiyle bu hakikati ne güzel tasvir ediyorlar:

1 — نورمه آلود کی کردد ابد - کرزند ان نور بر هر نیك وبد

2 — اوز جمله پاك وا کردد بماه - همچو نور عقل وجان سوی اله

1 — Ayın nuru, iyi ve kötü nereye vurursa vursun hiç kirlenirmi?

2 — O tamamiyle saf ve pâk olarak tekrar aya gider. Akıl ve can nurunun nihayet Allah'a rücuu gibi..

Yani dünyada ölümden evvel ölüm sırrına mazhar olanların nuru nereye vursa masiva şaibesinden azâde bir halde nihayet pâk ve saf olarak Allah'a gider. Nefsi emmarenin levsiyyatıyla karışan ruh için doğrudan Hak'ka gitme nerede?.. O, hicap içinde dönüp dolaşacaktır.

***

Namazda ağlayan bir kimsenin namazı bozulur mu?

Birisi âlim bir âriften sordu. «Bir kimse namazda sesini çıkararak ağlasa, ah eylese namazı batıl olur mu?»

O âlim şöyle cevap verdi: «Gözden çıkan yaşlar, Tanrı'nın aşkı ve şevki için veya günaha nedametten dolayı ise o kimsenin namazı batıl olmaz. Belki Hak nezdinde daha kabule lâyık olur. Fakat hastalığı sebebiyle vücudunun ağrı ve sızılarından dolayı yahut malinden, evlâdından ayrılmış ta ona ağlıyorsa batıl olur» demiştir.

NOT: Namaz, masivayı yani dünya işlerini tamamiyle atarak Allah ile beraber olmaktır. Namaz, müminin miracıdır. Namazda insan bütün benliğinden geçerek ruhunun yüksek âlemlerde uçtuğunu ve Hak'la beraber olduğunu duyar. İşte tam huşu ve huzu buna derler.

Fakat zerre kadar dünya işi karıştı mı, aklımız bir an için masivaya dağıldı mı, o namaz değildir

Hülâsa, tam bir taklidle, âdet yerini bulsun gibi bir alışkanlıkla veya riya için yatıp kalkanlar ibâdet etmiyorlar, kendilerini aldatıyorlar. Zaten her hangi bir ibadet ki insanı nehyolunan şeylerden alıkoymazsa o, tam ibâdet değildir. İbâdetin Hak nezdinde kabulünün en büyük şahidi, bizim ibâdet ettikçe salâh peyda etmemiz, kötü huylardan geçmemizdir. Eğer bir taraftan gûya namaz kılar, diğer taraftan da fısk ve fücurun envaını yapıyorsak o namaz kabul edilmemiştir.

Bunun için evvelâ kendine bak, kendi nefsini hesaba çek ki, ibadetin semere vermiş olsun.

***

Hakikî müridle mukallid müridin vasıfları; suretlerin birbirine benzerliği mânaların da yekdiğerine müşabeheti diğildir.

Bir mürid şeyhin huzuruna geldi. Burada şeyh veya pir kelimesi yaşı ilerlemiş adam değil, belki akıl ve ilimde kâmil olan kimse demektir. Nitekim İsa beşikde iken peygamber ve kitap sahibi olduğunu haber verdi. Peygamber Yahya'ya Hak, sabavet halinde iken nice hikmetler ihsan buyurdu.

Tekrar bahse gelelim. Mürid şeyhini ağlar bir halde gördü, kendisi de şeyhine tabi olarak ağlamağa başladı, ve nihayet şeyhin huzurundan çıktı. Diğer hal sahibi bir mürid, evvelki müride dedi ki: «Ey birader.» sakın benim ağlayışım, ayniyle şeyhin ağlayışı gibi deme., zira şeyhin giryesinin hakikatine erişmek için çok yıllar riyazat etmek, nice aslan ve kaplanlarla dolu dağları aşmak gerektir. Yani nice menzil ve mertebeleri geçirmeli ki, onun makamına erişesin. Bu senin ağlayışın sağırın haline benzer. Meselâ bir kimse diğerine bir lâtife ettiği zaman bir kerre güler geçer., amma orada bir sağır hazır ise iki kerre güler. Birinci gülüşü, işin esasına vakıf olmadığından herkesin güldüğüne gülmektir. İkinci gülüşü de ona meselenin hakikati anlatıldığı zamandır. İşte bunun gibi ârif olmıyan mukallidler hakikate nüfuz edememişler, ancak ârifleri taklid etmişlerdir.»

Şimdi Mevlânâ bunun üzerine yüce hikmetler saçan şu mesnevileri irad buyurmuşlardır.

Şeyhin ağlayışı da gülüşü de Hak içindir

1 — کریهٔ اونه ازغمست ونه ازفرح - روح داند کریهٔ عین الملح

2 — کریهٔ اوخندهٔ او زان سریست - زانچه وهم عقل باشد زان بریست

3 — آب دیدهٔ او چو دیدهٔ او بود - دیدهٔ نادیده دیده کی شود

آنچه اوبیند نتان کردن مساس - نه ازقیاس عقل ونه ازراه حواس

5 — شب کریزد چونکه نور آید ز دور - پس چه داند ظلمت شب حال نور

6 — چون قدیم آید حدث گردد عبث - پس کجا داند قدیمی را حدث

7 — این «الم» و «حم» این حروف - چون عصای موسی آمد در وقوف

8 — حرفها ماند بدین حرف از برون - لیك باشد در صفات این زبون

9 — هر که گیرد او عصایی ز امتحان - کی بود چون آن عصا وقت بیان

10 — عیسویست ای دم نه هر باد و دمی - که بر آید از فرح یا از غمی

11 — این «الم» ست و «حم» ای پدر - آمدست از حضرت مولی البشر

12 — هر الف لامی چه ماند بدین - گر تو جان داری بدین چشمش مبین

13 — گرچه ترکیبش حروفست ای همام - می بماند هم ترکیب عوام

14 — هست ترکیب محمد لحم و پوست - گرچه در بتر کیب هر تن جنس اوست

15 — کاندران ترکیب آمد معجزات - که همه ترکیبها گشتند مات

16 — گریهٔ او خندهٔ او نطق او - نیست از وی هست محض صنع او

17 — چونکه ظاهرها گرفتند احمقان - وان دقایق شد از ایشان بس نهان

Tercemesi :

1 — Onun ağlayışı ne gamdendir, ne de ferahtan... Güzelliklerin tam aynı olan o ağlayışı ruh bilir.

2 — Onun ağlayışı da, gülüşü de o yandandır. O, aklın vehmettiği şeylerden berîdir.

3 — Onun göz yaşı, onun gözü gibidir. Görmiyen göz nasıl göz olabilir.

4 — Onun gördüğüne kimsenin dokunması mümkün değildir. O, ne aklın kıyasıyla bilinir, ne de duygu yollarıyla anlaşılır.

5 — Gece, uzaktan nuru görünce kaçar, o halde gece karanlığı nurun halini ne bilir.

6 — Kadîm (Evveli olmıyan) geldi mi, hads (sonradan olan) abes olur. Şu halde önü olmıyan sonradan olanı nereden bilecek.

7 — (Elif, Lâm, Mim) ve (Ha, Mim) anlayışta Musa'nın asası gibidir.

8 — Bu harfler görünüşte, dışarıdaki harflere benzerler amma bunların yüksek sıfatları içinde dışarıdakiler mağlup ve zebundurlar.

9 — Sınamak için eline bir asa alan kimsenin asası, vakti geldiğinde Musa'nın asası gibi olur mu?..

10 — Bu nefes İsa'nın nefesidir Her üfürükten, her yelden gelen nefes değildir ki; gamdan, ferahtan meydana gelsin.

11 — Babacığım.. bu (Elif, Lâm, Mim) insanlığın hakiki sahibi Mevlâdan gelmişti.

12 — Her (Elif, Lâm) buna nereden benziyecek; eğer can sahibi isen bunlara zahir gözüyle bakma..

13 — Gerçi ilâhî kelâmın terkibi olan harfler, halkın sözlerini terkip eden harflere benzerse de...

14 — «Muhammedin terkibi de etden ve deridendir, ve her bedende terkip hususunda onun cinsindendir.

15 — Fakat o terkipten öyle mucizeler zuhur ettiki, bütün terkipler mat oldular.

16 — Hülâsa, onun (o şeyhin) gülüşü de ağlayışı da, sözü de kendinden değil, Hüda'nın sua'udur.

17 — Fakat ahmaklar zahire tutulup kaldıklarından bu incelikler onlardan çok gizli kalmıştır.

İZAHI : Mevlânâ, Şeyhin ağlayıp gülmesini izah ederken, onun ağlayışı bizimkiler gibi dünya elem veya ferahından doğma değildir; o ağlayış ve gülüş aklın vehmine sığmaz, kıyasla bilinemez. Sonra şeyhin duygu gözüyle değil, gönül gözüyle gördüğü şeyler maddî değildir. Bunun için onun basireti önünde vaki olan tecellilere maddî duygu yoluyla dokunmağa imkân yoktur. Çünkü mecazî varlığımız ve onun duyguları kesiftir, Nur gelince karanlığın kaçması gibi ilâhî tecelli zuhur edince de beşerî kesafet zail olur. Çünkü o nur, ezelîdir, kadîmdir, maddî varlığımız ise hâdistir. Kadîmin karşısında, sonradan olan ayak tutturamaz. Bunun için zatiyle mevcud ve kadîm olanı, hâdis bilemez. Hülâsa, biz bu sathî bakışla o ağlayışın derinliklerini göremeyiz.

Sonra Mevlânâ, suretle manayı, zâhirle batını, satıhla içi izah ederken suretlerin birbirine benzenmesi, mnâların da birbirine müşabeheti demek olmadığını şu teşbihlerle ifade ediyorlar.

Kur'an'ı Kerim'in bazı surelerinin evvelinde (Elif, Lâm, Mim) ve (Ha, Mim) gibi hurufu mukattaa vardır. Bu harfler Musa'nın asasına benzer. Faket her asa, Musa'nın asası gibi yüksek mucizeler gösterecek kuvvet ve kudreti haiz midir.? Elbette değil, amma suret itibariyle birdir, O da değnek, bu da.. fakat o, Musanın elinde değişiyor.. işte bu-

nun gibi Kur'an'ın bu hurufu mukattaası da suret itibariyle hariçde gördüğümüz yani yazıp söylediğimiz harflerin aynıdır. Fakat bu harflerde gizlenen kudret ve tecelliyi ancak can gözü müşahede edebilir.

O'nun hakikatine ancak basiret nuru ile erişilebilir. Nitekim peygamberlerin, velilerin Kur'an'ı idrâkleriyle zâhirî âlimlerin anlayışları arasındaki fark kıyasa sığmaz. Halbuki suret, harf aynıdır. Aynıdır. amma, ehlullahın o surette içi görmesi, başka bir asıldan gelen kuvvet ve kudretin mahsulüdür.

Cenabı pir bu noktada tekrar şöyle buyuruyorlar: Nefes zâhirde birdir; fakat sahibine göre kudret gösterir, İsa'nın nefesindeki gizli kudret başka nefeslerde yoktur.. O nefes ölüleri diriltir, bizimkinde böyle bir kudret ve kabiliyet mevcut mudur? Muhammed'in, O âlemlerin fahri olan Peygamberin vücudu da bizimki gibi etden kemiktendir. Zâhiri terkip itibariyle aynı cinsdeniz. Bunun için Muhammed: (انا بشر مثلكم — Ben de sizin gibi bir insanım) buyurdu. Fakat O'nun kudreti, O'nun hassası, O'nun mucizeleri, velhasıl O'nun vasfa gelmiyecek büyüklüğü başka insanlarda var mı?..

Hülâsa; şeyhin giryesi de handesi de kendinden değil mahza birsun'u ilâhî olup; fakat ahmaklar, gafiller daima zahire bağlanup kaldıklarından bu inceliklere nüfuz edememişlerdir.

* * *

Evdeki eşekle şehevî münâsebette bulunan bir cariyenin hikâyesi ve cariyeyi taklid eden ev hanımının feci akibeti

Keçiye, mum iskemlesinde oynamayı, ayıya da türlü oyunlar öğrettikleri gibi bir evin hizmetçisi de hanımının eşeğine, insana yaklaşmayı öğretmişti. Halayık bu eşekle nefsini körletirdi. O hilebaz cariyenin bir de kabağı var dı ki, cima esnasında ölçüyü aşırmamak için o kabağı eşeğin zekerine takardı. Cariye eşekle sık sık bu şekilde muamelede bulunduğundan hayvan gittikçe zaifleyor, evin hanımı ise eşeğin bu zâfının sebebini bir türlü anlıyamıyordu. Nihayet hanım sıkı araştırma neticesinde bir gün evin hizmetçisi Nergis'in eşekle cima eylediğini kapının aralığından gördü. Hanım gezmeden gelirken kapuyu vurmuş ve kapının aralığından içeriye bakmıştı. Hizmetçi kapıyı açtı. Cariye vaziyeti bildirmemek için yüzünü ekşitiyor, dudaklarını birbirine sürtüyordu, şaşırmıştı. Bazı suç işleyenler de kabahatlerini belli etmemek için garip tavırlar alırlar. Halbuki, bu tavırlarıyla kendileri üzerindeki şüpheyi artırırlar. Hanım da hizmetçiyi bu vaziyette görünce kendi kendine: «Demek eşeğin yeyip içmeden kalışı, sonra daima iki gözünü gelip geçerken hizmetçiye dikmesi ve hali hazırda maslahatının henüz sörpmemiş olması senin kötülüğüne şahiddir» di-

yordu. Fakat hanım bu mucamaata çok imrenmişti. Bir gün cariyeyi bir iş için uzakça bir yere gönderdi, ve cariyeden gördüğü gibi bir kürsinin üzerine yatarak ayağını kaldırdı, eşeği üzerine çekti. Hayvan zaten alışkın olduğundan bir hamlede mahud âletini tamamiyle içeriye koyunca kadının ciğer ve bağırsakları tamamiyle yırtılmış olduğundan kürsüden yere yuvarlandı, anîde öldü. Nihayet cariye, hanımın gönderdiği yerden geldi, Ahır kapısının aralığından vaziyeti görünce riyakârane ağlıyarak: «Vay hanımcağızım.. ustayı yola gönderdin, ustasız iş yapmak istedin, bilgisizlikle canından oldun.. A, ahmak kadın!,. bal gibi, paluze gibi olan o mahud âleti gördün de kabağı niçin görmedin. Yoksa eşeğin aşkına çok mu daldın da kabak görünmedi. Ustadan san'atın dış yüzünü gördün de ustalığa mı kalktın?.» diye feryad ediyordu.

Şimdi Mevlânâ bunun üzerine şu hakikatleri söylüyorlar:

Nice riyakârlar vardır ki, erlerin yolundan, göre göre ancak sof hırkayı görmüşlerdir. Nice şaşkınlar vardır ki, her biri ben Musa'yım diye eline bir asa almış, salına salına yürümektedirler. Bunlar bir suret gördüler mi onu taklid ederler.

Dudu kuşları gibi söyledikleri sözlerin ne olduğunu bilmeden söynirler.

Şimdi Mevlânâ tekrar şehvet hakkında aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar ki, terceme ve izahına çalışalım.

Şehvet hakkında

1 — میل شهوت کر کند دل راو کور ـ تا نماید خرچو یوسف نار نور

2 — ای بسا سرمست نار و نار جو ـ خویشتن را نورمطلق داند او

3 — زشتها را خوب بنماید شره ـ نیست چون شهوت بترز افات ره

4 — صدهزاران نام خوش را کردننك ـ صد هزاران زیرکانرا کردد نك

5 — شهوت از خوردن بود کم کن زخور ـ یانکاحی کن کریز از شورو شر

6 — چون بخوردی میکشدسوی حرام ـ دخل را خرجی بباید لاجرم

Tercemesi :

1 — Şehvet arzusu gönülü kör ve sağır yapınca eşek, Yusuf; ateş nur gibi görünür.

2 — Ateşten sarhoş olmuş nice kimseler vardır ki, aradıkları ateş olduğu halde kendilerini mutlak nur bilirler.

3 — Şehvet hırsı, çirkinleri gözel gösterir. Yol âfetleri içinde şehvetten beteri yoktur.

4 — Şehvet, yüzbinlerce iyi nam almışları kötü bir mevkie düşürmüş ve yüzbinlerce akıllıları şaşkın bir hale sokmuştur.

5 — Şehvet, yemekten hasıl olur. Az ye!.. yahut onunu şerrinden kaçmak için nikâh yap.

6 — Yedin, içtin mi; şehvet seni harama çeker. Nihayet geliri harcetmek lâzımdır.

İZAHI : Tercemelerden de anlaşılacağı üzere şehvet, basiret denilen idrâk ve tedbir kaynağını harab eden başlıca âfettir. Şehvete meyil şiddetlendi mi, gönül gözü körleşir. Bu arzuyu defetmek için en çirkin bir insan hatta bir havvan bile o gözü dönmüş kimseye Yusuf peygamber güzelliğinde görünür

Şehvetine kapılan nice şöhretli ve zeki kimselerin; yaptıkları hareketin çirkinliğini göremiyerek veya kimse tarafından sezilmediğini zannederek bir çocuğun bile yapmıyacağı basiretsiz hareketlerinden dolayı rezil ve rüsvay oldukları çok görülmüş ve işitilmiştir. İşte bunun için Mevlânâ, şehvet mağluplarına az yemelerini ve bilhassa evlenmelerini tavsiye ediyor.

Çünkü başka türlü bu belânın elinden kurtulmağa imkân yoktur.

Madem ki yeyip içiyoruz, türlü vasıtalarla nefsi kabartıyoruz. Elbette her gelirin bir de sarfı olmak zaruridir.

Fakat yemek hususunda ifrat, şehvetin hadden aşırı kabarmasında en büyük âmil olduğundan nihayet insanın harama gitmesine sebep olur, ve sarfiyat ta yerine yapılmayınca maddî ve ruhî nice afetlere uğrarız.

***

Halkın, doğrudan doğruya Tanrı'nın telkinine ve Cenabı Hak ile ülfet etmeğe takat ve istidatları olmadığından kendi cinsinden birinin telkinine muhtaçtır. İşte şeyhin müridlerini, peygamberlerin ümmetlerini İrşadda bulunmaları bu sebepledir ki, Mevlâna bu telkini temsilî bir şekilde şöyle izah ediyor.

Dudu kuşu, insanla doğrudan doğruya ülfet ve ünsiyet edecek kudret ve istidatta olmadığından insanın telkinini doğrudan doğruya almağa muktedir değildir. Bunun için Dudnya söz söylemeyi öğretmek istiyen kimse evvelâ dudunun önüne bir ayna kor ve aynaya dudu akseder. O kimse de aynanın arkasına geçerek duduya oradan telkinde

bulunur ki, dudu bu telkinin aynanın arkasındaki insandan geldiğini tefrik ve temyiz edemiyerek karşısındaki aynaya akseden hayalin kendi hayali olduğunu da bilmiyerek başka bir dudunun söylediğine zahib olur ve taklide başlar. İşte bunun gibi Tanrı, şeyhi, müridin önüne bir ayna gibi kor. Hak mevcut aynanın arkasından müride telkinde bulunur. Mürid zanneder ki, bütün bu telkinleri yapan şeyhdir. Çünkü şeyhin aynasında mürid kandisini görür, ve bunun kendi cinsinden olan şeyhden geldiğine kani olur. Halbuki tebliğ, söz Hak Taalâ'dandır. Diğer bir izahla Cibril, temsilî olarak Hak'kın aynasıdır. Cenabı Hak onun arkasından Hazreti Peygambere tebliğ ve telkinde bulunmaktadır. Nitekim Kıyamet sûresinndeki

(لا تحرك به لسانك لتعجل به ان علينا جمعه و قرآنه فاذا قرأناه فاتبع قرآنه ثم ان علينا بيانه)

Kur'an'ın hıfzı için vahiy zımnında acele edip lisanını harekete getirme... Onu cemederek kıraatını kolaylaştırmak bize aittir. Cibril sana Kur'anı okuduktan sonra ona uy... Onun izah ve beyanı da yine bize düşer.

Görülüyor ki Cenabı Hak, Cibril vasıtasiyla Kur'an'ı tebliğ ederken, Peygamberin Cibrilden daha evvel kıraata başlamalarını nehyetmiş ve acele etmemesini emrederek Kur'an'ın toplanması, tesbiti ve manâsının izahı tarâfı İlâhisine ait olduğunu bildirmiştir.

Netice şudur ki, nebiler de, veliler de, ümmetlerine ruhülkuds gibidir. Cenabı Hak bunların vücvud aynasından onları irşad ediyor.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati daha esaslı bir şekilde izah etmektedir :

Dudunun taklidi münasebetile veli hakkın aynasıdır

1 — گفت را آموخت زان مردهنر ـ ليك از معنا وسرش بى خبر

2 — ازبشر بگرفت منطق يك بيك ـ ازبشر جزاين چه داند طوطيك

3 — همچنان درآينهٔ جسم ولى ـ خويش را بيند مريد ممتلى

4 — ازپس آينهٔ عقل كل را ـ كى بيند وقت گفت وماجرا

5 — او گمان داردكه مى گويد بشر ـ وان دگر سرّست واو زان بى‌خبر

6 — حرف آموزد ولى سر قديم ـ اونداند طوطيست اونه نديم

7 — هم صفير مرغ آموزند خلق ـ كين‌سخن كار دهان افتاد وحلق

8 — ليك ازمعنى مرغان بى خبر ـ جز سليمان قرانى خوش نظر

9 — حرف درویشان بسی آموختند ـ منبر و محفل بدان افروختند

10 — یا بجز آن حرفشان روزی نبود ـ یا در آخر رحمت آمد ره نمود

Tercemesi :

1 — Dudu (Papağan) söz söylemeyi o hünerli insandan öğrendi. Lâkin onun mâna ve sırrından habersizdir.

2 — İnsandan bir bir nutuk ve sözü öğrendi. Fakat bir duducuk insan hakkında bundan gayri ne bilebilir?

3 — Bunun gibi velinin cism aynasında içi fesad ve noksanlarla dolu olan mürid, ancak kendisini görür.

4 — Aynanın arkasındaki aklı küll söz ve macera vaktinde nasıl görülebilir.?

5 — O zanneder ki, söz söyliyen insandır. Halbuki bu başka bir sırdır ve o bundan habersizdir.

6 — Harfi öğrenir, fakat ezeli sırrı bilemez. Çünkü o mürid dududur. Nedim (Allah'a yaklaşmış) değildir.

7 — Halk kuşların ötüşünü öğrenir, amma bu taklid ancak ağzın ve boğazın işidir.

8 — Kuşların bu ötüşlerindeki mâna ve maksadı ancak hoş bakışlı devlet sahibi Süleymandan başkası anlıyamaz.

9 — Dervişlerin harf ve sözlerini bir çok kimseler öğrendiler ve bu sözlerle minberleri ve meclisleri parlattılar.

10 — Fakat, ya bu harfleri öğrenmekten başka bir nasipleri olmadı, yahut sonunda Hak'kın rahmeti onlara yol gösterdi.

İZAHI : İnsan gibi konuşan dudu veya bugünkü adıyla papağan denilen kuş bu konuşmayı şu şekilde öğrenmektedir. Papağanın önüne bir ayna konur ve aynanın arkasına da birisi oturur. Şimdi aynanın arkasında adam konuşmaya başlar. Dudu bu konuşanın bir insan olduğunu tabii bilemez. Kendisi de o sözü taklid eder ve aynada gagasının oynadığını görünce bu sözlerin kendi cinsinden bir kuş tarafından söylendiğini zanneder ve bu şekilde söz öğrenir.

Halife Harun Reşid'in dudusunun Yasin suresini bu şekilde tamamen öğrendiği rivayet olunmaktadır. Fakat dudunun sözleri ancak taklidden ibarettir, mânasından katiyen haberi yoktur.

İşte Mevlânâ mukallidle hakikat ehli arasındaki farkı şu misalle anlatıyorlar· Velinin cismi de bir aynadır, mürid o aynada kendisini görür. Bunun için yapılan telkini kendisine benziyen bir insanın sözü zanneder. Halbuki bu sözü söyliyen veli değil, onunla keyfiyetsiz ve

vasıfsız birleşmiş olan aklı küldür.

Biz onu görmediğimiz için hakikatin, mânanın bizatihi kendisini değil, suretini ve sözünü taklid etmekteyiz. Nitekim kuşların ötüşlerini de aynen taklid ederiz. Fakat bu; boğazımızın, dudağımızın bir işi olup bu ötüşteki mânayı anlıyamıyoruz. Bunu ancak kuşların ve hayvanların lisanına ezelden vakıf olan peygamber hazreti Süleyman anlıyabilir

Diğer bir misal ile ehli halin hakikat yolundaki bazı sözlerini öğrenerek meclislerde sarfeder dururuz. Fakat onların sırrına vakıf değiliz. Ancak sözünü yapıyoruz. Meğer ki, Allah, hidayetini ulaştırsın da biz de hakikati derece derece sezebilelim.

Bahsi bitirirken ben de şu misali vermeden geçemiyeceğim. Mesnevi de bir aynadır. O aynanın arkasında Cenabı Pir oturmaktadır. Biz o aynaya bakıyor, ancak birer suret olan harfleri ve kelimeleri görüyoruz, Asıl mâna olan Mevlânâ'yı görmüyoruz. İşte bunun için meclis ve mahfillerde mesnevinin hakikatini değil, taklidini yapıyoruz. Asıl manaya varmak için aklı külle erişen Mevlânânın kendisine vasıl olabilmeliyiz. İşte o vakit taklidden kurtuluruz.

* * *

Gönül sahibi birisinin, gebe bir köpeğin karnından inciklerin (enik) havladığını duyması

Gönül sahibinin biri çilede iken rüyasında gebe bir köpek gördü. Köpeğin karnında yavruları havlıyordu. Adam : «Bu yavrular anasının karnında nasıl havlıyorlar» diye şaştı kaldı, ve : uyanınca «Ya Rabbi.. Bu yavruların ana karnında havlamalarının hikmeti nedir.., Bu bir bekçilik değil, sonra bir imdat isteme veya karnı acıkıp süt istemek te değildir Ya İlâhi... Bana cihanda görülmemiş bu vakıanın sebebini bildir» diye yalvardı. Bunun üzerine hâtifden şu sada geldi : «O gördüğün sır, bir kavmin halidir ki, o kavim henüz hicaptan kurtulamamış, can gözü açılmamış iken beyhude söylenir ve daima basiret davasında bulunur. Fakat bu sözlerinden, bu dâvalarından onlara bir fayda gelmez. Bunlar ayı görmemiş ve onun nuruyla kalblerini nurlandırmamış iken aydan bahsederler ve bu şekilde köylüyü de aykırı bir anlayışa sevkederler».

NOT : Şimdi Mevlânâ, aşağıdaki sürhde bir dervişin halini anlatırken Hak'ka bağlanmanın her şeyin esası olduğunu izah buyuruyorlar ve bir cemiyetin başında bulunan salâhiyettar kimselerin, bütün cemiyete fayda vermiyen ve doğru yolu göstermiyen boş sözlerini, köpeğin karnında havlıyan eniklere benzetiyorlar :

Darvanlıların dervişlere hased etmesi

Temiz, salih bir Tanrı adamı vardı. Kâmil bir akla sahipti ve her şeyin sonunu görür ve bilirdi. Bu zat Yemen'e yakın Darvan köyünden idi. Halk arasında comerdliğiyle, güzel ahlâkıyla şöhret bulmuş ve bu yüzden Darvan köyü dervişlerin kâbesi olmuştu. Riyasız olarak bütün mahsulünün öşrünü (onda birini) fukaraya dağıtırdı. Meselâ; buğday samandan ayrılınca, sonra un olunca, undan da ekmek yapılınca velhasıl kaldırdığı mahsulün hepsinin ayrı ayrı öşürünü verirdi. O civanmerd kimse oğullarına şöyle vasiyet ederdi: «Allah hakkı için benden sonra fakirlerin kısmetini kesmeyin.. ta ki ekinlerinizin, meyvelerinizin berekâtını göresiniz. Hiç şüphe etmeyin ki Tanrı onların hepsini gaybâleminden size vermektedir».

Fakat oğulları bu vasiyeti tutmıyarak helâk oldular.

Şimdi Mevlânâ bunun üzerine şu hikmetleri beyan ediyorlar.

Köylü tarlasını eker, kunduracı da ekmeğinden artırdığı para ile sahtiyan alır kundura yapar. Fakat çiftçinin ekdiği yer, kunduracının sahtiyanı ancak perdedir. Asıl rızkı Tanrı'dan bil.. Senin bu elde ettiğin kâr, zahiren senin çalışmalarının, toprağın, elin mahsulüdür. Fakat iki üç sene bundan mahrum kalır ekdiğin tohumun mahsulünü alamaz isen, heman duaya, tazarrua sarılırsın. Bundan başka elinden ne gelir. İşte bu dua, bu çırpınış, bu yalvarış rızkın o kaadiri mutlaktan geldiğine bir delildir, ve aşağıdaki mesneviler bu hakikati teyit etmektedir.

1 — رزق ازحق جو مجو از زيد وعمرو ـ مستى ازوى جو مجو ازبنك وخمر

2 — منعمى زو خواه نه از كنج ومال ـ نصرت ازوى خواه نى ازعم وخال

3 — عاقبت زينها بخواهى ماندن ـ هين كرا خواهى در آن دم خواندن

4 — اين دم اورا خوان وباقى را بمان ـ تا تو باشى وارث ملك جهان

5 — چون يفر المرء آمد من اخيه ـ يهرب المولود يوماً من ابيه

6 — زان شود هر دوست آن ساعت عدو ـ كه بت تو بود واز ره مانع او

Tercemesi :

1 — Rızkı Hak'dan ara.. Zeyd'den Amr'den yani falan kimseden değil.. sarhoşluğu da ondan iste, afyondan, şaraptan değil..

2 — Bütün nimetleri O'ndan talep et, hazineden değil.. bütün

yardımı O'ndan dile amucadan, dayıdan değil..

3 — Sonunda bunlardan kalacaksın, kendine gel!.. O demde kimden imdad talep edeceksin.

4 — Bu zaman da onu oku, bakilerini bırak ki, bütün cihan mülkünün varisi olasın,

5 — Çünkü o günde insan, kardeşinden; çocuk, babasından kaçar.

6 — O anda her dost düşman kesilecektir. Çünkü onlar dünyada senin putun idi, yoluna mani oluyorlardı,

Görülüyor ki cenabı Mevlânâ, lûtfun, keremin, hayır ve yardımın Hak'dan geldiğini ve her şeyin O'ndan istenmesini beyan ederek yarın kıyamet gününde insan kardaşından, oğul babasından kaçacaktır. Kimseden kimseye favda yoktur, buyuruyorlar ki, burada (Abese) suresindeki şu âyeti celileye işaret vardır.

(يوم يفر المرء من اخيه وامه وابيه) (O gün - kıyamet günü - insan kardaşından, anasından, babasından, karısından, çocuklarından kaçar. Hiç bir şey gözde değildir. Yani insan o gün, o kadar kendi derdine düşer ki, ne ana, ne evlât; dünyada iken en sevdiğimiz dostlar orada düşman kesilirler. Bunun için oraya iyi amel ile gitmek halâsın tek yoludur.

***

Hak'kın atâsı (verimi), halkın atâsı gibi insanın kabiliyetine bağlı değildir. Çünkü atâ kadimdir, kabiliyet hâdistir. Atâ Hak'kın, kabiliyet mahlûkun san'atıdır. Bunun için kadim, hâdise mevkuf olumaz.

Hak'kın veriminde kabiliyet şart değil, belki kabiliyetin şartı o'nun İhsanıdır

1 — چارهٔ آن دل عطاى مبدليست ـ داد اورا قابليت شرط نيست

2 — بلكه شرط قابليت داد اوست ـ داد لب وقابليت هست پوست

3 — اين كه موسى را عصا ثعبان شود ـ همچو خورشيدى كفش رخشان شود

4 — صد هزاران معجزات انبيا ـ كان نكنجد در ضمير وعقل ما

5 — نيست از اسباب تصريف خداست ـ نيستها را قابليت از كجاست

6 — قابلى كر شرط فعل حق بدى ـ هيچ معدومى بهستى نامدى

Tercemesi :

1 — Bu gönlün ıslah olmasına çare hakiki mübdilin, yani insanı

halden hale getiren Allah'ın ihsanıdır. ve o'nun verimi için de kabiliyet şart değildir.

2 — Belki kabiliyetin şartı o'nun verimidir yani Allah'ın atâsı olmadıkça kabiliyet hiçtir. Bunun için hakkın verimi iç, kabiliyet kabuktur.

3 — Şöyle ki: Musa'nın asasının ejderha olması; onun avucunun güneş gibi parlaması (yedi beyza); sonra,

4 — Peygamberlerin akıllara sığmıyan yüzbinlerce mucizesi,

5 — Sebeplerden değil, Allah'ın tasrifindendir. Böyle değilse yoklara (mâdum) kabiliyet nereden gelmiştir.

6 — Eğer Hak'kın işinde kabiliyet şart olsaydı yok olan, varlığa gelmezdi.

İZAHI : Kalbin ıslah ve tasfiyesi için çare hakikî mübdilin yani Allah'ın ona feyz bahşetmesidir. Varlığımızda böyle bir feyzin tecellisi bizi halden hale sokar ve hakiki kemale götürür. Bunun için Allah'ın veriminde kabiliyet mevzuubahs olamaz. Belki kabiliyeti hasıl eden, Hak'kın feyz ve atâsıdır. Binaenaleyh ilâhî vergi iç, kabiliyet kabuktur. Bu çok ince meseleyi biraz daha açıklamaya gayret edelim. Mutasavvifeye göre Allah'ın iki türlü feyzi vardır. Birisi feyzi akdes, diğeri feyzi mukaddestir.

Feyzi akdes, zatı ilâhîden âyânı sâbiteye gelen feyzdir. Âyânı sâbite vücuda bürünmemiş olup zatı Hak'kın (lâtaayyün) den ilk tecellisidir. Binaenaleyh vücuda bürünmiyen âyânda kabiliyet bahis mevzuu olamaz. Kabiliyet hâdistir ve bir vücuda mütevekkiftir. Âyânı sâbite vücuda bürünmiyen asıllardır.

Feyzi mukaddese gelince, âyânı sâbiteden bütün ruhlara kendi ezelî istidatlarına göre gelen feyze (feyzi mukaddes) denir. Kendi ezelî istidatlarına göre diyorum. Ruhlar muhtelif kabiliyetleri ezelde âyânı sâbiteden almışlar ve vücud âlemine bürününce kendi kabiliyet ve istidatlarını göstermişlerdir.

Netice şu oluyor ki: Allah'ın atâsı ezelîdir ve âyânı sâbiteden gelmektedir. Kabiliyet ise kesafet âleminde vücuda bürünen mahlukun vasfıdır. Binaenaleyh kadîm olan atâ'yı ilâhî, sonradan olan (hâdis) kabiliyete mevkuf olamaz. Belki istidat ve kabiliyet o ezelî feyze bağlıdır.

Ankaravî bu hakikati şöyle bir teşbihle ifade ediyor: Güneşten sırçaya veya cama vuran ziya feyzi akdes ve camdan geçerek evin içerisine düşen ziya ise feyzi mukaddes gibidir. Birincisine güneşin ziyası aynen aksediyor ve değişmiyor. Fakat eve düşünce evin her nevi taksimatının vaziyetine göre türlü şekiller alıyor. Şimdi şu misale göre feyzi akdes kadîm ve sâbittir. Feyzi mukaddes ise ka-

biliyet ve istidatlara göredir. Fakat Allah dilerse bir kulunda kabiliyet yok ise ona atâda bulunur. Nitekim mucizeler bunun en parlak delilleridir. Meselâ, Musa'nın asası bir değnektir. Onda ejderha olmak kabiliyeti düşünülemez. Fakat Allah bir anda ona bu kabiliyeti vermiştir. Sonra Hazreti Musa'nın avucu güneş gibi parlardı. Halbuki alelade beşer vücudunda böyle bir kabiliyet görülmiyor.

Allah bunu Musa'ya bahşetmiştir. Elhasıl bütün Peygamberlerin mucizesi sebeplerden değil, beşerî kabiliyetlerin üstünde Allah'ın bir atâsıdır. Bunun için her şey aslında sebepten vücut bulmuş değil, Hüda'nın tasrifindendir. Eğer Hak'kın bütün fiilinin hasıl olmasında kabiliyet şart olsaydı yok olan şey varlığa gelmezdi. Çünkü madûma vücut veren ve vücuda kabiliyet bahşeden Hak'tır. Aslında madûmun mevcut olmasına bizatihi kabiliyeti yoktur.

Aşağıdaki mesnevilerde bu hakikati teyid etmektedirler.

Tanrı herşey için bir sebep koymuştur

1 — سنتی بنهاد و اسباب و طرق — طالبانرا زیر این ازرق تتق

2 — بیشتر احوال بر سنت رود — گاه قدرت خارق سنت شود

3 بی سبب گر عز بما موصول نیست — قدرت از عزل سبب معزول نیست

4 — ای گرفتار سبب بیرون مپر — لیك عزل آن مسبب ظن مبر

5 — چون سبب نبود چه ره جوید مرید — پس سبب در راه می باید بدید

6 — این سببها بر نظرها پردهاست — که نه هر دیدار صنعش را سزاست

7 — دیدهٔ باید سبب سوراخ کن — تا حجب را بر کند از بیخ و بن

8 — تا مسبب بیند اندر لامکان — هرزه داند جهد و اکساب و دکان

9 — از مسبب میرسد هر خیر و شر — نیست اسباب و وسائط ای پدر

10— جز خیالی منعقد در شاهراه — تا بماند دور غفلت چند گاه

Tercemesi :

1 — Allah, arıyanlar için bu mavi perdenin altında (gök) bir takım âdetler, sebepler ve yollar koydu.

2 — Bir çok hallerde her şey bu âdet ve sebepler üzere cari o-

lır. Fakat Allah'ın kudreti bazan bu sebep ve âdetleri yırtar kaldırır.

3 — Gerçi sebepsiz olarak bize izzet ve yücelik gelmez, fakat Allah'ın kudreti o sebebi kaldırmadan âciz değildir. Yani nimeti sebepsiz de vermiye kaadirdir.

4 — Ey sebebe kapılan kimse!. O'ndan taşra uçma, O'nu bırakma. Fakat sebebin kalkmasıyla sebebi halkedenin de kalkacağını zannetme.

5 — Fakat sebep olmazsa mürid maksada eşirmek için nasıl bir yol arasın. Bunun için yolda sebebin görünmesi lâzımdır.

6 — Bu sebepler gafil nazarlar önünde perdedirler. Çünkü her göz O'nun doğrudan san'atını görmiye lâyık değildir.

7 — Sebebi delecek, yırtacak bir göz gerektir ki, o perdeyi kökünden söküp atsın.

8 — Bu suretle mekânsızlık âleminde asıl sebebi yaratanı görsün de çalışmanın, kazancın, dükkânın ne kadar saçma olduğunu anlasın.

9 — Hayır ve şer sebebi yaratından erişir. Sebeplerden, vasıtalardan değil babacığım.

10 — Bu vasıta ve sebepler asıl büyük yolun üzerinde toplanan hayalden başka bir şey değildir.

İZAHI : Yukarıdaki bahiste Allah'ın verimi için kabiliyetin şart olmadığını belki istidat ve kabiliyetin Allah'ın verimine bağlı bulunduğunu anlatmağa çalışmıştık. Bu bahis te yine o bahsin tamamıdır. Şöyle ki : Allah işlerin husulü için bir takım âdetler, sebepler, hareket yolları koymuştur ki, her işimizde bu sebeplere teşebbüs etmeğe mecbur oluyoruz, Fakat bazan da ilâhî kudret bu sebepleri yırtıyor ve sebeple izahı mümkün olmıyan bir çok harikalar zuhur ediyor; (mucizeler gibi). Bununla anlıyoruz ki, bu işler her zaman sebeplere, vasıtalara muhtaç değildir. Bu, yalnız mucizelere münhasır değil, diğer bir çok işlerimizin de sebepsiz husule geldiği çok kere vâkidir. O halde sebeplere ne lüzum vardı, Ha.. Allah'ın böyle sebepler ve vasıtalar koyması bizim muradlarımızın, arzularımızın husulü için bir yoldur. Eğer sebep olmasa muradımızı hangi vasıta ile istiyecektik. Çünkü herkes işin asıl müsebbib ve mutasarrıfını görmeğe ve ilâhi san'atı müşahede etmiye muktedir değildir. Sonra sebepler bu gaflet devri olan âlemde her şeyin bir intizam içinde cereyan etmesi için konmuştur.

Sebep olmasada herkes her işde hakiki mutasarrıfı görseydi bu âlemde her şey atâlete uğrardı.

Allah'ın sünneti böyle cari olmuş ve Allah bu gök kubbenin altında bulunanları arayıp taramaları için sebepler koymuştur ki, müsbet ilimler ve medeniyet bu sebeplerden doğmuştur. Çünkü âlimler eşyayı tedkik ettikleri zaman her şeyin kendinden evvelkinin husulü ve kendinden sonrakinin müsebbibi olduğunu görmüşlerdir. İşte Allah'ın dünyada sebep koyması bunun için ve bizim içindir.

Yoksa hakikî ârife göre sebep hiçtir. Ve bu sebep perdelerini yırtmağa muktedir olan nazarlardır ki, asıl yapanı, mekânsızlık âleminde görürler ve herşeyin O'ndan zuhur ettiğine, çalışmanın, kazanmanın, dükkânın O'nun iradesi olmaksızın faydasız ve hiç olduğuna yakinen vâkıf olurlar. Bunun için Mevlânâ şu tavsiyede bulunuyor: «Ey sebebe sarılan kimse.. O'ndan vaz geçme, çalış... Atâlet, ilâhî âdete uygun değildir. Fakat hakikî müsebbibin O olduğunu da unutma...»

***

Âdem aleyhisselâmın cismi ilk yaratılırken Tanrı'nın Cebrail aleyhisselâma : «Git yerden bir avuç toprak al getir» ve bir rivayete göre de : «Her yerden bir avuç toprak getir» diye emretmesi

Hakikî sani' olan Allah Âdemi yaratmak ve onu hayır ve şer bütün amellerinden imtihan etmek istedi. Cebrail aleyhisselâma buyurdu ki: «Yine aslına rucu etmek şartıyla git yer yüzünden bir avuç toprak getir.» Bu emir üzerine Cebrail, Rab'bın emrini yerine getirmek için yer yüzüne geldi, elini toprağa uzattı. Toprak heman kendini çekti ve dile gelerek Cebrail'e şöyle tazarrua başladı : Eşsiz olan Rab'bın hürmeti için canımı bağışla.. Benden zuhur edecek olan insan bir takım tekliflere uğrıyacak ve o yolda nice tehlikelere maruz kalacak.. Tanrı hakkı için beni bırak. Hak taalâ seni mahlûkların en güzidesi yaptı, levhi mahfuzun ismini sana aşikâr kıldı. Sen Peygamberlerin elçisisin, sen vahye mensup olan ruhun hayatısın. İsrafil, suruyla bedenlere can verir, sen cana can verirsin.. Tenin canının canı, gönlün hayatıdır. Binaenaleyh İsrafil'in veriminden senin atiyelerin bin kat efzaldır. Sen Mikâil'den de efzalsın. Mikâil de rızk verir amma sen kalbin rızkını ihsan ediyorsun. Sonra sen kahır ve gazab sıfatlarını taşıyan Azrail'den de iyisin. Nitekim (سبقت رحمتي على غضبي) hadisi şerifi veçhile Hakkın rahmeti gazabından üstündür.» Hülâsa yer Cebrail'in buna benzer bir çok vasıflarını saydı. Cebrail yerin bu yalvarmasına, bu tazarruuna acıdı ve haya ederek geri döndü. Cenabı Hak'ka dediki : «Ey âlemlerin Rabbısı.. Ben senin emrinde serseri değilim. Yer ile aramızda geçenleri sen daha iyi bilirsin. Fakat yer senin ismi şerifini andı ki, O'nun büyüklüğünden yedi felek seyir ve hareketten kalır. Bana bunun için bir korku, bir utanma geldi, alamadım. Yoksa bir avuç toprağın alıp getirilmesi müşkil bir iş değildir.»

Toprağı almak için Mikâil'in gönderilmesi

Bunun üzerine Hak, toprak getirmek üzere Mikâil'i gönderdi. Mikâil de ilâhî emri yerine getirmek için el atınca toprak titredi; kaçmağa teşebbüs etti, göz yaşları dökmeğe başladı ve dedi ki : «Allah seni arşın hâmili yaptı, insanların rızkını taksime memur etti. Fırak, bana merhamet et. Melekler Hak taalânın merhametinin madenidir. Kahrın madeni ancak şeytandır. Hak taalânın lûtfu, rahmeti ne kadar galip ise meleklerin de öyledir. Çünkü meleklerde Hak'kın âdet ve huyu üzeredir. Bunun üzerine Mikâil de boş olarak Hak'kın huzuruna gitti ve : «Ey Rabbım.. Yerin ahüzarı beni bağladı. Senin nezdinde yaşlı gözlerin çok kadri vardır. Müezzinlerin günde beş kerre (Felâha gelin!..) demeleri zariliğe davettir. Tazarru etmiyen kavimler belâdan belâya uğradılar.»

Bu noktada Hazreti Pir, Yunus Aleyhisselâmın kıssasını zikreder. Söyle ki : Hak'ka tazarruda bulunmadıklarından dolayı Yunus'un kavmini Cenabı Hak şu belâya uğrattı. Gökte ateş dolu bir bulut hasıl oldu. Bu buluttan yere yıldırımlar yağıyor ve taşları alevler alıyordu. Vakit gece idi. Bütün halk evlerinden, damlarından dışarı çıkarak kırlara kaçmağa başladılar. Analar çocuklarıyla birlikte koşuyorlardı. Tazarru ve feryad gökleri kaplamıştı. Mütemadi bağırmalardan, ah ve eninden sesler tutulmuştu. Nihayet Yunus'un kavminin içinden bu tazarrularına Hak'kın merhameti yükseldi, ve onların üzerinden bu belâyı defetti.

NOT : İşte toprağın meleğe tazarru da bunun için, bir taraftan toprak getirmek için meleğe ilâhî emir sadır olduğu halde, diğer taraftan toprak almamak için meleğin kalbine ilham vaki olmasına sebep olmuştur.

Cenabı Hak'kın toprağı getirmek üzere İsrafil'i göndermesi

İsrafil aleyhisselâm Hak'kın emriyle yer yüzüne geldi. Toprak tekrar ahu enine başladı : «Ey sûrun meleği., Sen ölülere, kabirlerinizden kalkın diye nida eylersin. Senin nefesinden hepsi tekrar hayat bulur. Ey ölüm kılıncıyla helâk olan dallar, yapraklar.. Topraktan baş kaldırın, dersin . Âlem tekrar dirilir. Allah'ın pâk olan zatı hakkı için bu kahır ve gazabı benim üzerimden kaldır Benden alınan toprakla Hak taalâ bir mahlûk halkedecek ve onları nice belâlarla imtihan eyliyecektir. Bana merhamet et, beni incitme» dedi. Bunun üzerine İsrafil aleyhisselâm da diğer üç melek gibi Allah'a gelerek macerayı anlattı ve dedi ki : «İlâhi., Hariçen bana toprağı getir, buyurdun amma bâtın itibariyle benim kalbime aksini ilham eyledin. Toprağı getirmek için kulağıma hitap ettin, fakat akıl tarafına bunun aksini ferman buyurdun. Gazabın üzerine merhametin galip geldi» dedi.

NOT : Ankaravîye göre Hak Taalanın iki nevi emri vardır. Birisi emri teklifi, diğeri emri iradîdir. Teklifi emir, Peygamberlerin ve onların varisleri olan Velilerin, Hak'kın emrini kullara tebliği olup şunu yap şunu yapma.. demesidir. İradî emir ise Hak Taalanın o emrin zuhurunu murad etmesidir. Çünkü iradî emir olmadıkça teklifi emir zuhura gelmez. Yani Hak bazan teklifî emrin zuhurunu murad etmez. Sebep te kulun harekâtını ıslah ve imtihan içindir. İşte bunun için o emri tecil veya tâcil eder.

Hülâsa, Peygamberler kavmlerine ancak şunu işle, bunu işleme diye tebliğe memurdurlar, şikâyette bulunmazlar.

Hak Taâlanın toprak almak için Azrail'i göndermesi

İsrafil'in de Cenabı Hak'ka, yukarıda zikrettiğimiz şekilde cevabı üzerine Hak bu defa bu vazifeyi yapmak için azm ve şiddet sahibi Azrail'i gönderdi. Ve : «O, hayallere kapılan toprağın halini gör, bir avuç toprak al, gel» dedi. Toprak yine âdeti veçhile tekrar feryad ve naleye başladı ve bir çok yeminler verdi. Ve dedi ki : Ey Allah'ın has kulu!.. Ey arşın hâmili... Tanrının rahmeti hakkı için git...». Bunun üzerine Azrail : «Bu benim iktidarım dahilinde değildir. Senin bu efsununla Hak'dan yüzümü döndüremem» dedi. Yer buna cevaben : «Allah bir şeye şiddetli muamele etmeği emir buyurduğu gibi hilm ve mülayimlığı da emretmiştir. Hak taalâ merhametli olanları sever Senden evvel üç melek te nihayet bana hilm ile muamele ettiler» dedi. Bu söze karşı Azrail şöyle cevap verdi : «Ey yer yüzü, bu senin dediklerin tevil ve kıyastır. Sarih olan emir karşısında tevile gidilemez. Tevil ve kıyas, hakkkında sarih emir olmıyanlar da cari olur. Gerçi senin göz yaşlarından içim kanla doldu. Ben merhametsiz değilim. O, üç melekten de benim merhametim ziyadedir. Şunu iyi bil ki, ben emri Hak'la bir yetime tokat vursam, başka bir halim adam da o yetime helva verse, benim tokatım onun helvasından daha hoştur. Ey yer yüzü !.. benim bu durumum belki sana kahır gibi görünür. Fakat Hak taalâ kahrın içinde ne lûtuflar gizlemiştir. İlâhî kahır, iki cihanın lûtfundan da yeğdir. Ben Hak'kın bu emrini tevile yetkili değilim». Yer yüzü Azrail'den bu sözleri işitti. Bu defa daha fazla yalvarmağa başladı ve bihuş bir halde Azrail'in önünde secde etti. Azrail tekrar : «Yok, bu iş senin bildiğin gibi değildir, fazla inad etme ben de bir emir kuluyum» dedi ve toprak sözle meşgul iken Azrail gayet mahirane bir avuç toprak aldı ve hazreti Hak'ka iletti. Bunun üzerine Hâlık, Azrail'e dedi ki : «Ey Azrail., benim apaydın bilgim hakkı için seni bu halkın celladı yapacağım». Azrail cevaben : «Ya Rabbi.. ölüm vakti de bu halkın boğazını sıkınca herkes bana düşman kesilir. Ey yüksek padişah !.. beni, halkın buğzuna uğramış bir düşman yapmayı

bana lâyık görür müsün ?». Tanrı buyurdu ki : «Ya Azrail.. B e n; humma, sıtma, yara ve daha türlü hastalıklar veririm ki, bunlar kulun ölümü için birer sebep olurlar Onlar bu sebeplerle senden nazarlarını çekerler ve ölümlerini senden bilmezler; sen endişe etme».. Azrail bunun üzerine : «Ya Rabbi senin öyle kulların vardır ki, onlar onlar sebepleri yırtarlar ve senin ihsanınla perdeleri aşarlar; çünkü her illetin bir devası vardır. Deva kabul etmiyen illet ancak kaza ve kaderdir. Çünkü kaza gelince sebep yoktur».

Şimdi cenabı pir, burada Azrail lisanından tekrar şu üç mesneviyi irad buyuruyorlar.

1 — چون قضا آید طبیب ابله شود - وان دوا در نفع هم گمره شود
2 — کی شود محجوب ادراك بصیر - زین سببهای حجاب گول گیر
3 — اصل بیند دیده چون اکمل بود - فرع بیند مرد چون احول بود

Tercemesi :

1 — Kaza gelince hekim abdallaşır, ilaç ta fayda verme hususunda yolunu şaşırır.

2 — Ahmakları avlıyan ve onlara hicap olan sebepler, basiret sahibi olan kâmil insanın idrâkine nasıl perde olur.

3 — Göz mükemmel ise aslı görür, fakat şaşı göz ancak fer'i görebilir.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati daha esaslı bir şekilde teyid için yine tekrar aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar.

Mahlûktan gelir gibi görünen her şeyin esası Tanrı'dandır.

1 — آحمقانه از سنان رحمت مجو - زان شهی چوکان بود در دست او
2 — باسنان و تیغ چون لابه کنی - کو اسیر آمد بدستی آن سنی
3 — او بصنعت آزرست و من صنم - آلتی کو سازدم من آن شوم
4 — گر مرا ساغر کند ساغر شوم - ور مرا خنجر کند خنجر شوم
5 — گر مرا چشمه کند آبی دهم - ور مرا آتش کند تابی دهم
6 — گر مرا ماری کند زهر افکنم - ور مرا یاری کند خدمت کنم

7 — من چو کلکم درمیان اصبعین - نیستم درصف طاعت بین بین

Tercemesi :

1 — Ahmakçasına mızraktan rahmet isteme. Onu, O padişahtan dile ki, mızrak O'nun elinde bir alettir.

2 — Mızrak ve kılınca nasıl yalvarıyorsun ki, onlar O yüce padişahın elinde esirdirler.

3 — O, san'atta azerdir, ben ise putum. Benden ne âlet düzer, yaparsa ben ancak o olurum.

4 — Eğer kadeh yaparsa kadeh, hançer yaparsa hançer olurum.

5 — Eğer çeşme yaparsa su, ateş yaparsa hararet veririm.

6 — Eğer beni yılan yaparsa zehir saçarım, eğer bana yar olursa hizmet ederim.

7 — Ben iki parmak arasında bir kalem gibiyim. İbadet ve tâat safında mütereddit yani kararsız değilim.

İZAHI :

Cenabı pir, mahlûktan gelen her hangi bir zulüm ondan değildir, hakikatte imtihan için Tanrı'dan gelen hayırlı bir tediptir. İnsan bir musibete uğradığı zaman Allah'a dönmelidir, buyuruyorlar.

Bayazıdı Bıstami hazretleri : «Ben bir mahlûkla konuştuğum zaman halk, hakikaten benim onlarla söyleştiğimi zannederler ve büyük muhatabı bilmezler. Bu konuştuklarımın vücudu, sada veren dağ gibidir Hakikatte o sada, Hak'kın sadasıdır. Bunlara söylerken Hak'ka söylemekteyim» buyurmaktadırlar.

Beyitlerde maksat sarih ise de kısaca bir daha izah edelim :

Kılınçtan gelen yarayı hakikatte Hak'dan bilmek lâzımdır. Kendisini yaralamamak için kılınca ve onun sahibine değil, Hak'ka yalvar. Çünkü onlar, o padişahın elinde esirdir. Ben bir alet olduğuma göre o, istediğini yapar. Bana kadeh, yahut çeşme ol derse olurum. Yılan ol, derse zehir saçarım. Hülâsa o'nun kudret ve irade parmaklarının arasında dönen bir kalem gibiyim.

Şimdi hazreti pir müteakip sürhde cenabı Hak'kın tekrar Azrail'e verdiği cevabî emri zikrediyorlar.

Yukarıda Azrail, cenabı Hak'ka karşı : «Ya Rabbi.. halkın canlarını aldığımı, yalnız zahiri görenler anlamasa bile, kemal ve hal ehli olanlar sebepleri yırtarlar» demişti. Buna karşı Cenabı Hak, Azrail'e tekrar şöyle hitapta bulunuyorlar : «Ey Azrail .. sebebe kıymet vermiyenler, ölümlerini hastalıktan ve kılınç yarasından bilmiyenler, senin yaptığın vazifeyi de görmezler. Çünkü sen de, sayılan sebeplerden da-

ha gizli bir sebepsin. Bunun için hastanın ölümüne senin nihayet bir sebep olduğun ve emrin bizim tarafımızdan verildiği âriflerce gizli değildir. Onlar bizim kendilerine cümleden yakın olduğumuzu bilirler.

Mevlâna burada, (Vakıa) suresindeki şu ayeti celileye işaret buyurmaktadırlar ki, kısaca zikredelim.

(فلولا اذا بلغت الحلقوم وانتم حينئذ تنظرون ونحن اقرب اليه منكم ولكن لاتبصرون) (Can boğaza geldiğinde siz bır şey yapamıyarak bakarsınız. Biz ona o zaman sizden yakınız velâkin siz görmezsiniz).

Tekrar bahse gelelim : «Ey Azrail.. sen de benim fazl ve kudretimin bir perdesisin. Bana yakın olan ârifler bunu bildikleri için seni canlarını almakta hakiki fail olarak görmezler. Ancak fiil ve tasarrufuna bir alet sayarlar. Onlara ecel şeker gibi gelir. Artık dünya devlet ve nimetine gönül bağlamazlar. Cesedin ölümü onlara acı gelmez. Çünkü kuyudan, zindandan çemenzara gidiyorlar. Meselâ erkândan birisi bir zindanın burcunu yıksa mahbus oradan kurtulur ve halâsına sevinir. Şimdi o mahbus, zindanın mermer burcunu niçin yıktılar, ne güzeldi, diye hayıflanır mı ?.. Hülâsa, bu fanî âlemden göçen kimseye ölüm acı gelmez, çünkü senden kurtulan can ayaksız olarak ruhun, gönlün kanadlarıyla manâ âlemine uçarlar. Meselâ, kuyu içinde mahbus olan bir kimse gibi ki, rüyasında lâtif gülşenlerde gezdiğini gördüğü zaman Cenabı Hak'ka karşı : «Ya Rabbi.. beni bu cisme tekrar iletme.. Bu ruhanî gülşende dönüp dolaşayım» der ve tekrar cesed kuyusuna avdet etmek istemez. O halde ey âkil kimse !.. sen hakikî mümin isen senin için göklerde ne meclisler vardır. Oburca yiyip içmekten vazgeç de manevî rızktan nimetlen... nitekim (zariyat) suresindeki (وفى السماء رزقكم وما توعدون) (Gökte rızklarınız ve size vadolunan şeyler vardır.) ayeti celilesi ruhların gökte gıdaları bulunduğuna işaret buyurmaktadır. Ruhların zindeliğine ve rızklanacağına şu ayeti celilede işaret buyuruyor. (ولاتحسبن الذين قتلوا فى سبيل الله امواتاً بل احياء عند ربهم يرزقون فرحين) (Allah yolunda ölenleri ölü zannetmeyiniz. Belki Rab'ları indinde diridirler ve bol bol rızklanırlar).

*
* *

Dünyanın yağlı yemeklerini yemenin tehlikesi ve Tanrı yemeğine mani olması

Cenabı Peygamber buyurmuştur ki; açlık Allah'ın taamıdır. Hakikat ehli olanlar cismanî taamdan perhiz ettikleri zaman o manev taamı bulurlar. Bu kesif olan rızktan kurtulur isen yüce ve lâtif rızklara ulaşırsın. Maddî ve kesif olan taamı az yersen arga gibi aç kalırsın. Çok yersen genirmeğe başlar, imtilâ olursun. Tanrı taamından denizler kadar ye de hakikat deryasında gemi gibi yüz!..

NOT: Mevlânâmız bu sürhde az yemenin faziletinden bahsetmektedir. Hakikat öyle... çok yiyenler, hele oburca lokma düşkünü olanlar hem vücut itibariyle sıhhatsiz, hem ruhan zaif ve nihayet hayvan misali şehvet düşkünü olurlar, Malumdur ki, bütün hastalıkların menşei midedir. Mide daima bir tulum gibi şişkin olursa elbette cesed de hastadır, ruhda.. Ne hacet, her an şahit olmaktayız.. sabahleyin yataktan kalktığımızda zihnimizde ne kadar açıklık ve berraklık vardır. Yemeği yeyince, hele biraz da fazla kaçırır isek beyin de, mide de velhasıl bütün vücutta şiddetli bir ağırlık hissederiz. Bunun için abur ve caburu bırakarak vücudu zafa düşürmiyecek kadar vitamini bol ve mideyi yormıyacak gıdalar ve meyveler almak hem bedeni, hem ruhu daima küşayiş ve ferahlık içinde bulundurur. Ehlullah daima çok yemekten sakınmışlardır. Riyazatla kuvvetlenir ve parlar ve onun verdiği yüksek ışık, kemal ehline her şeyi ayan kılar. Yalnız bu noktada bazı itirazlar olabilir. Dünya nimetlerinden niçin mahrum olalım?.. Cenabı Hak onları bizim için halk etmedi mi?.. Yeyiniz içiniz buyurmadı mı?... Evet, yeyip içeceğiz amma israf etmiyeceğiz Çünkü (كلوا واشربوا ولاتسرفوا) buyurmuştur ki buradaki israf etmeyiniz emri yalnız atıp savurmak, ihtiyatsız hareket etmek demek değil, aynı zamanda az yemeyi tavsiyedir. Çünkü kuvvet yeyip içtiklerimizin posasında değil, onda meknuz olan hayatî kudrettedir. İşte onu almak için mideyi doldurma yoluna gitmiyerek onu tahrip etmeden, kendisinde hayatî kudret bulunan gıdalara bakalım,

Enjeksiyon nedir?.. Bunlar bize ibret vermeli. Belki dünya buna doğru gidecektir.

Hülâsa biz, insanı kâmiller gibi manevî ve ruhî gıdalardan mahrum olduğumuz için onların ruhî kudretine ulaşamayız. Fakat tıka basa yemenin de cismî ve ruhî mazarratı büyüktür. Himye yani perhiz en büyük devadır.

Bir gafilin, ölüm olmasa dünya ne iyi olurdu, diye fanî hayata hasret çekmesi

1 — آن يكى مى كفت خوش بودى جهان - كر نبودى پاى مرك اندر ميان

2 — آن يكى كفت ار نبودى مرك هيچ - كه نير زيدى جهان پيچ پيچ

3 — مرك را توزندكى پنداشتى - تخم را در شوره خاكى كاشتى

4 — عقل كاذب هست خود معكوس بين - زندكى را مرك بيند آن غبين

5 — ای خدا بنمای تو هر چیز را ـ آنچنانکه هست در خدعه سرا

6 — هیچ مرده نیست پر حسرت ز مرگ ـ حسرتش آنست کش کم بود برگ

7 — ورنه از چاهی بصحرا اوفتاد ـ درمیان دولت وعیش و کشاد

Tercemesi :

1 — Birisi dedi : eğer ölümün ayağı ortada olmasaydı yani (ölüm aramızda dolaşmasaydı) dünya ne hoş olurdu.

2 — Bir başkası da dedi ki : Eğer hiç ölüm olmasaydı dolaşık ve bir kör düğüm olan bu dünya bir saman çöpü değmezdi.

3 — Sen ölümü diri ik zannettin, tohumu çorak yere ektin.

4 — Yalancı akıl (aklı cüz'i) her şeyi makûs (zıd) görür ve bu sebeple o ahmak asıl hayatı ölüm sanır.

5 — Ey Hüda.. her şeyi bize, o hile yurdunda nasılsa öylece göster.

6 — Hiç bir ölü öldüğüne hayıflanmaz, onun hasreti, manevî rızkın azlığına yâni ahiret için hazırlıksız oluşunadır.

7 — Yoksa o, kuyudan (karanlık ve boğucu dünyadan) geniş sahra âlemine büyük bir devlet ve zevk içinde düşmüştür.

İZAHI : Dünyaya tamamiyle bağlanmış, şu ariyet hayatı ebedî sanmış çok gafiller vardır ki, ölüm olmasa dünyanın pek hoş bir yer olacağına inanırlar. Halbuki âkil ve ârif, eğer ölüm olmasa hayatın dolaşık bir kör düğüme döneceğine kaanidir. Gafiller yalancı aklın, yani aklı cüz'inin esiri olduklarından her şeyi zıd görürler. Bunun için şu fanî hayatı hakikî hayat sanırlar ve ölümün gelmesiyle asıl hayatın zeval bulacağına inanırlar, bu sebeple ölümden çok korkarlar.

Bunun için Mevlânâmız Tanrı'ya münacaatta bulunarak «Ya Rabbi.. Bu dünyayı, bu hile yurdundaki her şeyi bize olduğu gibi göster ki aldanmıyalım» buyuruyorlar.

Halbuki ârif ölmekten hiç endişe etmez ve ona hasret çekmektedir. Yalnız korktuğu odur ki, oraya hazırlıksız gitmesin. Yoksa o bilir ki ölüm, bir kuyu gibi dar ve karanlık olan bu fanî hayattan en geniş bir sahraya büyük bir zevk içinde nakletmiş olmaktır.

Yukarıda da buna ait bahislerde söylediğimiz gibi hayat her an tekâmüle doğru gitmektedir. Aslımız olan kara toprağa bir bakalım, sonra oradan bir çok merhaleleri geçerek ana rahmindeki vaziyetimizi düşünelim de bir de bu günkü hayatımıza bakalım. Bu ne büyük tekâmüldür. O halde bu aklın tasavvur edemiyeceği daha nice tekâmüller, merhaleler geçireceğiz ki, onlara nazaran bu dünya ve hayat ne kadar sıkıntılı ve ızdırap vericidir.

***

Müstahak olmadan evvel bize nimetler veren Tanrı'nın rahmetinden ümid kesilmemelidir.

Bu sürh (Şura) suresindeki şu âyeti celileye işarettir.

«وهو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا و ینشر رحمته وهو الولی الحمید»

(Onlar ümidlerini kestikten sonra yağmurunu indirir ve rahmetini yayar. Kullarının velisi ve yardımcısı O'dur .

Yani Tanrı'dan hiç bir vakit ümidi kesmemek, mağfiretine ve rahmetine mazhar olmanın en yüksek şartıdır. Nitekim çok uzaklıklar yakınlığa sebep olduğu gibi nice günahlar da nihayet tevbeye sebep olur. İşte bunlar Cenabı Hak'kın tevbe eden kullarının kötülüklerini iyiliklere tebdil ettiğini göstermektedir ki, bir çok yüksek hakikatleri bildiren aşağıdaki mesneviler bu noktayı esaslı bir şekilde izah etmektedir.

Uyku ve uyanma ölüm ve haşrin dünyada bir misalidir

1 — نفخ صور امرست از یزدان پاك ـ که برآرید ای ذرایر سر ز خاك

2 — باز آید جان هر یك در بدن ـ همچو وقت صبح هوش آید بتن

3 — صبح حشر کوچکست ای مستجیر ـ حشر اکبر را قیاس از وی بگیر

4 — هست مارا خواب وبیداری ما ـ بر نشان مرگ ومحشر دو گوا

5 — حشر اصغر حشر اکبر را نمود ـ مرگ اصغر مرگ اکبر را زدود

6 — لیك این نامه خیالست و نهان ـ وان شود در حشر اکبر پس عیان

7 — در مهندس بین خیال خانهٔ ـ دردلش چون در زمینی دانهٔ

— آن خیال از اندرون آید برون ـ چون زمین که زاید از تخم درون

9 — هر خیالی کو کند در دل وطن ـ روز محشر صورتی خواهد شدن

Tercemesi :

1 — Surun üfürülmesi, pâk olan Tanrı'nın: «Ey zerreler!. Topraktan başınızı kaldırın» diye emridir.

2 — Sabah vakti aklın tene gelmesi gibi herkesin canı tekrar bedenine gelir.

3 — Ey, aman, dileyan.. Sabah küçük haşirdir; büyük haşri de buna kıyas et.

4 — Bizim uykumuz ve uyanmamız ölümle mahşerin iki şahididir.

5 — Küçük haşir, büyük haşri gösterdiği gibi küçük ölüm de büyük ölümü aydınlatır.

6 — Bu name yani amellerimizin defteri bu dünyada gizlidir. Fakat mahşer günü tamamiyle meydana çıkacaktır.

7 — Mühendiste evin hayalini gör. Onun gönlündeki bu hayal yerdeki tane gibidir.

8 — Evin hayali bir zaman sonra içeriden dışarıya çıkar, pilânlaşır: tıpkı yerde gizlenen tohum gibi ki bir zaman sonra o tohumdan nice şeyler doğacaktır.

9 — Her hangi bir hayal ki gönülde vatan tutmuştur; mahşer günü bir surete bürünecektir.

İZAHI : Kıyamet günü sur üfürülünce herkesin canı, sabah vakti aklın tekrar tene gelmesi gibi cesede gelecektir. İşte bunun gibi bizim geceleyin uykumuz ve sabahleyin uyanmamız da ölümle mahşerin iki nişanıdır. Uyku küçük bir ölümdür, Sabahleyin hayata dönmek ise yine küçük bir haşirdir. Hülâsa dünyanın bu âriyet hayatında cereyan eden herşey, iyi gören gözler ve gaybı idrâk eden gönüller için ahiretin birer küçük modelini göstermektedirler. Yalnız bu dünyada bütün amellerimizin defteri gizli olup büyük haşirde bunlar tamamiyle meydana çıkacaktır. Mevlâna bu hakikati şöyle bir yüksek teşbih ile açıklıyorlar. Bir mühendis veya mimar, meselâ, bir evin plânını evvelâ hayalinde tasavvur eder. Uzun bir tefekkürden sonra onu çizer ve meydana çıkarır. Bu tıpkı yerin altındaki tanenin fışkırarak nice şeyler gösterdiği gibi.

İşte amellerimizde böyledir. Bunların defteri dünya halkının gözlerinden gizlenmiştir. Onlar mahşerde aşikâr olacaktır. Yalnız bu amellerimiz bazı alâmet ve eserleriyle idrâk ehline açıktır. Nitekim kötülerle iyilerin fiil ve hareketleri ve simaları kendilerinin içine şahadet kılmaktadır. İşte mahşerde bunlar doğrudan meydana çıkacak ve birer suret alacaktır. Cenabı Pir, bir mesnevisinde bunu şöyle bir teşbih ile ifade ediyorlar : «Şeffaf bir kandilde su ve yahut yağ nasıl görünüyorsa, onların gönüllerinin sırrı da cesedlerinden tamamiyle görünecektir.»

Netice şudur ki, hiç bir amelimiz boşa gitmiyecektir. Eserlerini

dünyada göreceğimiz gibi gizli kalanlarını da haşrin eli meydana koyacaktır. Ve amelimizin cinsine göre suretler alarak haşir edileceğiz.

Sözümüzü bitirmezden evvel şu mühim noktayı izaha çalışalım. Maddeci filozoflar bilsinler ki, mahşeri ve hesabı inkâra ihtimal yoktur.

Kışın her şeyi tarumar eden kudret eli, bahar gelince bütün zerrelere nasıl hayat veriyorsa, bütün varlığı tamamiyle imha ettikten sonra yeniden hayata getirmesi hiç de kudretinin haricinde değildir. Zira icad emrinde iptida ile intiha arasında fark yoktur.

Hesaba gelince : Bütün amel ve hareketlerimizin iyi ve kötü akislerini behemehal görüyoruz. Bu hayal âleminde bu hesap sorulunca elbette ebediyet âleminde hiç bir kimsenin yaptıklarının yanında kalmıyacağı en ufak bir mülâhaza ile anlaşılır.

Mevlânâ, amellerimizi ve haşri bu şekilde izahtan sonra netice olarak diyorlar ki: «Ey mertebesinden habersiz olan kimse.. sen nihayet bir meni mahsulüsün. Bu debdebe, bu azamet nedir. Benliği terkeyle.. daima evvelki hallerini göz önüne al, sen ne idin, ne hale girdin».

İşte aşağıdaki Ayaz kıssası bunu anlatacaktır.

*
* *

Ayaz'ın, çarık ve postu için sağlam kilidli bir hücre ayırması ve kapı yoldaşlarının orda define olduğu zannına düşmeleri

Gazneli Sultan Mahmud bir gün yakın bir köye ava çıkmıştı, bir ahu gördü. Sultan avın ardı sıra koşarak yanındakilerden ayrılıp nihayet bir Türkmen köyüne geldi. Padişahı ziyadesiyle hararet basmıştı. Köy evlerinden birinin kapısını çaldı. Kapıyı bir delikanlı açtı. Padişah bir bardak su istedi. Delikanlı gelenin padişah olduğunu bilerek büyük bir tazim ve ikramla: «Buyurun padişahım.. evde su yoktur.. biraz oturun, burada lâtif bir pınar vardır.. şimdi oradan babam size taze su getirsin» dedi. Delikanlı, padişahı lâfa tuttu, şirin sözler söyledi Aradan epeyce zaman geçtikten sonra içeriye girip güzel bir kâse içinde su getirdi. Padişah bu leziz suyu içtikten sonra delikanlıya: «Sen bana burada çeşme var, babam su getirecek demiştin.. sonra suyu içeriden getirdin, bunun sebebi nedir?» diye sorunca Ayaz: «Padişahım.. buraya gelip su emrettiğiniz zaman gördüm ki ziyadesiyle terlemişiniz, çok hararetiniz vardı. Eğer o anda bu soğuk suyu size verseydim tahammül edemiyerek hepsini içecektiniz ve vücudu şerifinize büyük bir zarar gelecekti. İşte bu sebepten sizi lâfa tuttum terleriniz geçtikten sonra verdim» dedi.

Padişah, henüz körpe bir köy delikanlısının bu kadar güzel söz söylemesini ve tedbirini fevkalâde beğendi. Nihayet arkada kalan hadem ve haşem de o eve geldiler. Padişah bu delikanlıyı annesinden istedi ve kadının rızasını istihsal ederek saraya alıp götürdü. Delikanlının bir posttan ibaret elbisesi ve ayağındaki çarığını çıkararak ona güzel libaslar giydirdi. Fakat Ayaz, bu çıkarılan postu ve çarığı bir tarafa atıvermedi, onları heman bir hücreye sakladı ve her gün o hücreye girerek: «Ey Ayaz, bunlar, senin postun ve çarığındır. Eski halini unutupta daha yükseklere bakıp gururlanma» der ve hücrenin kapısına vurduğu koskoca bir kilidi kilidliyerek giderdi. Nihayet padişahın gözüne girerek has nedimleri sırasına geçen bu delikanlıyı diğer emirler çekemediler, padişaha gelerek: «Ayaz'ın bir odası vardır, orada kıymetli mücevherler, altın ve gümüş dolu bir de küp vardır.. Ayaz oraya kimseyi sokmıyor, kapısı daima kilidli duruyor» dediler. Bunun üzerine padişah dedi ki: «Tuhaf şey.. bu kölenin bizden gizli acaba nesi var ki». Nedimin birisine: gece yarısı o hücreye girin, bizden bu kadar ikramlar gördüğü halde altın ve gümüş mü biriktiriyor.. Vay buğday gösterip arpa satan vay».

Nihayet o emir yanında otuz kişiyle beraber hücreye doğru yürüdüler. Kendi aralarında neler konuşmıyorlardı. «Emir Sultanımdır, her birimiz altın keselerini koltuğumuza alır gideriz.. ne altını, daha neler, ne akikler, ne mücevherler var» diye seviniyorlardı. Fakat padişahın Ayaz'dan hiç şüphesi yok ve ondan böyle bir hareketi ümid etmiyordu. Yalnız, nedimleri imtihan için bu emri vermişti. Fakat yine de tevehhüm ediyor, «acaba Ayaz bu rekete cesaret etti mi» diyor, sonra da «Pekâlâ.. varsın yapsın o enim sevgilimdir» diyerek müsterih bulunuyordu.

Nihayet nedim ve avenesi bir gece yarısı Ayaz'ın hücresinin kapısına geldiler, yüzlerce hünerle kilidi açtılar. İçeri girip sağa sola bakındılar. Fakat odada bir yırtık çarıkla eski posttan başka bir şey yoktu. Hayret ettiler ve dediler ki: «Hayır.. bu oda boş olamaz, her halde burada çok şeyler vardır». Bunun üzerine keskin kazmalar getirip çukurlar açtılar, her tarafı delik deşik ettiler. Yine bir şey bulamayınca utandılar. Her biri sayısız «Lahavle» çekiyorlardı. Nihayet üstleri, başları toz toprak içinde padişaha geldiler. Padişah mahsus fikrini saklıyarak: «Hayır ola.. hani torbalar, altınlar nerede.. Eğer paraları, kumaşları, kıymetli eşyaları bir yere gizlemiş iseniz, yüzünüzde öyle bir neş'e yok» dedi Bunun üzerine emirler padişahın huzurunda secde edip özürler dilediler. Her biri: «Ey cihan padişahı kanımızı dökersen sana helâldır, canımızı bağışlarsan bir nimettir.. ne lâyık görürsen onu yap» diye feryad ediyorlardı. Bunun üzerine padişah: «Bu kötülük bana değil Ayaz'adır. O kendi hakkını ister alsın,

ister bağışlasın» dedi ve Ayaz çağırıldı. Padişah Ayaz'a: «Ey Ayaz.. suçluların hükmünü ver.. seni ikiyüz kerre kaynatsam bir hile bulamam.. şimdi bunların cezasını ver. Âlemde görülmemiş bir adaletin temelini koy.. suçlular ölüme müstahaktır. Fakat senin affını, merhametini istiyorlar. Bakalım merhametin mi üstün olacak, öfken mi? Bu işi çabuk bitir». Ayaz bunun üzerine, «Padişahım» dedi. «Bütün ferman senin. Güneş varken yıldız görünmez. Zühre, Utarid kimdir ki güneşin önünde yüz göstersin. Bunlar hayale kapılmışlar, her biri derede kuru toprak arıyor». Bunun üzerine padişah şöyle bir tedbir kurdu. Bir gün divanı topladı. Bir mücevher çıkarıp vezirin eline verdi ve dedi ki: «Bu nasıl bir mücevher, değeri nedir». Vezir cevap verdi: «Bu cevher, yüz eşek yükü altın değerindedir». Padişah: «Bu mücevheri kır» dedi. Vezir cevaben: «Bu kıymetli cevheri nasıl kırayım, böyle bir cevherin zayi olması reva değildir». Bu söze karşı şah ona kıymetli bir libas verdi. Hülâsa, şah bir saat kadar divanı meşgul etti. Nihayet perdeciye göstererek : «Bu gevher ne değer» deyince hacip : «Bir ülkenin yarısını değer» cevabını verdi. Padişah ona da : «Kır bu mücevheri» dedi. Hacip telâşla : «Aman Padişahım yazıktır, bunun kırılmasına benim elim nasıl varır». Şah hacipten bu cevabı işidince ona da bir hil'at verdi onu medhetti. Hülasa bütün emirler cevherin kırılmamasını rica ettiler. Sıra Ayaz'a geldi. Padişah : «Ey Ayaz.. Sen söyle, bu gevherin kıymeti nedir». Ayaz : «Padişahım.. Bu gevherin pahasını ben söylemeye kaadir değilim, o kadar kıymetlidir» deyince, Padişah : «Onu kır, parça parça et..» dedi. Ayaz'ın elinde taşlar hazırdı. O değerli cevheri kırdı, param parça etti. Bunun üzerine hazır bulunanlar bir feryad kopardılar : «Bu ne biçim hareket, Tanrı hakkı için bu mücevheri kıran kâfirdir» diye bağrıştılar. Bunun üzerine Ayaz onlara : «Ey vezirler.. Kıymet ve pahada şahın emri mi üstündür, cevher mi?.. Bunun cevabını veriniz. Ben gözümü padişahtan ayırmam ve müşrik gibi taşa yüz tutmam. Boyalı taşı seçip Padişahın emrini bırakan adamda hiç bir değer yoktur».

Bunun üzerine padişah cellâda emir verdi :«Benim divanımı bu aşağılık kimselerden temizleyin. Bunlar benim divanımın sadrına lâyık değildirler. Bir taş için benim emrimi kırdılar. Şimdi bunları kend aşağılık mertebelerine iade etmek lâzım geldi. Onlar orada hor ve hakir olsunlar» dedi. Padişahın bu şekildeki hiddeti üzerine Ayaz yerinden sıçradı, tahtın önüne geldi, secde ederek : «Padişahım» dedi «senin gibi yüce bir sultana gök yüzü bile hayrandır.. Ey kerem sahibi... Bütün cihanın lûtf ve ihsanları senin keremin karşısında mahvolur. Onların canlarını sen bağışla, huzurundan da kovma... Yüzünü görene acı, ayrılık acısını onlardan uzaklaştır» Ayaz bu şekilde padişahtan vezirlerin affini niyaz etti.

NOT : Bu hikâyeden sonra Mevlânâ : «Bu söylediğim kıssa bir suretten ibarettir ki, suretten ileriye geçmiyenlere bir misal olarak söylenilmiştir. Bu hikâyenin hakikatini söylemeğe kalkarsam utancından baş da, kalem de gaip olur. Çünkü bu hikâyenin hakikati nutka gelmez» buyuruyorlar.

Netice şudur ki; Ayaz'ın nesi varsa şaha aittir. Kendisinin ancak bir çarığı ve birde postu vardır. İşte bizim de :

چارقت نطفه است و خونت پوستین - باقی ای خواجه عطای اوست این

«Senin çarığın nutfedir, kanında derindir ey; hoca, bâkisi O'nun atasından ibarettir» mesnevisi veçhile unsurî varlığımız bundan ibarettir.

Aşağıdaki mesneviler bu hakikati esaslı izah etmektedir.

Hazmedilmiyen maddî ve manevî varlık, insanı doğru yoldan saptırır.

1 — زانکه هستی سخت مستی آورد - عقل از سر شرم از دل می برد

2 — صد هزاران قرن پیشین راهمین - مستیٔ هستی بزد ره زین کمین

3 — خواجه ام من نیز خواجه زاده‌ام - صد هنر را قابل و آماده‌ام

4 — من ز آتش زاده‌ام او از وحل - پیش آتش مر وحل را چه محل

5 — شعله می زد آتش جان سفیه - کآتشی بود «الولد سر ابیه»

6 — نی غلط گفتم که بد قهر خدا - علتی را پیش آوردن چرا

7 — کار بی علت مبرا از علل - مستمر و مستقرست از ازل

8 — در کمال صنع پاك مستحث - علت حادث چه گنجد یا حدث

Tercemesi :

1 — Varlık yani hazmedilmiyen mal, mansıp, ilim; insanı ziyade sarhoş eder; aklı baştan, utanmayı gönülden çıkarır.

2 — Önce gelenlerden yüzbinlerce taifeyi varlık sarhoşluğu yollarından sapıtmıştır.

3 — Ben hocayım, hoca oğluyum: benim yüz türlü kabiliyet ve hünerim var,

4 — Ben ateşten doğdum, o çamurdan doğdu.. ateş karşısında

çamurun ne yeri ve ne de kıymeti olabilir.

5 — Sefih şeytanın can ateşi alevlendi; çünkü çocuk babasının sırrıdır.

6 — Hayır yanlış söyledim. Bunun için evvelden sebep gösterilmek niçin. O, bütün sebeplerden hariçtir.

7 — Sebepsiz iş evvelden konmuş ve devam edip gelmiştir.

8 — Onun sanatının kemaline ne sebep sığar, ne de sebebe dayanan hâdis (Sonradan olan).

İZAHI : Varlık yani mal, mansıp, ilim ve marifet eğer iyi hazmedilmezse sahibini, sarhoşluğun en son mertebesine götürür, ve insana bütün aczini, hiçliğini unutturarak en tehlikeli yollara saptırır. Tarihin Fir'avnları, Sezarları ve buna benzer nice müstebitleri bu varlık sarhoşluğu yüzünden en büyük felâketlere uğramışlardır. Cenabı pir, buna misal olarak şeytanı gösteriyor. Malûmdur ki Adem Peygambere Allah'ın emriyle bütün melekler secde ettiği halde şeytan : «Âdem topraktan yaratılmıştır, ben ise ateşten yaratıldım» diyerek secde etmemesi ve kibirlenmesi üzerine Allah'ın kapısından tardolunmuştu. Hamiyatta buna çok misal verebiliriz. İlmine mağrur olarak, ben hocayım veya hoca zadeyim diyenler pek çoktur.

Şimdi Mevlânâ, şeytan misalinde: «Herkes babasının sırrını gösterir» kavlince şeytanı ve buna benzer mağrurları takbih ettikten sonra heman dönerek «Hayır.. Ben yanlış söyledim, bunların kahra uğraması Allah'ın hükmündedir».

Hülâsa Allah'ın gerek şeytanı ve gerekse şeytan gibi bütün mağrurları hüsrana uğratması doğrudan doğruya ezelde koyduğu hükmün eseridir. Onun yüksek san'at ve kemali karşısında sonradan olan sebebin yeri yoktur, diyorlar. Hakikaten şeytanın ve emsalinin kötü huylulukları, gururları ve neticede felâkete uğramaları (âyânı sâbite) lerinin iktizasıdır. O halde bunların felâketleri ezelî hükme tabi ise suçlu olmaları nedendir. Evvelâ herşey zıddıyla münkeşif olduğundan bu zıdlar âleminde her zıd bir diğerinin inkişafına sebep olacaktır. Şeytan gibi bir mağrur yaratılmasa Âdem Peygamber gibi biz nefsimize zulmettik diye günâhını itiraf edenlerin büyüklüğü, tevazuu nasıl meydana çıkacak. İşte hikmet budur. Halbuki hakikati göremiyenler bu zıdları biririnin varlığının müsebbibi olarak görecekler ve böylece aldanıp gideceklerdir. Hakikatte ve hakikat âleminde zıd yoktur. Sonra asıl mühim mesele şudur ki, azap dediğimiz, insanı uyanıklığa ve kemale sevkeden en büyük lezzettir. İnsan ızdırap çektikçe, yandıkça kemalleşir. Onun için azap dünyada ve ahirette durulmamıza ve tekâmülümüze sebep olan en büyük kuvvettir.

Sonra Mevlâna'nın bu bahiste, kibir ve gururu yenmeyi gösteren

uzun bir Ayaz hikâyesinin yukarıya özünü almış bulunuyoruz.

Padişah Gazneli Mahmud'un bir avlanma esnasında tesadüf ederek sarayına getirdiği Ayaz ismindeki köylünün saraya geldikten ve kendisine verilen kıymetli elbiseyi giydikten sonra, arkasından çıkardığı çarık ve postu bir hücreye kilitlemesi ve hergün bunları ziyaret etmesi ve kendisinin hiç bir şey olduğunu daima gönlünde tutması gibi...

İşte kâmil insan da, âriyet olan her türlü devlete kıymet vermiyerek aslı olan toprağa daima ibretle bakmalı ve gururunu gidermelidir.

Tevazu ve hoş görme kemali insanın en büyük iki vasfıdır.

***

« Ya Rabbi . . herşeyi nasılsa bize olduğu gibi göster » Hadisi ile Hazreti Ali'nin « Perde açılsa benim yakın bilgimde bir ziyadelik olmıyacaktır » sözünün mânâsı

Cenabı Peygamber daima : « اللهم ارنا الاشيا كما هى » (Allahım bana her şeyi olduğu gibi göster) . buyururlardı.

Hazreti Ali ise : (لوكشف الغطاء ما ازددت يقيناً) (Perde kalkıpta eşyanın hakikati ayan olsaydı, evvelki yakin bilgim ziyadeleşmezdi). Yani bu âlemde dahi ben eşyanın iç yüzünü görmekteyim. Hakikat âlemine gittiğimde bu görüşümde bir ziyadelik olmıyacaktır, buyurmuşlardır.

Yukarıdaki bahislerde geçtiği veçhile biz eşyanın hakikatlerini değil, suretlerini görmekteyiz. Nitekim Musa'nın asası, zâhiren bir sopadan ibaret olduğu halde, Hak'kın irade ve tasarrufuyla ejderha olmuş ve bütün imansızları mahvetmiştir. Koskoca deniz, yine o asanın darbesiyle toprak haline gelerek geniş bir şehrah açılmış, Fir'avn denizde boğularak Musa'nın kavmi geçip gitmişlerdir. İşte Peygamber ve Veliler eşyanın hakikatini müşahede etmektedirler. Bizde böyle bir görüş yoktur. Yine yukarıda bahsi geçtiği gibi herkesin idraki kendi görüş çemberi kadardır. Geniş veya dar, doğru veya eğri, iyi veya fena her şey, herkesin görüşüne göredir.

Şimdi Mevlâna aşağıdaki mesnevileriyle bu hakikati daha açık bir şekilde izah ediyorlar :

1 — اى خروسان ازوى آموزيد بانك ـ بانك بهر حق كند نى بهر دانك

2 — صبح كاذب آيد ونفريبدش ـ صبح كاذب عالم نيك وبدش

3 — اهل دنيا عقل ناقص داشتند ـ تا كه صبح صادقش پنداشتند

4 — صبح كاذب كاروانهارا زدست ـ كه ببوى روز بيرون آمدست

5 — كرندارى ازنفاق وبد امان ـ ازچه دارى بر برادر ظن همان

6 — بدكمان باشد هميشه زشت كار ـ نامهٔ خود خواند اندر حق يار

7 — مبتلا چون ديد تأويلات رنج ـ برد بيند كى شود اومات رنج

Tercemesi :

1 — Ey horozlar!.. Sadayı (Ötmeyi) O'ndan öğrenin, onlar Hak için öterler, para için, dünya metaı için değil...

2 — Subhu kâzib (yalancı sabah) gelir amma onu aldatamaz. Subhu kâzib ona göre bu iyilik ve kötülük âlemidir.

3 — Dünya ehlinin akılları noksan olduğundan, yalancı sabahı hakikî sabah sandılar.

4 — Yalancı sabah, sahih sabah zannını vererek nice kârvanların yolunu vurmuştur.

5 — Eğer sen nifaktan kurtulmuş isen, kardaşın hakkında neden kötü zanda bulunuyorsun?..

6 — Kötü zanda bulunanın işi çirkindir. Dostu hakkında kendi namesini yani kendi bildiğini okur.

7 — Bir belâya uğrıyan kimse, o belânın tevil edilecek cihetlerini görebiliyorsa perişan ve mağlûp olamz.

İZAHI : Birinci beyitte horozdan maksad halka vaz' ve nasihatte bulunan kimselerdir. Mevlânâ onlara diyor ki : «Bu nasihatlerinizi, bu talim ve irşadlarınızı Allah için, Hak'kın rızası için yapınız.. Dünya metaı için değil. Bu âlem kemal ehline göre bir dedikodu menbaıdır. Ehlullah bu âlemi aldatıcı bir subhu kâzib gibi görür. Bunun için bu dünya onları aldatamaz. Ancak gafilleri vurur. Hülâsa : Yalancı aydınlığı hakikî sabah zannederek yollarını kaybeden kârvanlar gibi bu dünya meftunları da derin bir dalâlet içinde hidayet yolunu kaybetmişlerdir.

Müteakiben Mevlânâ, bundan evvelki kıssada Ayaz hakkında padişaha nifakta bulunanları hatırlatarak önümüze şu düsturu, şu esaslı kaideyi koyuyorlar : «Herkes hakkında kat'iyyen kötü zanda bulunmayınız.. Nifaktan tamamiyle azâde olan kimse bir başkası hakkında katiyen kötü zanda bulunmaz. Herkes hakkında böyle sui zanda bulunanlar kendi kitaplarını başkalarına okuyorlar», demektir. Nitekim âyeti Celilede (ياايها الذين آمنوا اجتنبوا كثيراً من الظن ان بعض الظن اثماً) buyuruyorlar ki, her.

keso ve bilhassa ehlihal ve takvaya kötü zandan çekinmek lâzımdır.

Sonra Mevlânâ, yine kıssada Ayaz'ın, kendisi hakkında nifakta bulunan vezirlere karşı temkin ve sebatını muhafaza etmesi itibariyle : «İnsanın her ne şekilde olursa olsun bir belâya müptelâ olduğu zaman mütemadi sızlanıp şikâyet etmesi işin iç yüzünü görememektendir. Hakiki ehli kemal belâyı bir imtihan olarak kabul eder. Daima tevil cihetine giderek «Bu bana Hak'kın bir muhabbetidir» der ve sabreder.

Nitekim Hazreti Peygamber (اذا احب الله عبداً ابتلاء) (Hak taalâ sevdiği kulunu bir şeye müptelâ eyler) buyurmuştur,

Bunun için ehlullah, belâya mağlûp olmaz, mat olmaz, daima ona hakim olur, Bahsi bitirmeden sehven unuttuğumuz şu noktayı kısaca izah edelim: Yukarda Cenabı Peygamber hadislerinde, tevazu ederek eşyanın olduğu gibi görünmesini Haktan temenni etti. Fakat Ali tamamiyle olduğu gibi gördüğünü beyan etti. Peygamber nihayetsiz bir deryadır. Hazreti Ali Ona nazaran bir havuzdur, Çabuk doldu. Fakat Peygamber için tecellinin hududu yoktur.

***

Âşıkla maşukun birliği

Niyaz, nazın zıddı olup, âşık ile maşuk görünüşte zıd olmakla beraber hakikatte birdir. Nitekim aynanın sureti yoktur. Suretsizlik ise suretin zıddıdır. Fakat ayna ile suret arasında derin bir ittihad vardır. Bunu anlatmak uzun sürer. Âkile bir işaret kâfidir.

Şimdi bu hakikati izah için Cenabı Pirin aşağıdaki kıssalarını inceliyelim:

Âşık ve maşuk zahiren ayrı olup hakikatte biridir.

Mecnun bir müddet Leylâ'dan uzak kalması sebebiyle bir hastalığa uğradı. Leylânın hasreti âlevile kanı kaynadı, boğaz hatalığına tutuldu. Tedavi için bir hekim geldi ve muayeneden sonra gördü ki, Mecnun'un damarını yararak kan almak lâzımdır. Bunun için hekimin emriyle bir hacamatçı getirdiler. Hacamatçı Mecnun'un kolunu bağladı, yaracağı sırada Mecnun bağırdı:

— Ey hacamatçı., bırak!.. Ücretini al ve kolumu yarmadan vaz geç. Bu hastalıktan ben öleyim, bu köhne cismin bence hiç bir kıymeti yoktur.

Hacamatçı cevap verdi :

— Bundan ne korkuyorsun, sen, kükremiş bir arslandan bile korkmıyan bir adamsın.

Mecnun hacamatçıya şu cevabı verdi :

— Ben neşterden korkmam, benim sabrım en büyük dağlardan,

taşlardan ziyadedir. Benim aşkımın yarasına kimse tahammül edemez. Fakat vücudum Leylâ ile doludur. Bu sadef o incinin sıfatıyla dolmuştur. Korkarım ki beni hacamat ederken Leylâ'yı yaralarsın. Çünkü o, benden gayri değildir.

Bir başka fıkra

Bir sevgili âşıkını sınamak için sordu.

— Beni mi çok seversin, yoksa kendini mi?..

Âşık cevap verdi :

— Ben kendimden ölmüş, seninle dirilmişim. İlmimi unutmuşum, senin bilginle bilgi sahibi olmuşum. Bunun için kendimi seversem seni sevmiş olurum. Seni seversem kendimi sevmiş olurum.

Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri söyliyorlar :

Âşık ve maşuk zahiren ayrı olup hakikatte birdir.

1 — كرك وخرس وشير داند عشق چيست ـ كم زسك باشد كه از عشق او عميست

2 — كر نبودى عشق هستى كى بدى ـ كى زدى نان برتو و كى تو شدى

3 — نان توشد از چه زعشق واشتهى ـ ورنه نانرا كى بدى تا جان رهى

4 — عشق نان مرده را مى جان كند ـ جانكه فانى بود جاويدان كند

5 — برمن از هستى من جز نام نيست ـ در وجودم جز تو اى خوش كام نيست

6 — همچو سنكى كو شود كل لعل ناب ـ بر شود او از صفات آفتاب

7 — وصف آن سنكى نماند اندرو ـ پر شود از وصف خور او پشت و رو

Tercemesi :

1 — Kurt, ayı, arslan bile aşk nedir, biliyor. Aşktan kör olan kişi köpekten de aşağıdır.

2 — Eğer aşk olmasaydı varlık nasıl zuhura gelirdi. Ekmek sana nasıl vurur yani senin benliğine katılır ve sen olurdu.

3 — Ekmek sen oldu, senin varlığına katıldı. Neden?.. Aşktan ve arzudan... Yoksa ekmek can olmak için nasıl yol bulurdu.

4 — Aşk, ölü ekmeği can yapmada, fanî olan canı ebedî kılmaktadır.

5 — Benim üzerimde varlık olarak bir addan başka bir şey kalmamıştır. Ey, asıl arzu ve maksadım olan güzel!.. Vücudumda senden

gayri bir varlık yoktur.

6 — Tıpkı bir taş gibi ki, güneşin sıfatı ona dolarda saf (lâ'l) haline gelir.

7 — Artık onda taşlık sıfatı kalmaz. Önü ve ardı güneşin sıfatıyla dolar.

İZAHI : Âşk, varlığın aslıdır. Kâinatın vücuduna sebep aşktır. Nitekim : «Ben bir gizli hazineydim, bilinmiye muhabbet ettim ve bilinmek için halkı halkettim» hadisi kudsisi bunun delilidir ki, kâinatta mevcut bütün zerreler kendi kudret ve istidatları nisbetinde ilâhi bir aşk içinde birbirlerini cezbederek hakikî muvazeneyi temin etmektedirler. Bunun için hakikî aşktan âma olanlar köpekten de aşağıdırlar. Bir cemaddan ibaret olan ekmeğin, varlığımıza girerek, hayatımızı temin etmesi onda gizlenen aşkın kudretidir. Görülüyor ki, aşk, ölü ekmeği cana tebdil etmekte ve can dahi yine aşk ile ebedileşmektedir.

Hakikî âşık odur ki, aşk onun sevgilisinin varlığında eritmiş ve âşık tamamiyle mâşuk olmuştur. Bunu Cenabı Pir şöyle bir teşbih ile ifade buyuruyorlar :

Lâ'l, aslen âdi bir taştır. Onun ruhu çeken kırmızı renkli kıymetli bir mücevher olması, güneşin ziyasındandır. Öyle ki, ziyanın tesiriyle artık taşlıktan çıkmış, tamamiyle güneşin sıfatını almıştır. İşte âşıkta maşukun ateşinde o kadar erimiştir ki, artık kendinde maşukun sıfatından başka bir varlık yoktur, tamamiyle o olmuştur.

İşte ilâhî bir aşk ve vecd içinde bulunan Ehlullahın bazan coşkunluk alâmetleri göstermesi ve hatta derin bir istiğrak içinde (Ben Allah'ım) demesi Allah'ta fânî olmanın ve O'nunla kendini ayırt edememenin çok heyecanlı bir ifadesidir.

Hülâsa, yukarıdaki küçük fıkralarda söylendiği veçhile Mecnun'un hacamatçıya : «Neşteri vücuduma vurma, Leylâ'ya dokunur» demesi, diğer fıkrada sevgilisinin sualine karşı âşıkın cevabı hep bu yüksek birleşmenin bir ifadesidir.

***

Sözüyle, hali ve davası birbirine uygun olmıyan kimse, «Bu yerleri ve gökleri kim halketti» diye sorulunca «Allah halketti» diyen Mekke kâfirlerine benzer

İnsanın sözüyle hal ve ameli birbirine uymazsa o söz sathîdir, kalbden gelmemiştir. Küffarı Mekke bir taraftan «Yerin, göğün hâlikı Allahtır» derken diğer taraftan taştan yapılmış puta taparlar. Gece ve gündüz ona ibadet ederek Mevlânın hizmet ve taatını terkederlerdi. İşte Mevlâna, aşağıdaki zahit hikâyesinde bu hakikati açıklamaktadır.

Allah'ın hükmü ve takdiri karşısında aklın durumu ve aşk hakkında

Bir zahidin gayet kıskanç bir karısı ve bir de çok güzel bir cariyesi vardı. Kadın kocasını cariye ile hiç yalnız bırakmazdı. Nihayet bir gün kadın cariye ile beraber hamama gitti. Fakat hamam tasını evde unutmuştu. Hemen cariyeye dedi ki: «Git evden çabucak tası al ve kuş gibi yetiş». Cariye bu sözü duyunca evde bulunan efendisi ile buluşabileceğini hatırladı, heman sevinçle eve koştu. Eve gelince efendiyi yalnız buldu. Kucaklaştılar ve zevk içinde birleştiler. Bu sırada hamamda bulunan kadının aklına geldi ve telâşla : «Eyvah ben ne yaptım, nasıl onu eve yolladım» diye düşünmeğe başladı. Heman başını yıkayarak âdeta deli bir halde eve koştu. Kapı açıktı. Âşıkların gözleri kararmış, kapıyı kilitlemeyi unutmuşlardı. Kadın heman içeri girdi. Kapının sesine iki âşık heman kalkmışlardı. Zahid birdenbire namaza durdu. Cariye ise şaşkın bir halde... Kadın namazda bulunan kocasının yanına giderek eteklerini açtı. Meni damlaları bacaklarına dökülüyordu. Kadın heman kocasının başına bir sille vurdu. «Â hayasız herif... Namaz kılan adam bu halde mi olur?.. Sen bu vaziyette ibadet etmeğe lâyık mısın? »

İşte Mevlânâ bu hikâyede insanın suçuna harici vaziyeti şahittir, her gizli şey ahirette ayan olacak, mahşerde bütün azamız yaptıkları kötülüklere kendileri şahadet edeceklerdir, buyuruyorlar.

Ve bu kıssa üzerine şu mesnevileri söylüyorlar.

Ârif ile zâhidin aşk yolundaki seyirleri

1 — تا در آمد حکم تقدیر اله — عقل حارس خیره سر کشت وتباه

2 — حکم تقدیرش چو آید بی وقوف — عقل که بود در قمر افتد خسوف

3 — آن ز عشق جان دوید واین ز بیم — عشق کو وبیم کو فرق عظیم

4 — سیر عارف هر دمی تا تخت شاه — سیر زاهد هر مهی یك روز راه

5 — عشق وصف ایزدست اما که خوف — وصف بندهٔ مبتلای فرج وجوف

6 — چون «یحبونه» بخواندی در نبی — با «یحبهم» قرین در مطلبی

7 — شرح عشق ازمن بکویم بردوام — صد قیامت بکذرد وآن نا تمام

Tercemesi :

1 — Nihayet Allah'ın takdiri gelince koruyucu akıl sersemleşir ve şaşırır kalır.

2 — O'nun takdirinin hükmü habersiz geldi mi; akıl kim olur, ay bile tutulur.

3 — O, can aşkından koşar; bu, korkudan... Aşk nerede, korku nerede?.. Arasında büyük fark var.

4 — Ârifin seyri her zaman şahın tahtına kadar ulaşır; zahidin seyri ise ayda ancak bir günlük yol alabilir;

5 — Aşk, Allah'ın vasfıdır; korku ise şehvet ve karnına düşkün olan kulun vasfıdır.

6 — Kur'an'da : «Onlar Allah'ı severler» lâfzını okudun. Bu söz, Tanrı da onları sever lafzıyla birleşmiştir ve eştir.

7 — Eğer devam üzere aşkın şerhine girişeyim, üzerinden yüz kıyamet geçerde o yine noksan kalır.

İZAHI : Hepimize ezelde verilen ilâhî hükmün icra edileceği zaman geldimi; bize yol gösteren ve koruyan aklımız şaşırır kalır ve nihayet tamamiyle durur. Bu ezelî hüküm karşısında dünyayı baştan başa aydınlatan ay bile tutulur.

Meselâ yukarıdaki hikâyede, cariye ile zahidin senelerce devam eden şehevî aşklarından kâm almaları onlara takdir olunmuş ve muvaffakiyet elvermiş ise de kaza ve kader onların her ikisinin de aklını alarak telâştan kapıyı açık bırakmışlar ve zahit kötü bir vaziyette karısı tarafından yakalanmıştır.

Şimdi Mevlâna, hakikî aşk ile şehvet sevgisi hakkında şunları söylüyorlar: (Onların aşkları hakikî değil, şehvetten ibarettir. Şehvet aşkı ise insanı daima bir korku ve helecan içinde bırakır. Halbuki aşk nerede, korku nerede?... Hakikî âşıkta hiç bir korku ve endişe yoktur.)

Sonra Cenabı Pir; ârif ile zahid arasındaki farkı izah yolunda ârifin bir seyri, ilâhî tahta kadar ulaşır, zahid ise bir ayda bir günlük yol alır, diyorlar.

Daha evvelki bahislerde de geçtiği veçhile tasavvuf ehli ve hakikî ârif vücut kesafetinden kurtulmuş olduklarından onların kalb gözü hakikati bir anda vasıtasız olarak görür. Halbuki zahit bu yüksek aşka yabancıdır ve ancak takva sahibidir. Aşksız, ateşsiz sofu, hakikat yolunda ani seyirler yapamaz. İşte Mevlâna bunun için zahidin seyri ayda bir günlük yoldur. Sonra ârifin seyri aşkdan, zahidin seyri ise cehennem kokusundandır, diyorlar.

Şüphe yoktur ki, maksuda ulaşmak için korku içinde gitmekle aşk ateşi ile seyir ve hareket etmek arasında tasavvur edilemiyecek fark vardır. Aşk bir yıldırım seyridir. Korku ise ağır adımlardan ibarettir. Bunun için zahitte ulaşır amma çok geçtir ve bu da her zahit görünene nasip olmaz.

Geçenki bahiste de izah edildiği veçhile aşk Hak'kın vasfı olup bütün kâinat ancak Allah'ın kendini bildirmeye olan muhabbetinin eseridir. Kulun Allah'a muhabbeti ise, Allah'ın kuluna muhabbeti demektir.

Hülâsa, âşıkın araştırması, maşukun istediğine delil oluyor ki, surei (Maide) de (يحبهم ويحبونه) âyeti buna delildir.

Nihayet bu bahiste Cenabı Pir : «Bu yüksek aşkın şerhini yapmak için yüz kıyamet geçse o şerh yine noksan kalacaktır» buyuruyorlar.

*
* *

Nasuh tövbesine dair hikâye

Süt memeden dışarıya çıktıktan sonra nasıl dönüp geri gitmezse, Nasuh tövbesi eyliyen kimse de tekrar kötülüğe meyletmez; o suçtan nefret ederek bir daha onu işlemez. İşte bu nefret tövbenin kabul olunduğuna işarettir. Nitekim aşkı, bir diğer aşktan başka bir şey geçiremez. İşte bunun gibi tövbeden sonra bir kimsenin kalbi tekrar o günaha meylederse evvelce yapılan tövbe kabul lezzetini bulmamıştır.

Nasuh, lûgatte halis manasınadır. Nasuh tövbesi, her türlü şaibe ve günahlardan tam bir hulûsu kalb ile tövbe etmek demek olur.

Şimdi Mevlânâ, bu tövbenin misalini aşağıdaki hikâyede göstermektedir:

Nasuh tövbesi Hakkında

Vaktiyle Nasuh adlı bir adam vardı. Yüzü kadın yüzüne benzerdi, tüyü tüsü yoktu. Bunun için erkekliğini daima gizler ve kadınlar hamamında tellaklık ederdi. Yıllarca bu vazifeyi yaptı. Kimse onun bu halinden bir koku alamadı, şüphe etmedi. Çünkü sesi de kadın sesine benziyordu. Fakat şehveti çok galipti. İşte bu suretle hamamda kadınları keseler, hatta padişahların kızlarını bile yıkardı. Zaman zaman yaptığından nedamet ediyordu. Fakat azgın nefsi onu bırakmıyordu. Bir gün bir ârife giderek halini anlattı ve ondan dua etmesini istedi. Ârif onun sırrını bildi, fakat yüzüne vurmadı. Tuhaf tuhaf güldü ve : «Tanrı seni kurtarsın, tövbe nasip etsin» dedi. Ve o ârifin duası göklere çıktı, kabul olundu. Şöyle ki : Nasuh bir gün hamamda tası doldururken bir gürültü koptu. Padişahın kızının küpesindeki incilerden biri kaybolmuştu. Hamam alt üst edildi, her yer arandı. Fakat bulunmadı. Nihayet hamamcı : «İhtiyar, genç, hepiniz anadan doğma soyunun» diye bağırdı. Herkes soyundu. Sultanın hizmetçileri herkesi birbir aradılar. Nasuh tenha bir yere giderek bu vaziyet karşısında deli oluyordu. «Arama nöbeti bana gelirse ne yapacağım.. Eyvah her şey mey-

dana çıkacak» diye döğünüyordu. Bütün kalbiyle Allah'a yalvarmağa başladı. «Ya Rabbi,. Benim şu saatte canımı al.. Eğer bu sefer de korur suçumu örtersen bu hareketi bir daha yapmıyacağım.» Nasuh hem böyle kalbden dua edip titremede, hem de gözlerinden yağmur gibi yaşlar dökülmekteydi. Bu sırada bir ses geldi : «Nasuh.. Herkesi aradık. Şimdi nöbet sana geldi» diyordu.

Nasuh baygın bir hale geldi ve kendinden geçerek Hak'ka ulaştı. Tam arıyacakları sırada hamamın içinden bir sada yükseldi «Kaybolan inci bulundu» diyordu. Kendinden geçen Nasuh tekrar kendine geldi ve herkes ona: «Hakkını halâl et, senden şüphe ediyorduk» dediler ve tekrar Sultanı yıkamaya dâvet ettiler. Nasuh kabul etmedi ve şu cevabı verdi : «Bir başkasını bulun, ben artık bu vazifeyi yapamıyacağım» dedi ve kendi kendine : «Canım bedenimden ayrılmadıkça artık tövbeyi bozamam.. Allah'ın bu imtihanını geçirdikten sonra ancak eşek olan tövbesini bozar» diyordu.

Şu hikâyeden anlaşılıyor ki, tövbe tamamiyle kalbin işidir. İnsan yaptığı bir suçtan dolayı göz yaşları içinde Allah'a tam bağlanarak tövbe ederse o suçu bir daha işlemez.

İşte Nasuh'un tövbesi kabul olunarak hem aranmak suretiyle erkekliği meydana çıkmadı, hem de bu kötü işden ayrıldı.

*
* *

Yine Tövbe Hakkında

Birisi bir suçtan tövbe eder, sonra nedametini unutarak tekrar o suçu işlerse, ebedî olarak onun cezasını görür. Tövbesinde sebatı olmıyandan Tanrı'ya sığınırız. Çünkü o köksüz ağaca benzer, hergün biraz daha sararır ve nihayet kurur.

İşte şu aşağıdaki hikâye, tövbeyi bozanın akibetini göstermektedir.

Bir çiftçinin bir eşeği vardı. Beli yaralı, arık bir haldeydi. Hergün akşama kadar otsuz, kayalık yerlerde dolaşır dururdu. Bu kayalığın ilerisinde bir orman vardı, ve orada avlarla geçinen bir arslan eğleşiyordu. Arslan bir erkek fille döğüşmüş, çok yorularak hasta düşmüştü. Bu zayıflıkla bir zaman avlanamadı. Nihayet bir tilkiye : «Var git, benim için bir eşek avla. Onu türlü sözlerle kandırıp buraya getir, ben de, sen de sebeplenelim» dedi. Tilki arslana : «Başüstüne.. Ben türlü hiyleler düzer ve size böyle bir hizmette bulunurum» dedi ve kayalığa doğru koşmağa başladı Nihayet o zayıf eşeği buldu. Candan bir selâm vererek dedi ki : «Bu çorak yerlerde, bu kuru ovada ne yapıyorsun». Eşek cevap verdi : «Kısmetimi Tanrı veriyor, O'na şükretmeliyim. İnsan hayır zamanında da şükretmeli, şer zamanın da... Çünkü

kaza ve kaderde beterin beteri vardır. Sonra rızkı taksim eden Tanrı değil mi?.. Şikâyet küfürdür. Hülâsa, bana ayran verirse, bal istemem.. Çünkü her nimetin bir sıkıntısı, bir gamı vardır.» Tilki cevap verdi : «Dünya sebepler âlemidir. Onu istemek ve sebebini işlemek lâzımdır. Peygamber, rızk kapısı bağlıdır, ve kapısında da kilid vardır; O kilidin anahtarı bizim hareketlerimiz ve sebeplere tevessül etmemizdir. Buyurmuştur. Allah'ın sünnet ve âdeti budur». Buna karşı eşek şu cevabı verdi : «Evet kazanmıya çalışmak lâzımdır. Lâkin kısmete razı olmak çalışmayı terketmek demek değildir. Allah tarafından çalışmaya emrolunması halkın Allah'a tevekkülünün zayıf olmasından dolayıdır. Yoksa bir kimse Cenabı Hak'ka hakkiyle tevekkül eylese, rızkı için çalışmaya meyletmeye lüzum yoktur. Bu kadar kuşların, kurdların rızkını veren elbette ona da kısmetini verir. Nitekim bir hadisi şerifte bu hakikata işaret buyurulmuştur: (لو انكم توكلون على الله حق توكله لرزقكم كما يرزق الطير تغدو خماصا وتروح بطانا) Hülâsa, can veren Allah, nan (ekmek) da verir. Sabretmek lâzımdır». Bu sözlere karşı tilkinin cevabı : «Ey eşek!. O senin hakikî tevekkül dediğin çok az kimsede bulunur. Çok az olan şey ise yok hükmündedir. Yok olan şeyin etrafında dönüp dolaşmak hamakattir. Herkes padişah olmaya yol bulabilir mi?. Yani tevekkülün o mertebesine varmak hakikî sultan olmak demektir ki, bu herkese müyesser olmaz. Peygamber, kanaate gizli hazine buyurmuştur. Gizli hazineyi herkes elde edebilir mi?.. Yukarıdan uçma, haddini bil...» Eşeğin tilkiye cevabı : «Sen bunu ters söylüyorsan. Bunu bil ki, bütün şer ve kötülük insana tamahtan gelir. Kanaatten hiç kimse ölmemiştir ve hırstan da kimse sultan olmamıştır. Şu bulut ve yağmur da insanların kazancı değil ya... Sen nasıl rızka düşkün isen rızık da, rızık yiyene öyle düşkün bir âşıktır». Tilkinin eşeğe cevabı: « Bu tevekkülü terkeyle. Sen bunun ehli değilsin. Az da olsa elini kazanca uzat. Allah sana el vermiştir. Kazan da bir dosta yardımda bulun. Sünnet olan yol bir iş işlemek, bir şey kazanmaktır». Eşeğin cevabı : «Ben Tanrı'ya dayanmadan başka yüksek bir kâr bilmiyorum. Hepimiz buna muhtacız».

Eşekle tilkinin bahisleri bu şekilde çok uzadı. Nihayet tilki dedi ki: «Allah, (nefislerinizi ellerinizle tehlikeye atmayın) buyurmuştur. Kuru ve kayalık bir sahrada sabretmek ahmaklıktır. Tanrı'nın âlemi geniş, buradan çayırlığa göç. Orada ne güzel yeşil otlar vardır». Şimdi eşek diyemedi ki : «Sen bu kadar rahat içindesin de nerede senin neş'en.. Bak ne kadar zayıfsın». Nihayet tilki hiylede ayak diredi, eşeğin sakalından tutup çayırlığa götürdü. Arslan hemen saldırdı, fakat eşek uzaktaydı. Bu kükreyişi görünce nalları kaldırarak dağın öteğine kadar kaçtı. Şimdi tilki arslana dedi ki : «A Padişahım.. Neden sabretmedin. O sana yaklaşıyordu. Sabır ve tedbir her işde muvaffakiyetin sırrıdır».

Arslan tilkiye cevap verdi : «Açlıktan sabrım da kayboldu, aklım da.. Bunu bir daha kandırmanın yoluna bak». Tilki : «Peki» dedi, «Fakat onu kandırır getirirsem yine acele etme». Şimdi tilki yola düştü, ve eşeğin yanına geldi. Eşek tilkiyi görünce : «A, adam olmadık.. Ben sana ne yaptım da beni ejderhanın yanına götürdün» gibi bir çok sitemler yaptı ve nihayet : «Çekil git,. Suratını görmiyeyim» dedi. Buna karşı tilki şu sözleri söyledi : «Ey saf ve bön mahlûk.. Bütün bunlar senin vehmindir. Sen hayale kapılmışsın. Vehim yolcuya büyük bir settir». Bu söze karşı eşek bir hayli uğraştı. Fakat açlık kendisini harap etmişti. Zaten hırs insanı kör ve ahmak eder. Nihayet tilki, eşeği yine arslanın yanına kadar götürdü, ve arslan da onu param parça etti. Arslan pek susamıştı. Su içmek için pınara gitti. Tilki yalnız kalınca eşeğin ciğeri ile yüreğini fırsat bulup yedi. Arslan su içip dönünce, aradı taradı, eşeğin ne ciğeri vardı, ne de yüreği Tilkiye sordu : «Bunun ciğeri ve yüreği ne oldu». Tilki cevap verdi : «Onda yürek yahut ciğer olsaydı hiç bir kerre daha buraya gelirmiydi».

Görülüyor ki yapılan tövbeyi bozmak insanı en büyük belâya uğratır.

Demek oluyor ki, eşeğin, arslanın önünden kaçtıktan sonraki tövbesi, şehvete mağlûp olmuş ve zatende Allah nezdinde bu tövbe kabul olunmamıştır. Bu sebeple eşek, tövbeyi bozmanın cezasını çekmiştir.

Tevekküle gelince :

Rızk için çalışacağız, fakat sa'yin semeresini Allah'a bırakacağız. Allah isterse çalışmalarımızın semeresini halketmez. Fakat çalışmaksızın rızkı talep etmek Allah'ın sünnetine muğayirdir. Bunun için mesaide bulunacağız. Fakat halkedip etmemek O'nun yedi kudretindedir. Halbuki çalışmadan ne üzerine tevekkül ediyoruz. Amma ehlullah tamamıyla hakta fani olduğundan onların rızadan başka hiç bir talebleri yoktur. Bu bağlılık ve bu tevekkül bizim kârımız değildir.

Şimdi Cenabı Pir, hikâyedeki tilkinin eşekle arkadaşlığı münasebetiyle şu mesnevileri söyliyorlar.

Kötü yılan, kötü arkadaştan daha iyidir.

1 — حق ذات پاك الله الصمد ـ كه بود به ماربد ازيار بد

2 — ماربد جانى ستاند ازسليم ـ ياربد آرد سوى نار مقيم

3 — ازقرين بى قول وكفت كوى او ـ خوى دزددد دل نهان از خوى او

4 — چونكه او افكند بر تو سايه را ـ دزدد اين بى مايه را ازتو مايه را

5 — عقل تو كر اژدهاى كشت ست ـ ياربد او زمرد دانكه هست

6 — ديدهٔ عقلت بدو بيرون جهد ـ طعن اوت اندر كف طاعون نهد

Tercemesi :

1 — Samed (kimseden korkusu ve ihtiyacı olmıyan) Allah'ın pâk zatine and içerim ki; kötü yılan, kötü arkadaştan daha iyidir.

2 — Kötü yılan, soktuğu kimsenin nihayet canını alır. Fakat kötü arkadaş insanı cehennem ateşine götürür.

3 — İnsan sözsüz dilsiz kendi yakınından haberi olmadan huy çalar, yani onun ahlâkıyla ahlâklanır.

4 — Çünkü o kötü arkadaş senin üzerine gölge saldı mı, o mayasız senden maya çalar.

5 — Senin aklın en azgın bir ejderha bile olsa kötü arkadaşı o akıl için zümrüd bil.. Yani zümrüd yılanın gözünü nasıl kör ederse,

6 Senin aklının gözü de o fena arkadaş sebebiyle dışarı fırlar yani kör olur ve onun şerri seni Tanrı'nın (Cehenneminin) avucuna teslim eder.

İZAHI : Mevlânâ bu beyitlerde kötü arkadaşın insanı en büyük felâkete uğrat cağını izah ederken bu hakikati Allah'a and içmek suretiyle daha sağlamlaştırarak diyorlar ki : «Kötü yılan nihayet insanın canını alabilir. Fakat kötü arkadaş kendisine yakın olanı cehennem azabına atar. Bu kötü akran hiç haberimiz olmadan bizi hakikî benliğimizden çıkararak aynen kendisi gibi yapar». Nitekim hikâyede, eşek tilkiye bir şey yapmadığı halde tilki onu arslanın pençesine teslim etmiştir. Kötü arkadaşın da aynen tilki vaziyetinde olduğuna dair şu hikâyeyi alalım.

Bir akreb, akan bir ırmağın bir tarafından öbür tarafına geçmek istemiş. Fakat suya batmak korkusundan uzun zaman aç bir halde suyun beri tarafında kalmış. Bir gün bir kaplumbağa yanına gelmiş. Akreb ona demiş ki : «Lûtfen beni suyun öbür tarafına geçir, bana kerem ve yardımda bulun». O da muvafakat etmiş ve arkasına alıp geçerken akreb, kaplumbağanın sırtında harekete başlayınca kaplumbağa : «Ne yapıyorsun» diye sormuş. Akreb cevaben : «Seni sokmak istiyorum» demiş. Kaplumbağa çok müteessir olmuş ve demiş ki : «Hey ahmak.. Sen bir defa benim sırtıma niştерini geçiremezsin. Sonra suya hemen dalarsam gark olur gidersin. Üçüncü olarak ta, ben sana bir kötülükte bulunmadım. Bil'akis sana iyilik ediyorum. Bu ne habisliktir ki, bu kötü işi yapacaksın. Akreb demiş ki : «Evet.. Hepsi doğru. Fakat ben tabiatımın iktizasını yapmak zorundayım». İşte kötü arkadaş böyledir.

Bunun gibi senin aklın en keskin bir ejderha bile olsa kötü arkadaş, o yılanın gözünü kör etmek hassasına malik olan bir zümrüd gibidir, senin aklının gözünü kör eder ve basiretini bağlar. Görülüyor ki, hayatta kötü akrandan daha zararlı bir mahlûk yoktur. Bunun için her şeyden evvel onun şerrinden sakınacağız ve onlara yaklaşmaktan, konuşmaktan çekineceğiz. Çünkü insan, mutlaka konuştuğu arkadaşın habersizce tabiatını alır. Bunun için eskiler, «Tabiat hırsızdır» demişlerdir. Buradaki hırsızlıktan, huy kapma manâsı anlaşılmalıdır.

***

Tanrı'ya vasıl olan kutba hizmet ve bağlılık hakkında

Kutub, her şekilde nâsı irşada memur âriftir. Müridleri, kutbun rızası için, onun etrafında dolanırlar. Kutub da müridin maddî muavenet ve müzaheretinden kuvvet alır. Mürid ne kadar kuvvetli olursa irşad o nisbette yükselir ve âlem revnak bulur. Nitekim İslâm dini Hazreti Ömer'in İslâma gelmesiyle ve Peygambere biy'at etmesiyle çok kuvvet bulmuştur. Bunun gibi kutbun da sadık müride ihtiyacı vardır. Kutub akıl gibidir, halk da o tenin azasına benzer. Bedenin tedbiri akla bağlıdır. Binaenaleyh insanları kutub idare eder.

NOT : Ankaravî, herşeyin merkez ve medarına kutub tabir olunur, diyor. Binaenaleyh insanları irşad eden ve onlara doğru yolu gösteren evvelâ Peygamberler, sonra kutublar, veliler, nihayet onların vârisi olan âlimler, kemal sahipleri ve bugünkü tabiriyle kültür sahibi insanlardır. Bunlar olmasalardı halk birbirine girerdi. Bunun için nebîlerin ve ehlullahın vârisleri bir cemiyette ne kadar çoğalır ve halk onlara ne kadar içden bağlı olursa o cemiyet yükselmiştir. Halk bunlardan ne kadar ayrılmış ve onları takdir edememiş ise o kadar iptidaî kalmıştır. Bunun için kemâl ehline bağlanalım, felâh oradadır.

***

Bir sakanın eşeğinin, has ahırda Arap atlarını görmesi ve onlar gibi nimete, devlete erişmeyi temenni etmesi

Allahtan, daima mağfiret ve inayetten başka bir şey temenni etmek gerekmez. Surî devlet ve nimeti temenni mümine lâyık değildir. İnsana yüz türlü renc ve elem gelse Hak'kın mağfiretinin lezzeti oldukça tatlıdır. Sanamadığın, sana ne getireceğini bilmediğin devleti istemek doğru değildir. Çünkü onda ne ıztıraplar, ne felâketler gizlidir, sen onu görmiyorsun. Nitekim her tuzakta tane görünür, tuzak görünmez. Sen ise tek bir tuzağa tutulmuşsun, o tanelerin hepsinin senin olmasını istiyor, kâşke oraya varsamda onların hepsini toplasam, diyorsun. sanırsın ki o taneler tuzaksızdır.

Mevlâna bu yüksek hikmet üzerine şu hikâyeyi söyliyorlar.

Bir sakanın gayet cılız bir eşeği vardı. Mihnet ve zahmetten iki büklüm olmuştu. Zavallı eşek bu durumdan dolayı daima ölümünü istemekteydi. Arpa şöyle dursun kuru ot bile bulamıyordu. Sırtında derin bir yara olmuştu. Bununla beraber sahibi onu daima embelleyip dururdu. Bir gün padişahın ahırcı başısı eşeği görüp çok acıdı ve sahibine dedi ki : «Bu eşek neden böyle iki büklüm olmuş». Eşeğin sahibi cevap verdi : «Eşeğin bu hali benim yoksulluğumdandır. Bu ağzı dili bağlı hayvanın ne suçu var. Saman bile bulamıyorum». Ahırcı başı cevap verdi : «Sen bir kaç gün bu eşeği bana verde padişahın ahırında kuvvetlensin». Bu suretle eşek ahıra bağlandı. Ahırda hep Arap atları bağlıydı. Hayvanların bastıkları yerler süpürülmüş, tertemiz idi. Mükemmel tımarlar yapılıyordu. Zavallı eşek bunları görünce dedi ki ; «Ey Ulu Tanrı... gerçi ben bir eşeğim, fakat senin mahlûkun değil miyim?.. Neden böyle perişanım, neden sırtım yaralı... ıztıraptan ölümümü istiyorum. Şu atların haline bak, ne mükemmel.. peki ama bu azap yalnız bana mı mahsus» derken ansızın bir savaş koptu. Arap atlarına eğerleri vurup savaşa sürdüler, harpte düşmandan bir çok oklar yediler, her tarafları yara içinde kaldı. Nihayet hepsi perişan bir halde savaştan dönüp ahıra düştüler. Nalbantlar geldiler, hançerlerle atların bedenlerini yardılar, bir feryattır koptu. Eşek bunları görünce : «Ya Rabbi.. ben eski yokluğuma ve hiç olmazsa kendime göre sürdüğüm şu hayata razıyım. Ben şu vaziyette şu gıdayı istemem. Halimden memnunum, beni affet» dedi.

İZAHI : (نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحيواة الدنيا) âyeti Celilesi veçhile her türlü rızkı, devleti ezelde taksim eden Allah'tır. En büyük âdil olan kassamın verdiği kısmete rıza şarttır. Allah herkese bunları bir imtihan için verir ve tevzi de herkesin ayni sâbitine göredir. Şunun bunun nimet ve servetine imrenmek ve kendisinin böyle bir devlete ulaşamadığından dolayı şikâyet ve tazallümde bulunmak Allah'a bir isyandır. Yukarıda dediğimiz gibi istediğin nimetin sana ne getireceğini, istenen şeyde ne tuzaklar olduğunu biliyor ve görüyor musun?. Evet çalışacağız, çabalıyacağız.. Hiç bir zaman Allah ne kısmet etmişse o olur, diye yatmıyacağız. Çünkü kısmetimizin ne olduğu ancak çalışmakla taayyün eder ve takdir olunandan fazlası da olamaz.

Netice şudur ki; insana gelen her şey onu ikaz, tenbih ve imtihan içindir, ve Hak'kın atâsıdır. Bunu daima hulûsu kalb ile karşılamak ve hakkımızda hayırlı olanı temenni etmek ve mesaimizi bu manevî temel üzerine kurmak salâh ve selâmetin esasıdır.

***

Kendisinde olmıyan bir nimetin sözünü yapmak mukallidliktir.

Kendisinde bir devlet ve nimetin bulunduğunu haber veren kimsede o devletin revnak ve eserini göremez isen onu mukallidlikle ittiham etmek yerinde olur. Çünkü o kimse bunları ancak işitmiştir, bu boş sözlerle halkı kendisine bağlamak istiyor. Buna bir devenin hikâyesini misal olarak veriyoruz.

Adamın birisi bir deveye sordu : «Ey mubarek izli. Nereden geliyorsun?».

Deve cevap verdi : «Senin mahallenin sıcak ve lâtif hamamından..»

Adam : Evet dizlerinden de belliya. .».

NOT : Deve dizleri üzerine çöktüğü için diz kapakları daima pislik içindedir. Böyle olduğu halde «hamamdan geliyorum» demesi ne kadar gülünç ve ne derece hakikate aykırı ise bir kimsenin de fena fiil ve hareketleri kendisinin ne olduğunu gösterip dururken, kalbinin temizliğinden, safvet ve nezahetinden bahsetmesi veya öyle görünmesi de aynen bunun gibidir. Bunlar, gûya irşad kasdıyla türlü şarlatanlıklar yaparak halkı kendilerine bağlamağa uğraşan riyakârlardır.

Şimdi Mevlânâ bu kısa fıkra üzerine şu mesnevileri söyliyorlar :

Musanın Yılanı ve Firavun

1 — مارموسی دید فرعون عنود ـ مهلتی می خواست ونرمی می نمود

2 — زیرکان کفتند بایستی که این ـ تند تر کشتی چو هست اورب دین

3 — معجزه کر اژدها کرمار بد ـ نخوت و خشم خدایی اش چه شد

4 — نفس تو تامست نقلست ونبید ـ زانکه روحت خوشهٔ غیبی ندید

5 — که علاماتست زان دیدار نور ـ التجا فی منك عن دارالغرور

6 — ازمنافق عذر رد آمد نه خوب ـ زانکه در لب بود آن نی در قلوب

7 — بوی سیبش هست وجزؤ وسیب نیست ـ بودرو جز از پی آسیب نیست

8 — آن مقلد صد دلیل وصد بیان ـ درزبان آرد ندارد هیچ جان

9 — چونکه کوینده ندارد جان وفر ـ کفت اوراکی بود برك وثمر

Tercemesi :

1 — İnadcı Fir'avn; Musa'nın yılanını görünce mühlet istedi ve yumuşaklık gösterdi.

2 — Âkıller dediler ki : «Bu daha sert olmalıydı.. Çünkü o, dinin rabbısıdır,

3 — Mucize, ister ejderha, ister yılan olsun; onun Allahlığının kibir ve haşmeti ne oldu».

4 — Senin nefsin meze ve hurma şarabıyla sarhoştur, çünkü ruhun gayb salkımını görmemiştir.

5 — Zira o nurun görülmesinin alâmetleri, bu gurur âleminden senin uzaklaşmandır,

6 — Münafıkın özrü daima reddolunur. Çünkü özür onların dudağındadır, kalbinde değil...

7 — Onda elmadan bir parçacık olsun yok, ancak elmanın kokusu vardır.

8 — O mukallidin sözünde yüzlerce delil, yüzlerce beyanı vardır. Fakat candan eser yok.

9 — Çünkü söyliyende can ve nur olmazsa, sözünde yaprak ve meyve nasıl olabilir.

İZAHI : Gösteriş yapmak suretiyle halkı avlıyanlara Cenabı Pir, Fir'avn'ı misal vererek, madem ki Fir'avn Allah'lık davası yapmaktadır, o halde Musa'nın ejderha olan asasından niçin çekinerek sihirbazları toplamağa kalktı, ve bunun için Musa'dan mühlet istedi. Madem ki Allah imiş, her türlü kudret ve tasarruf kendi elinde olduğuna göre Musa'yı da, asayı da mahvetmeli idi. Hayır o hiç bir şey değil, sadece sahte bir gurur içinde halk avcısı.. Sonra etrafındakiler demiyorki; Ey Fir'avn .. mademki Allahlık iddiasındasın, neye telâş ediyorsun.. Niye sihirbazlardan imdad istiyorsun.. Sen daha galib çıkmalı idin. O halde senin bu haşmetin, bu gururun asılsız bir gösterişten ibarettir».

Şimdi Cenabı Pir, netice olarak buyuruyorlar ki : «Hurma şarabıyla nefsini azdıranlar, gayb salkımında hasıl olan manevî şarabı görmemişlerdir. Bu azgınlar eğer o şaraptan tatsaydılar, bu aldatıcı âlemin fanî ve bir duzaktan ibaret olan devletine kapılıp kalmazlardı.»

Nihayet Hazreti Hüdavendigâr şöyle bağlıyorlar. «Münafıkın bütün hareketleri kalbî değil, sathidir. İddiasına ne kadar deliller getirse, ne kadar yüksek beyanlarda bulunsa sözlerinde ruh yoktur. O halde varlığı manevî hayatın kudretinden ışık almıyan bir şarlatanın sözlerinden ne semere hasıl olabilir».

***

Kâmil ve Tanrı'ya ulaşan şeyhin dâvetiyle, tahsil ile fazilet kazanan noksan kişilerin sözleri arasındaki fark

Nice mukallidler vardır ki; gûya ilim tahsil etmişler ve halkı kendilerine bağlıyarak nas arasında âlim ve fazıl tanınmışlardır. Fakat halleri ile sözleri birbirine uymamaktadır. Amma hakikî şeyhin durumu, hali, sözüne tamamiyle uygundur. Şeyh ne söylerse kendi kalbinin zevkini nakleder.

NOT : Bu bahis de bundan evvelkilerin bir tekrarıdır. Görülüyor ki, bütün ehlullahın daima nefretle yâdettikleri, ilim kisvesi altında halkı dalâlete, hurafeye götüren bu sahte tiplerdir. Bunların ilimleri kendi ruhundan nema bulmamıştır. Bunun için Hazreti Pir buyuruyorlar ki : «Nura ulaşan şeyh, insana hakikî yolu gösterir. Çalışta sen de o nura ulaş. Pekmezde kaynıyan her yemiş nasıl pekmez ta'amını alırsa o kötü kişiler de hakikî âlimden, ittika sahibi şeyhten bir koku, bir lezzet alırlar. Ruhtan gelen hakikî ve manevî ilim, gökten yağan yağmurdur, her tarafa feyz verir. Nakıs ilim ise oluktan dökülen yağmur suyuna benzer.. Faydasını bırakınız, belki döküldüğü yere zarar bile verir. Nitekim komşunun evine akan oluk suyu arada husumet bile doğurur».

***

Bir muhannes (ne erkek, ne dişi) in hikâyesi

Bir lûti, bir oğlanı evine getirdi. Onu başaşağı ederek, onu sıkarak kötü fiilde bulundu. Bu sırada lûti, o mel'un oğlanın belinde bir hançer gördü. Dedi ki : «Bu belindeki nedir?». O habis cevap verdi : «Eğer bir kötü düşünceli benim için fena bir fikirde bulunursa bununla onun karnını yarar, delik deşik ederim». Bunun üzerine lûti : «Tanrı'ya hamdolsun, iyi ki ben, senin için böyle kötü bir düşünceye kapılmadım» dedi.

NOT : Ehlullah her şeyin içyüzünü apaçık söylerler, hakikati olduğu gibi anlatırlar. Bugünkü tabirle tam bir (realist) tirler. Nitekim Cenabı Pir :

بیت من بیت نیست اقلیمست - هزل من هزل نیست تعلیمست

(Benim beytim, beyit değil iklimdir; benim lâtifem, lâtife değil, bir talimdir) buyuruyorlar.

Evet hakikat, hiç bir riya ve kasda makrun olarak söylenmediği takdirde makbuldür. Çünkü haya, ekseriyetle riya ile beraberdir ve bu şekilde haya hakikatin hicabı olur.

Ankaravî bu tipi izah ederken ezcümle: «Halkın çoğu ciddi ve üstü kapalı sözlerden sıkılırlar, hezle meylederler. Bunun için ârifler, hikmet ve sırları bazen hezl yoluyla bu şekilde anlatırlar. Çünkü Allah'ın bir sıfatı da ademi istihyadır. Velilerde Allah'ın sıfatıyla muttasıftırlar» buyuruyorlar.

Nitekim Kur'an'ı kerimde de bazan mesel tarikiyle örümcek, sinek gibi küçük hayvanların isimleri geçmektedir. Bundan dolayı müşrikler Peygambere karşı istihza yollu : «Bu, Allah kelâmına nasıl benzer ki, içerisinde örümcek, sivri sinek gibi hakir hayvanların isimleri geçmektedir» dediler. Bunun üzerine (ان الله لایستحیی ان یضرب مثلاً ما بعوضة فما فوقها) = Allah sivri sineği ve onun daha üstünde yani daha hurdebini olan hayvanları mesel tarikiyle zikirden istihya etmez) âyeti celilesi nazil olmuştur. Buna karşı kâfirler : (ماذا اراد الله بهذا مثلا) (Bu meselelerden Allah neyi murad ediyor) derler, Tanrı onlara : (یضل به کثیراً ویهدی به کثیراً) = (Bu mesellerle bir çok kimselerin dalâletini ve bir çoklarının da hidayetini murad eyler) buyurdu ki, şairin : «Bir örümcek götürür Hak'ka beni» mısraı veçhile en hakir şeyler mümin için ibret ve hidayete sebep olmuş, fakat kâfirlerin gururunu artırarak dalâlete uğramışlardır.

Şimdi Cenabı Pirin kıssa münasebetiyle irad buyurdukları mesnevilerin terceme ve tahliline geçelim :

Kullanmağa ehliyetli ve liyakatli olmadıkça âletin ne faydası vardır.

1 — چونکه مردی نیست خنجرها چه سود - چون نباشد دل ندارد سود خود

2 — از علی میراث داری ذوالفقار - بازوی شیر خدا هستت بیار

3 — گر فسونی یاد داری از مسیح - کو لب و دندان عیسی ای وقیح

4 — کشتی سازی ز توزیع و فتوح - کو یکی ملاح کشتی همچو نوح

5 — بت شکستی گیرم ابراهیم وار - کو بت تن را فدا کردن بنار

6 — ای مخنث پیش رفته از سپاه - بر دروغ ریش تو گیرت گواه

7 — چون ز نا مردی دل آکنده بود - ریش و سبلت موجب خنده بود

Tercemesi :

1 — Eğer sende merdlik yoksa hançerin ne faydası var. Gönül

kuvveti olmadıktan sonra zırh ne fayda verir.

2 — Tutalım ki Ali'nin, Zülfikar'ı sana miras kaldı. Tanrı arslanının kolu sende varsa getir, göster.

3 — İsa'nın efsunlu nefesini yâd ediyorsun amma nerede o dudak ve diş sende a hayasız...

4 — Bir fütuha nail olmak, bir şeyler ele geçirmek için bir gemi yaptın. Fakat nerede Nuh gibi bir gemici?..

5 — Farzedelim ki, İbrahim gibi putları kırdın. Fakat ten putunu ateşe fedâ etmek nerede.

6 — Ey askerin önünde giden muhannes (hem erkeklik, hem de kadınlığı olan kimse) senin sakalının yalancılığına âletin şehidlik etmektedir.

7 — Gönlün namerdlikle dolu olduktan sonra sakal ve bıyığa ancak gülünür.

İZAHI : İnsanda merdlik, kalb kuvveti, karakter olmadıktan sonra bir gösteriş olarak taşınan hançerin ne faydası vardır.

Mevlânâ merdlik ve kabiliyetin ehemmiyetini şöyle bir çok misallerle izah ediyorlar.

İnsanlar arasında kadın yapılı fakat sureta erkek bir çokları vardır ki, tamamiyle korkak ve en ufak bir cesaretleri bile yoktur. Bunlar koyunla bile mücadeleden âcizdirler. İşte o yarı erkek, yarı kadın (muhannes) olanlara karşı Mevlânâ: «Tutalım Ali'nin Zülfikarını ele geçirdin. O, Allah'ın aslanının kolu sende olmadıktan sonra o zülfikar neye yarar. Sonra Peygamber İsa'nın ölüleri diriltiği malûmdur. Fakat o kudret İsa'ya mahsustur. Sende o nefes var mı ki, o mucizeyi gösterebilesin. Diyelim ki; şunun, bunun yardımıyla bir gemi düzdün. Fakat Hazreti Nuh gibi büyük bir tufandan gemiyi kurtarabilecek bir mucizeye malik misin?. İbrahim büyük bir kudretle bütün putları kırdı ve Kâbeyi yeniden bina etti. Fakat bu kudretli peygamber evvelâ ten putunu yani nefsi emmareye olan muhabbeti attı da bu mucizeye öyle sahip oldu, bunun için ateş yakmadı. Sende o kudret var mı?».

İşte Mevlânâ, bu misallerle kendisinde ehliyet ve kabiliyet olmadıkça her hangi bir kimsenin elindeki en yüksek âletin kendisine hiç bir fayda temin edemiyeceğine işaret ediyorlar ve neticeyi şöyle bağlıyorlar.

Hünsanın sureta sakalı var. Fakat o sakalın yabancılığına yani onun erkek olmadığına kendi âteti şahittir. Neticede onun korkak ve miskin hüviyeti derhal meydana çıkar ve herkes sakalına güler.

***

Sokakta giderken birdenbire koşarak bir eve sığınan adamın hikâyesi

Adamın biri sokakta giderken birdenbire koşarak bir evin içine girdi. Telâşından eli ayağı titriyordu. Ev sahibi sordu : Ne var. Neden korktun, bu telâşın ne?..» Adam cevap verdi : «Padişahın adamları angarya eşek toplıyorlar, onun için kaçtım». Ev sahibi : «Peki, a., amcasının canı.. Onlar eşek toplıyorlar, sen neden kaçıyorsun?. Adam cevaben : «Fakat eşek toplayıcıların gözleri o kadar dönmüş, o kadar hararetliler ki eşekle adamı farkedecek temyiz kudretine sahip değiller. Beni de eşek zannederek götürmelerine şaşılmaz».

Şimdi Mevlânâ bu hikâye üzerine şu mesnevileri söyliyorlar :

Temyiz, insanın en büyük vasfıdır.

1 چونکه بی تمیزیان مان سرورند ـ صاحب خررا بجای خرخرند

2 — نیست شاه شهرمابیهوده کیر ـ هست تمیزش سمیعست وبصیر

3 — آدمی باش وزخرکیران مترس ـ خرنهٔ ای عیسیٔ دوران مترس

4 — چرخ چارم هم زنور تو پرست ـ حاش لله که مقامت آخرست

5 — توز چرخ واختران هم برتری ـ کرچه بهر مصلحت در آخری

6 — میراخوردیکروخردیکرست ـ نی هر آنکه اندر اخرشد خرست

Tercemesi :

1 — Temyiz (seçici, ayırıcı) kudreti olmıyanlar başımızda bulunursa eşeğin sahibini eşek diye alırlar.

2 — Bizim şehrimizin padişahı faydasız, abes iş tutmaz; onun temyizi vardır, o işidici ve görücüdür.

3 — Adam ol da eşek tutanlardan korkma . Ey devrin İsa'sı.. Sen eşek değilsin, ürkme..

4 — Dördüncü kat gök senin nurunla doludur, Haşa, senin makamın ahır değildir.

5 — Gerçi bir iş için ahırdasın amma senin makamın göklerden ve yıldızlardan da ileridedir.

6 — Mirahur (ahırcı başı) başka, eşek başkadır. Her, ahırda bulunan eşek olmaz.

İZAHI : Bu hikâye, memleketi idare edenlerin, ekseriya saltanat

ve mevki hırsıyla veya görüşlerinin kısalığı sebebiyle iyiyi fenadan, ehliyeti ehliyetsizden ayırd etme kudretine sahip olmadıklarına bir tariz dir. Bunlar ya cehaletleri sebebiyle, yahut kendi sui istimallerine mani olur endişesiyle kemal erbabını daima işden uzak tutarlar, cahilleri ve riyakârları başa getirirler. Bunun için ehliyetsizler her devirde az veya çok mevkidedirler.

Yahut hikâyeyi manevî cepheden mütalaa edersek; Mevlânâ. ârif-lere ve diğer erbabı kemale hitap ederek «zahirî hükümdarlardan ancak zahir ehli endişe ederler, nefsanî hırslardan sıyrılan ve ruhanî mertebeye ulaşan zamanın İsa'ları yani ârifler nefs eşeğine hakimdirler. Onlarda ne havf, ne de hüzün vardır. Senin nurun, İsa'nın makamı olan dördüncü kat göğe ulaşmıştır, neden endişe ediyorsun».

Müteakiben hazreti pir: «Eşek, başka, onlara nazaret eden mirahur başkadır. Mirahur ahıra girmekle eşek mevkiine düşmez ya...». Yani bu fena âlemi, bir ahır gibidir. Fakat bunun içinde olanların hepsi eşek tabiatlı olmaz ya. Herkes kendi tabiatı, âyânı sâbitesi üzere hareket ederler.

Fakat şurasını da derhal kaydetmek lâzımdır ki, ehlullahın vârisleri olan münevverler, hakikati, görenler, işin başında bulunan bu muhterislerle daima mücadeleye mecburdur. Ta ki adalet yerini bulsun. Çünkü zulme seyirci kalmak, neme lâzımcılık, verilen nimete karşı küfranı nimettir, ve mesuliyeti muciptir Nitekim tarihin her devrinde böyle mücadeleciler zuhur etmiştir.

***

Tövbe ve ahdi bozmaya dair

Tövbe ve ahdi bozmak, belâya uğramayı ve belki de mesh (çarpılmak, başka şekle girmek) i muciptir.

Mesh, insanın aslî suretini tamamen kaybederek aşağılık ve acip bir surete girmesidir ki, buna Türkçede çarpılma denilmektedir. Bu ceza ashabı sebt yani cumartesi günü bir iş işlememeye ahdettiği halde ahdini bozan Yahudilar hakkında vakı olmuştur. Kıssa şudur :

Hazreti Davud zamanında sahilde Eble denilen bir köy ahalisinin yegâne gıdaları balıktı. Cumartesi günleri deniz balıkla dolardı, sair günler az idi; işte o gün Yahudiler denize havuzlar yaparak oraya balıkları doldururlar ve havuza bendler yaparak balıkların geçmesine mani olup ertesi günü avlarlardı. Bunun için köy ahalisi balıksız kalıyorlardı. Bunun üzerine Yahudilerin cumartesi günleri bir işle meşgul olmaları menedildi. Fakat bunlar ahidlerini bozdular, Allah ta onları mesh ile cezalandırdı, yani onların suretlerini değiştirerek maymun şekline soktu. Kur'an'ı kerimde Bakara suresindeki şu âyeti celile bunu göstermektedir.

(ولقد علمتم الذين اعتدوا منكم في السبت فقلنا لهم كونوا قردة خاسئين)

Meali : (Sizde, cumartesi günü haddi tecavüz edenleri bilirsiniz. Biz onlara maymun şekline giriniz dedik).

Yine Maide sûresinde :

(قل هل انبئكم بشر من ذلك مثوبة عند الله من لعنه الله وغضب عليه وجعل منهم القردة والخنازير وعبد الطاغوت اولئك شر مكانا واضل عن سواء السبيل)

Meali : (Allah indinde bundan daha şer ve cezaya sebep olanı haber vereyim mi?.. Onlar, Allah'ın üzerlerine lânet ve gazab ettiği ve meshederek maymunlar ve domuzlar şekline soktuğu şeytana tapan kimselerdir ki, ziyade şerdirler ve doğru yoldan sapmışlardır).

Şimdi Hazreti Mevlânâ bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar.

1 — نقض میثاق وشکست توبها ـ موجب لعنت شود در انتها

2 — نقض توبه وعهد آن اصحاب سبت ـ موجب مسخ آمد واهلاك ومقت

3 — پس خدا آن قوم را بوزینه کرد ـ چونکه عهد حق شکستند از نبرد

4 — اندرین امت نبد مسخ بدن ـ لیك مسخ دل بود ای بوالفطن

5 — چون دل بوزینه کرد آن دلش ـ از دل بوزینه شد خوار آن کلش

6 — کر هنر بودی دلش را از اختیار ـ خوار کی بودی ز صورت آن حمار

7 — مسخ ظاهر بود اهل سبت را ـ تا ببیند خلق ظاهر کبت را

8 — از ره سر صد هزاران دکر ـ کشته از توبه شکستن خوك وخر

Tercemesi :

1 — Ahdi bozmak, tövbeyi kırmak sonunda lânete sebep olur.

2 — Tövbeyi ve ahdi bozan (ashabı sebt)ın bu hareketleri nihayet çarpılmalarına ve Allahın gazabına sebep oldu.

3 — Tanrı o kavmi maymun şekline soktu. Çünkü Allah ile ahidlerini bozdular.

4 — Ey akıllı adam.. bu ümmette beden meshi (çarpılması) yoktur, fakat gönül çarpılması vardır.

5 — Bir adamın günlü maymun gönlüne döndü mü, onun çamuru yani cesedi de maymun gönlünden daha hakir olur.

6 — Eğer eşeğin gönlünde ihtiyar ve idrâk olsaydı, o eşek surette eşek olduğundan dolayı bu kadar hor ve hakir olmazdı.

7 — Halk zilleti açıkça görsünler diye (ashabı sebt)in meshi zahiren suretlerinde görüldü.

8 — Fakat bunlardan başka tövbesini bozan yüzbinlerce kişi surette değil, batınan meshedildiler, domuz ve eşek şekline girdiler.

İZAHI : İnsanın kemali, söz ve ahdine olan vefasıyla ölçülür. Ahdini, tövbesini bozanlar; söylediği sözü yapmıyanlar Allah'ın lânetine uğrarlar.

Kur'an'ı Kerimde, ahde vefanın büyük ehemmiyetine ve söylediğini yapmanın, yapamıyacağı işi söylememenin kat'i lüzumuna dair müteaddit âyetler vardır Nitekim Bakara suresinde :

(يابنى اسرائيل اذكروا نعمتى التى انعمت عليكم واوفوا بعهدى اوف بعهدكم واياى فارهبون)

Meali : (Ey İsrail oğulları.. siz verdiğim nimeti daima zikredin; ahde vefa gösterin, Ben de ahdinize vefada balunayım).

Sonra Saf sûresinde :

(يا ايها الذين آمنوا لم تقولون مالا تفعلون كبر مقتاً عند الله ان تقولوا مالا تفعلون)

Meali : (Ey iman edenler.. yapmıyacağınız işi niçin söylersiniz. Allah'ın en büyük gazap ve nefreti söylediğini yapmıyanlar üzerine olur).

Görülüyor ki; ahlâkın, seciyenin en yüksek miyarı vefa ve sözünden dönmemektir.

İşte yukarıda da söylediğimiz gibi ashabı sebt ahidlerini bozarak bedenen çarpıldılar, domuz ve maymun şekline girdiler. Bazı âlim ve muhakkikler çarpılmanın batınî olduğunu iddia etmektedirler. Fakat Cenabı Pir, yukarıdaki mesnevisinde, meshin yalnız ashabı sebt hakkında, hem bedenî ve hem de batınî olduğunu ve Ümmeti İslâmiyeden bu suçu işliyenlerde yalnız gönül çarpılması zuhura geldiğini beyan buyuruyorlar. Fakat bir kerre gönül bulandı, insan kötülüğe gitti mi, onun sima ve sureti de bozulur ve batınının ne olduğu da meydana çıkar Bunun için en büyük belâ gönül çarpılmasındadır. Nitekim Cenabı Pir : «Eşeğin zahiren hor ve hakir görünmesi idrâksizliğindendir. Eğer batınî bir kudreti olsaydı elbette onun siyreti, suretini de düzeltirdi. Nitekim ashabı kehfin köpeği, sureti itibariyle diğer köpekler gibidir; fakat siyretinin yüksekliği ona büyük bir kıymet vermiştir» buyuruyorlar.

İşte yukarıda da zikrettiğimiz gibi kıyamette ten, gönlün suretini alacak, herkesin kalbi ne suret ve sıfatta ise öyle haşredilecektir.

***

Gazneli Şeyh Muhammedi Serrezi Gaznevî'nin hikâyesi

Gaznede bir zâhid vardı. Adı Muhammed, lâkabı da Serrezî idi. Her gece onun iftarı üzüm çubuğunun yaprağı idi. O, kendinden doymuş er, bir gün bir dağ başına gitti ve Cenabı Hak'ka tazarruda bulunarak : «İlâhî.. Ya bana cemalini göster, yahut kendimi bu dağdan aşağı atacağım» dedi. Tanrı ona : «Daha o kerem ve ihsan zamanı gelmedi, Dağdan aşağı atarsan da ölmezsin, Ben seni öldürmem» buyurdu. Bunun üzerine şeyh, hicrana sabredemiyerek kendini dağdan aşağı bıraktı. Allahın hikmetiyle derin bir suyun içine düştü. O, canına doymuş er ölmedi, ve bu kurtuluşundan dolayı feryada başladı. Çünkü bu yaşayış ona ölüm gibi görünmedeydi. O, gayb âleminden ölüm istiyor: «Benim hayatım ölümümdedir» diyordu. Bunun üzerine Cenabı Hak'dan bir nida geldi : Ovayı bırak şehir tarafına yürü.. Aziz bu sadayı işitti ve dedi ki : «Ey sırları bilen Padişah.. Şehirde ne hizmet eyliyeceğim» Tanrı ona : «Nefsini zelil ve hakir kılmak için (Abbası Debsi) gibi olacaksın. O, nasıl dilencilikte yüzsüz ise sen de onun gibi yapacaksın. Şimdilik hizmetin bir müddet zenginlerden para toplamak; fakirlere, miskinlere dağıtmaktır».

Bunun üzerine Şeyh, Cenabı Hak'kın emri şerifini can ve gönül ile kabul eyledi, ve Tanrı ile o zâhid arasında gönül âleminde nice konuşmalar oldu. Halk onu şehrin dışından hürmetle karşıladılar ve saraylar hazırladılar. Şeyh bunun üzerine onlara dedi ki : «Ben kendimi göstermeğe gelmedim, ancak hoyluğa, dilenciliğe geldim. Elimde zembil kapı kapı dolaşacağım. Hem de dilenirken öyle kimsenin duymadığı sözler söyliyecek değilim. Alelâde aşağılık dilenciler ne ise tıpkı onlar gibi yapacağım. Hülâsa Hüda'dan böyle emir aldım ben de bir emir kuluyum» dedi.

Nihayet Şeyh eline zenbili alarak sokak, sokak kapı kapı dolaşmağa başladı. Hangi devletliye rast gelse : Tanrı için bir şey.. Tanrı için bir şey» diyordu. Böyle bir şeyh sokak, sokak dolaşan aşağılık bir dilenci olmuştu. Bir gün yine Tanrı emriyle elinde zenbil dört defa bir beyin evine geldi. Bey bu tacizden pek ziyade sıkılarak : «Ey hayasız adam, . Bu ne yüzdür, bu ne küstahlıktır. Sakın bu sözlerden beni nekes zannetme.. Fakat bir günde bir adamın evine dört defa gelinir mi?.. Ne utanmazlıktır bu..», diye hiddetle bağırıp çağırdı. Bunun üzerine Şeyh dedi ki : «Beyim, sus.. Ben bir emir kuluyum. Sen benim içimdeki ateşi bilmiyorsun. Bu kadar kızıp coşma. Eğer ben ekmek için kendimde bir hırs göreydim, karnımı delik deşik ederdim. Yedi yıl aşkın şiddet ve hararetinden çöllerde asma yaprağı yedim. Bu hiddetten vaz geçte öğüdümü dinle, âşıklara aşk gözüyle bak.. Âşıkların gönlünü incitme.. Sen bu neş'eyi anlıyamamışsın. Bu âlemde vacip, caiz, mu-

hal diye üç şey vardır. Sen bu ikisinin ortasını tut.. Yani âşıkların halini caizdir diyerek hoş gör».

Şeyh bu sözleri söylerken hayhuyla ağlamağa başladı. Âşıkın doğruluğu cansız bir şeye bile tesir eder. Musa'nın aşkı ve doğruluğu asaya tesir etmedi mi?.. Bu sözler emîre de dokundu, ikisi beraber ağlamağa başladılar, ve uzun bir zaman ağlaştılar. Sonra bey dedi ki : «Ey ulu kişi.. Kalk.. hazineden ne dilersen onu al... Sen bunun gibi yüzlerce ihsana müstehaksın». Bunun üzerine Şeyh dedi ki : Bana böyle bir izin yoktur. Elinle dilediğini al» dernediler ve kabul etmedi.

Hülâsa o iş eri tam iki yıl bu işi yaptı. Ondan sonra Tanrı'dan emir geldi : «Bundan sonra ver... Artık kimseden bir şey isteme. Biz sana gaybdan ihsan ettik. Kim senden ne isterse elini hasırın altına sok çıkar, bu zahmetsiz hazineden ver. Bundan sonra bu ihsanımızın ardı kesilmiyecek. Tanrı eli gibi sen de sebepsiz rızk saç. Bu âlemdekiler, bunun ötesinde bir âlem olduğunu ve buradaki toprağın orada altun olduğunu anlasınlar».

Şeyh de öyle yaptı. Bu gayb hazinesinden nice kimselere ihsanda bulundu.

Şimdi Cenabı Pir gayb âlemi hakkında şu yüksek bilgi ve hikmetleri saçıyorlar :

Gayb âlemi ile bu âlemin keyfiyet ve kemmiyetsiz münasebetinin izahı

Bu dünyada olanlar yakinen bilsinler ki, bu âlemin ötesinde bir ulu âlem vardır ve bu âlemin toprağı orada altun olur.

Bu âlemin ölüsü orada diridir. Bu âlemdeki nuhuset (kutsuzluk) orada kutluluğa mazhar olur. Küfür, orada iman; zehir, orada tiryâk olur. Bu âlem, o âlemin ne içinde, ne dışında, ne altında, ne üstünde Ne bitişik, ne de ayrıdır. Bu âlemin o âlemle münasebeti keyfiyet ve kemmiyetsizdir. Fakat her an o âlemden binlerce eser bu âlemde numune olarak görünmektedir. Şöyle ki elin san'atı, elin suretinin; gözün bakışı ve görüşü, gözün suretinin; dilin açık ve fasih sözleri dilin suretinin ne içinde, ne dışında; onunla ne bitişik ve ne de ayrıdır. Diğer bir misal ile o âlemle bu âlem; susamdaki yağ, güldeki koku, ceseddeki ruh gibi olup birbiriyle alâkası keyfiyetsiz ve vasıfsızdır. Sûret, halk; ruh, gayb âlemindendir. Her şey Hak'kın Hay sıfatıyla diridir ve varlığın hakikati odur.

İZAHI : Mükevvenata tam bir tefekkür içinde, her şeyden tecerrüt etmiş bir nazarla bakabilirsek anlarız ki o âlem, bu âlemden gayri değildir. Yukarıda gördüğümüz veçhile her şeyin hakikati kendi suretinde keyfiyetsiz ve kıyassız mevcut olup her suret kendi hakikati için yaratılmış olmasına göre bu dünya bir surettir, bunun mânası yani hakikati olan o âlemde bu âlemde gizlidir ve bu âlem o âlem için, o âlemi bildirmek ve anlatmak için yaratılmıştır.

Binaenaleyh kendimizi ne kadar bilebilirsek o yüce âlemi de o nisbette anlar ve yukarıdaki misal veçhile elin, gözün, dilin yalnız surete ait kesafetini değil, onda gizlenen gayba mensup kudreti, nuru, fesahatı da bizatihi görmeğe ve nihayet her şeyin hakikatini kendimizde bulmağa başlarız ve bütün sırlar açılır. Yukarıdaki bahislerde gördük. İnsan en büyük âlemdir; nazar harici âlemden ayrılarak tam basiret nuruyla kendine çevrilirse (وفي انفسكم افلا تبصرون) âyeti celilesi veçhile nasut âlemini de, lâhut ve melekût âlemini de her şeyi kendi nefsinde müşahede eder.

NETİCE : Ahiret dediğimiz hakikat âlemi, bu âlemin bir mânasıdır; yani bu âlem suret veya lâfız, o âlem mânadır, Gerçi hakikatin tam izahından bu dünya lisanı âciz ise de tasavvuf erbabı, bu sırları temsil ve teşbih yoluyla mümkün olduğu kadar anlatmağa uğraşmışlardır.

Nitekim Mevlâna da bu sırrı şöyle açıklıyor. El bir surettir Fakat eldeki san'at kudreti bu uzvun neresinde gizlidir. Göz ve dil dediğimiz et ve yağdan ibaret olan uzuvlar birer suret olup görüş ve söyleyiş kudretleri bunların neresinde saklıdır, ve bu kudretler o ete, o yağa benzer mi?.

Bunun gibi her şeyin suretinde bu manevî kudretin eserleri gizlidir.

Şimdi Hazreti Pir tekrar, Şeyh Muhammedi Serrezi'nin, Hak'kın sıfatlarını alarak herkesin zamirini (kalbini) bildiğini izahtan sonra şeyh ağzından aşağıdaki mesnevileri irad buyuruyorlar :

Kalbin temizlenmesi ve kalbden geçenlerin bilinmesi sebebi

1 — خانه‌را من روفتم از نیك وبد ـ خانه ام پرست از عشق احد

2 — هرچه بینم اندرو غیر خدا ـ آن من نبود بود آن كدا

3 — درتك آب ار بینی صورتی ـ عكس بیرون باشد آن نقش ای فتی

4 — لیك تا آب ازقذی خالی‌شدن ـ تنقیه شرطست درجوی بدن

5 — تا نماند تیرکی وخس در او ـ تا امین کردد نماید عکس رو

6. — تو برآنی هردمی کزخواب وخور ـ خاك ریزی اندرین جو بیشتر

7 — چون دل آن آب زينها خاليست ـ عكس روها از برون در آب جست

8 — پس ترا باطن مصفى ناشده ـ خانه پر از ديو ونسناس و دده

9 — كى شناسى كز خيالى سر كند ـ كز كدامين مكمنى سر برزند

10 — چون خيالى ميشود از زهد تن ـ تا خيالات از درونه روفتن

Tercemesi :

1 — Ben gönül evini iyi ve fena herşeyden süpürdüm. Benim evim Bir'in yani Tanrı'nın aşkıyla doludur.

2 — Orada (o gönülde) Allah'tan başka ne görürsen o benim değil, başka bir yoksula aittir.

3 — Eğer suyun dibinde bir suret görünürse o, dışarıdan gelen nakşın aksidir ey yiğitim.

4 — Fakat suyu bütün pisliklerden temizleyinciye kadar beden ırmağını tenkiye (şırıngayla temizlemek) şarttır.

5 — Ta ki yüzün aksi emniyetle vurabilmek için orada çörçöpten ve bulanıklıktan hiç bir şey kalmamış olsun.

6 — Sen ise her zaman uykudan ve çok yemekten o ırmağın içine bir çok toprak dökmektesin.

7 — Ne vakit ki o suyun gönlü bu çörçöpten boşaltılmıştır, dışarıdan yüzlerin aksi o suya sıçrar, yani vurur.

8 — Hülâsa, senin bâtının sâf ve temiz olmazsa ve gönül evi şeytanlar ve insana benzer maymunlar ve canavarlarla dolu olursa.

9 — Bu baş gösteren hayalin hangi pusudan geldiğini nasıl anlıyabilirsin.

10 — İçdeki karışık hayaller süpürülünce beden zühd ve takva (riyazat) ile bir hayal gibi olur.

İZAHI : Ahlâk en yüksek mertebesini tasavvufta bulur. Tasavvufun temeli kalb veya manevî tabiriyle gönüldür. Burası her türlü hırslardan, riya ve hasedden, benlikten kurtulursa, yani manevî varlığımızı kaplıyan bütün pisliklerden temizlenirse tıpkı suyun çörçöpten temizlendiği zaman hariçteki eşyanın oraya parlak bir şekilde aksetmesi gibi gönüle de her şeyin hakikati o şekilde vurur. İşte insan kalbi bu kemale erişince karşısına gelen her şahsın bütün içi olduğu gibi açılır. Çünkü bütün hakikatlerin meçhul oluşu, gönül evinin şeytanlara, canavarlara benzer hırslarla kirlenmesindendir. İşte bunun için beden gibi gönülü de tenkiye etmek şarttır.

Nasıl maddî varlığımız bir inkıbaz içindeyken bir çok sıkıntılar

çekiyorsak; hırslar ve hasedlerle kirlenmiş bir kalbin de insanı büyük bir manevî azab içinde bıraktığı muhakkaktır. Bunu da temizlemek lâzımdır. Ki bu temizleme ve taharetin başlıbaşına âmili zühd ve riyazattır. Çünkü çok yeyip içmek, hudutsuz uyku ve buna benzer nefsi azdıran her türlü pislikler ancak riyazatla saf bir hale gelebilir. İşte bu hale eriştiğimiz zaman gönül evinde Allah'tan O'nun aşkından başka hiç bir şey mekân tutamaz.

Bundan sonraki bahiste açlığın ve perhizin faziletini izah ederken bu meseleye tekrar temas edeceğiz.

***

Açlığın ve perhizin fazileti hakkında

Mevlânâ, yukarıki bahiste Şeyh Muhammedi Serrezi'den bahsederken : «Onun bütün gönül hanesi her nevi gıllügişden âri ve mücellâ bir âyine gibidir.. Herkesin zamirini, kalbine geleni bilirdi» buyurmuşlardı.

Bu bahiste de, gerek maddî ve gerekse manevî kuvvetlerimizin inkişafı bakımından açlığın faziletini aşağıdaki mesnevileriyle ne güzel izah buyuruyorlar,

1 — رنج جوع اولى بود خود زان علل ـ هم بلطف وهم بخفت هم عمل

2 — رنج جوع از رنجها پاكيزه تر ـ خاصه در جوعست صد نفع وهنر

3 — جوع خود سلطان داروهاست هين ـ جوع در جان نه چنين خوارش مبين

4 — جمله ناخوش از مجاعت خوش شدست ـ جمله خوشها بى مجاعتها ردست

5 — خود نباشد جوع هر كس را زبون ـ كين علف زاريست ز اندازه برون

6 — جوع مر خاصان حق را داده اند ـ تا شود از جوع شير زورمند

Tercemesi :

1 — Açlık illeti hem letafet, hem hafiflik ve hem de iyi amelde bulunuş itibariyle başka bütün illetlerden daha iyidir.

2 — Açlık zahmeti bütün illetlerden daha temiz ve daha iyidir. Bilhassa açlıkta yüzlerce fayda ve hüner vardır.

3 — Agâh ol (gözünü aç) açlık, ilâçların sultanıdır. Açlığı canına koy, onu hor ve aşağılık görme...

4 — Bütün keyfsizlikler açlıkla iyileşir. Bütün hoşluklar açlık olmadıkça merduttur.

5 — Burası (bu dünya) ölçüye sığmaz bir otlaktır. Bunun için kimse açlığa zebun olmaz, açlığı istemez.

6 — Arslan gibi güçlü ve kuvvetli olsunlar diye açlık Cenabı Hak'kın has kullarına verilmiştir.

İZAHI : Açlık, vücudu, lâtif ve hafif bir hale koyduğu için onda yüzlerce hassa vardır; bunun için bütün ilâçların sultanı açlık ve perhizdir. Hastalıklarımızın en ehemmiyetli tedavisini perhiz ile sağlamaktayız. Himye yani perhiz yapılmadıkça sıhhat daima bozuktur.

Mevlânâ «Riyazat, Allah'ın has kullarına mahsustur, bunun için onlar güçlü, kuvvetlidirler» diyor.

Hakikaten Evliyaullahın kemale gidiş yollarından en ehemmiyetlisi riyazat olup nefsin bütün iştiha ve arzularına karşı gelindiği zaman Hak'ka yaklaşmak daha çabuk oluyor. Ne hacet, bizler de, vücudumuza ve manevî varlığımıza dikkat edersek henüz bir şey yemediğimiz veya az yediğimiz zaman gerek beden, gerek zekâ, daha işlek, maneviyatımız daha kuvvetli birhalde bulunur. Bunun için lüzumundan daha fazla yiyen oburlar öküz ruhlu olup zekâ ve maneviyat itibariyle geri ve vücut itibariyle daima hastalıklıdır.

Mevlânâ şu kısa fıkrasında bize oburluğun fenalığını ne güzel anlatıyor.

Büyük bir adada yalnız başına yaşıyan bir öküz varmış. Ada hakikaten otlak ve her tarafı çayır, çemenlerle dolu imiş. Öküz akşama kadar orada bulunan bütün otları siler süpürür ve bir dağ perçası gibi semizlermiş. Gece olupta ahıra girince yarın ne yiyeceğim diye o kadar dertlenirmiş ki, bu sıkıntı içinde bütün semizliğini kaybederek kıla dönermiş. Sabah olunca Hüda'nın hikmetiyle ada tekrar yeşillenirmiş. Öküz tekrar akşama kadar otlar ve hepsini bitirirmiş, yine semirir, şişermiş; fakat ertesi günü aç kalmak korkusuyla zayif bir hale gelirmiş. Öküz yıllarca bu halde devam etmiş ve bir gün endişeden ve hastalıktan başını kurtaramamış. İşte Mevlânâ bu gibi obur ve hasisleri bir öküze ve dünyayı da bir otlağa benzetir. Ve buyuruyorlar ki : «Nefs daima ekmek ve gıda korkusundan zayıflaşır. Oburlar, acaba yarın ne yiyeceğim diye kendilerini üzerler. Gıda düşkünü olmıyanlar ise rızk için insanca çalışırlar ve Allah'ta onlara verir. Terbiye ve imtihan için olmadıkça Allah kimsenin rızkını kesmemiştir.»

Bunun için Pirimiz buyuruyor ki : «Senin rızkın, sana senden âşıktır, endişe etme, sabret..»

*
* *

Bir papazın gündüz çırağ ile pazarda dolaşması

Papazın biri elinde kandil olduğu halde gündüzün pazarda geziyordu. Birisi ona yaklaşarak dedi ki : «Güpe gündüz elinde çırağ ile ne dolaşıyorsun, gündüz lâmbaya ne ihtiyaç vardır?. Sonra gördüğün her adamın yüzüne dikkatle niçin bakıyorsun?». Papaz cevap verdi : «Ben her tarafta öyle bir adam arıyorum ki, onun kalbi Allah'ın feyzinden hayat bulmuş olsun». Adam cevap verdi : «İşte pazar adamlarla dolu. nasıl bir adam arıyorsun». Papaz cevaben : «dedim ya öyle bir adam arıyorum ki; öfke, hırs, şehvet halindeyken kendisini tutarak kimseye zarar vermesin. Nere de dünya yüzünde böyle bir adam ki, ona canımı feda edeyim».

Şimdi papazla konuşan adam cebrilik yoluna giderek rahibe şu cevabı verdi : «Sen kazanın hükmünden gafilsin, aslı görmiyorsun, fer'e bakıyorsun Biz fer'iz, kaza ve kader asıldır. Böyle bir insan olmak bizim elimizde değildir, az olan şey ise yok hükmündedir» dedi.

NOT : Her şeyin ilâhî irade ile hareket ettiğine şüphe yoktur. Nitekim hikâyede papaza cevap veren kimse, her şeyi Hak'ka vererek onun iradesi olmadan kimsenin bir şey yapamıyacağına, salih ve ârif bir adam olmak ta kimsenin elinde olmadığına işaret ediyor. Gerçi bir noktadan bu, bir cebir ise de; kul, fiilinin halıkıdır, diyen mutezileye karşı doğrudur. Yalnız bizde de bir ihtiyarın mevcudiyeti dolayısıyla Allah yoluna girmek elimizde olup amma istediğimizi halketmek Hak'kındır.

Aşağıdaki bahislerde bu noktaya çok mufassal bir şekilde tekrar temas edilecektir.

Şimdi Mevlânâ bu bahis üzerine aşağıdaki mesnevileri söyliyorlar :

1 — چرخ كردانرا قضا كمره كند ـ صد عطارد را قضا ابله كند

2 — تنك كرداند جهان چاره را ـ آب كرداند حديد و خاره را

3 — اى قرارى داده ره را كام كام ـ خام خامى خام خامى خام خام

4 — چون بديدى كردش سنك آسيا ـ آب جوار هم ببين اخر بيا

5 — خاك را ديدى برامد بر هوا ـ درميان خاك بنكر باد را

6 — ديكهاى فكر مى بينى بجوش ـ اندر آتش هم نظر مى كن بهوش

Tercemesi :

1 — Kaza ve kader dönen feleğin bile yolunu şaşırtır. Yüzlerce utaridi, yani, talii utarid yıldızı olan nice akıllıları kaza, ahmak bir hale sokar.

2 — Çare âlemini daraltır, demiri ve mermeri suya döndürir.

3 — Ey gideceği yola adım adım karar veren; yani şöyle yapayım, böyle edeyim, deyen kimse... Sen hamın hamı, hamın hamısın.

4 — Mademki değirmen taşının hareketini görüyorsun. Nihayet onu harekete getiren derenin suyunu da gör.

5 — Toprağı, tozu havada gördün. Onun arasında o tozu havaya kaldıran rüzgâra da bak.

6 — Fikir çömleğini kaynar görmedesin. Ayni zamanda onu kaynatan ateşe de basiretle nazar eyle.

İZAHI : Mevlânâ, papaza cevap veren adam ağzından yukarıdaki mesnevilerle şu ince noktaları açıklıyorlar.

Ey kaza ve kaderi unutarak her şeyi kendi yaptığına kanaat eden adam. Sen bu düşüncende tamamiyle hamsın; sen asıl yapanı değil, sebebi görmektesin. Değirmen taşını görüyorsun amma onu döndüren dereden habersizsin. Tozu havada görüyorsun amma rüzgârdan haberin yok. Yüksek düşüncelerin olduğuna inanarak her şeyi anladığını sanıyorsun. Fakat o fikir kabını kaynatan yüksek iradeden haberin yok.

***

Müslümanın, bir Mecusîyi dine davet etmesi

Asıl bahse girmezden evvel ihtiyar ve irade hakkında muhtelif İslâm mezhepleriyle müsbet ilim ve felsefenin görüşlerini kısaca izah etmeği zarurî görmekteyim. Şöyle ki : İslâmlık irade ve İhtiyar babında belli başlı üç fırkaya ayrılmıştır. 1 — Cebriye, 2 — Mutezile, 3 — Ehli sünnettir.

1 — Cebriye : Bunların itikadınca insanda irade ve ihtiyar yoktur. Nasıl bıçak, kesmek için bir aletse insan da bütün fiil ve hareketlerinde ancak bir alettir. Dışarıda asılı bir iplik rüzgârın hareketiyle sağa sola nasıl sallanırsa insanda Hâlik'ın karşısında bunun gibidir. Yapan tamamiyle Allah'tır.

Fakat bu mutalaaya göre insanın hiç bir fiil ve hareketinden ne kanun ve ne de Allah nezdinde mesul olmaması icap eder ki bu doğru değildir.

2 — Mutezile : Bunlar cebriyenin tam aksine olarak kul, fiilinin hâlikıdır, derler ve Allah'ın kudretini tamamiyle inkâr ederler. Halbuki insan başıboş bir hayvan değildir.

3 — Ehli sünnet : Bu da iki fırkaya ayrılır.

a) Eşaire, b) Matüridiyye.

Eşaireye göre kulda iradei cüz'iye var, fakat müessir değildir. Kulun fiili ancak Allah'ın kudretiyle olur. Bu bir nevi cebriyedir.

Matüridiyyeye gelince : Bunlara göre kul, iradei cüz'iyesini kendi sarf etmektedir. Binaenaleyh bu iradesiyle işlediği fiilden mesuldur. Yalnız şurasını söyliyelim ki, cüz'i irademizle yaptığımız şeylerin Hâlikı yine Allah'tır ve hüküm O'nundur. Fakat istemek noktasında irade bizimdir. Bundan dolayı sorumluyuz. Yalnız Ehlullahın varlığı, ihtiyarı Allah'ta fanî ve müstehlik olduğundan irade eden ve iradeye muhatap olan birdir. Onlarda mesuliyet yoktur.

Bu arada bir de felsefecilerin ve müsbet ilmin görüşlerini izah edelim. Determinisme — Determinizm — (muayyeniyet veya icabiyye).

Bu felsefeye göre bütün hadiseler bir takım sebep ve şartların tesiri altında meydana gelmektedir. Yani muayyen sebepler, muayyen neticeler doğurur. Bu felsefi mesleğe göre tabiatta bütün hadiseler değişmez bir şekilde muayyen ve müsbet kanunlara tabidir. Fizik, kimya, fizyoloji vesaire... bütün müsbet ilimler hadiselerin bu sebep ve şartlarını araştırarak bir takım kanunlar koymakta ve tabiatta her hadise işte bu kanunlara tabi olup bunun üstünde metafizik bir irade kabul etmemektedir ve insanın bütün hareketleri bir takım sebepler altında cereyan etmektedir. Yani insan kendi teşekkülünün veraseti icabı ve cebri altındadır ve bütün hareketlerimiz bu teşekkülün donne (muta) lerine tabidir.

Binaenaleyh kadercilerin (fatalisme) iddiaları gibi insan tabiatin haricinde yükselen (müteal) bir kudretin, bir iradenin cebri altında değildir.

Görülüyor ki determinizm de, kaderciler ve cebriler gibi insanda ihtiyarı kabul etmemekte ve hadiseleri ilmî ve içtimaî sebeplere bağlamaktadır, ki buna da ilmi cebriyecilik diyebiliriz. Bu mutalâada bizi tatmin etmekten çok uzaktır.

Müteal bir kudrete tâbi olmıyan başıboş bir kâinatta bu kadar intizam nasıl tasavvur olunur. (İlliyyet) kanunlarına karşı (illeti ula) yı, ilk sebebi insan zekâsı daima gözönüne koymaktadır. Binaenaleyh tecribî ilimler ne kadar ilerlerse ilerlesin meçhul bitmiyecek ve her bilinenin arkasında tecrübeye girmiyen harikalar daima mevcut bulunacaktır. Çünkü ancak hadiselerle uğraşan ilim, eşyanın mahiyetine kendi usuliyle nüfuz edemez. Hadise başka, asıl ve mahiyet başkadır.

Şimdi asıl bahse, yani bu meslekler arasındaki münakaşaya girelim.

Bir müslüman, mecusinin birine dedi ki : «Ey filan.. gel müslüman ol». Mecusî cevap verdi : «Tanrı dilerde bana ihsan ve keremini bağışlarsa olurum». Müslüman cevaben : «Tanrı senin imanını arzu eder ve seni cehennem ateşinden korumak ister, amma kötü nefsin ve hilekâr şeytan seni küfür tarafına, kilisenin bulunduğu yere çekmektedir». Şimdi mecusî buna karşı : Müslümana dedi ki : «Ey insaf sa-

hibi müslüman.. Mademki nefis ve şeytan daha kuvvetli ve galip imiş ben de onlarla dost olurum; benden öz doğruluk isteyen Tanrının dileği yerine gelmiyerek nefis ve şeytan kendi arzusunu yürüttükten sonra Tanrı inayeti kahroldu demektir. Meselâ, sen bir saray yaptın, onu nakışlarla süsledin, orayı bir hayır yurdu, bir mescit yapmak istiyorsun amma başka bir kimse yani nefis sana galip gelerek orayı kilise yaparsa ne yaparsın. Yine meselâ, sen bir kumaş dokudun, ondan mükemmel bir elbise yapmak istiyorsun amma birisi sana galip gelerek onu şalvar yaparsa ne yapabilirsin. Kumaş, ben şalvar olmam, der mi? İşte bunun gibi, Hak taalâ benim vücudumu halkeyledi, onu mümin yapmak istedi, şeytan ve nefis gelip onu kâfir yaptı, benim vücudumun bunda günahı nedir?..

Hülâsa, biz hor ve hakir olduysak sevgili böyle istiyor. Halbuki sen bu fikrinle Hüda'ya suizanda bulunuyorsun. Böylece nefsin istediği olduktan sonra «bir işi Tanrı dilerse olur,» hadisini tekzip etmiş olmazmıyız. Halbuki Hazreti Peygamber sadıktır. Ben gerçi kâfir isemde Tanrı hakkında böyle bir zanda bulunmam. Kimse O'nun iradesi olmaksızın Onun mülkünde gezemez. Eğer Tanrı bir adamdan şeytanı sürüp çıkarmak istiyor da buna rağmen şeytan o adamı azdırmakta devam ederse bu şeytana kul olmak gerekir. Çünkü senin dediğine göre şeytanda böyle bir kudret varsa ve onun dilediği oluyorsa benim işimi kim düzeltecek?. Halbuki her işde Hak'kın dediği olur. Hiç bir kimse O'nun emri olmaksızın bir kılı bile kıpırdatamaz. Mülk O'nundur, emir de O'nun.»

Şimdi Cenabı Pir, Mecusi'nin bu sözleri karşısında Sünnî'nin cevabını aşağıdaki bahislerde göstermektedir:

***

Sünnî Müslümanın cebrî kâfire cevabı ve Kulun ihtiyarı olduğuna dair delil getirmesi

Yukarıda kâfir cebrînin sünnîye uzun cevabını görmüştük. Bunun üzerine sünni Müslüman dedi ki : «Ey cebrî.. Sen bir çok sözler söyledin, bir çok deliller getirdin.. Kaza ve kader hususunda cebrîce çok ince mütalâalar ileri sürdün. Şimdi de bütün macerayı benden dinle» dedi.

Şimdi Mevlânâ, cebrî Yahudiye, sünnî ağzından aşağıdaki Mesnevileriyle şu ince cevapları veriyorlar:

1 — اختیاری هست مارا بی گمان ـ حس را منکر نتانی شد عیان

2 — سنك را هر کز نکوید کس بیا ـ از کلوخی کس کجا جوید وفا

3 — اوستادان کودکانرا میزنند ـ آن ادب سنك سیه را کی کنند

4 — کر نباشد غیرحق را اختیار ـ خشم چون می آیدت بر جرم دار

5 — جملهٔ عالم مقر در اختیار ـ امرونهی وان میار وآن بیار

6 این که فردا این کنم یا آن کنم ـ این دلیل اختیارست ای صنم

7 — وان پشیمانی که خوردی زان بدی ـ ز اختیار خویش کشتی مهتدی

8 — جمله قرآن امرونهیست ووعید ـ امر کردن سنك ومرمررا که دید

9 — امرونهی وخشم وتشریف وعتاب ـ نیست جز مختار را ای پاك حبیب

10 — اختیاری هست در ظلم وستم ـ من ازین شیطان ونفس این خواستم

11 - اختیار اندر درونت ساکنست ـ تا ندید او یوسفی کف را نخست

12 — سك بخفته اختیارش کشته کم ـ چون شکنبه دید جنبانید دم

13 — دیدن آمد جنبش آن اختیار ـ همچو نفخی ز آتش انکیزد شرار

14 — پس بجنبد اختیارت چون بلیس ـ شد دلاله آردت پیغام ویس

15 — وان فرشته خیرها بر رغم دیو ـ عرضه دارد می کند دردل غریو

16 — تا بجنبد اختیار خیر تو ـ زانکه پیش از عرضه خفتست این وخو

Tercemesi :

1 — Bizim şüphesiz bir ihtiyarımız vardır. Duyguyu inkâr edemezsin, açıkça meydandadır.

2 — Taşa, hiç bir kimse gel buraya demez. Kerpiçten, topraktan kimse vefa ummaz ve aramaz.

3 — Muallimler çocuklara vururlar, döverler. Fakat Karataş (yazı yazılan tahta) nasıl terbiye kabul eder.

4 — Eğer Hak'dan başkasında ihtiyar yoksa neden suçluya öfkeleniyorsun.

5 — Emir ve nehiy yapıyoruz. Bunu getirme, onu getir; deyip duruyoruz. Görülüyor ki bütün âlem ihtiyarı ikrar etmektedir.

6 — Yarın şöyle edeyim, böyle yapayım; demek ihtiyara delildir ey sanem (güzelim).

7 — Yaptığın fenalıktan peşiman olmaklığın da sende ihtiyarın oluşundandır ki, sana doğru yolu gösteriyor.

8 — Bütün Kur'an; emir, nehy ve vaiddir. Mermere, taşa emir edildiğini kim görmüştür.?

9 — Emir, nehy, öfke, lûtuf; ey temiz kimse ancak ihtiyarı olanadır.

10 — Zulüm yapmakta da, sitem etmekte de ihtiyarın vardır. Ben şeytan ve nefisten bunu kastettim.

11 — İhtiyar senin içindedir. O, Yusuf'u görmedikçe elini yaralamaz. Yani harekete geçemez.

12 — Uyuyan köpek işkembeyi görünce kuyruğunu kımıldatmıya başlar.

13 — Ateşe üflediğimiz zaman nasıl şerrare (çimke) çıkarsa ihtiyarın harekete gelmesi de ancak görmek ve duymakla olur.

14 — Ne vakit İblis sana nefsinin sevdiği şeylerden haber getirirse ihtiyarın harekete gelir.

15 — Fakat melekler de şeytana rağmen senin hayrına olarak gönlüne feryad salarlar.

16 — Ta ki, senin hayra olan ihtiyarın harekete gelsin. Çünkü meydana çıkmazdan evvel bu iki huy da (hayır ve şer) senin içinde uyumaktadır.

İZAHI : Müslüman diyor ki : «Bizim maddî ve manevî duygularımız olmasına göre bizde bir ihtiyarın olduğunu inkâr etmemize imkân yoktur. Nitekim her türlü duygudan mahrum olan taşa ve toprağa her hangi bir şekilde hitapta bulunmak meselâ «buraya gel, şöyle yap» demek düşünülemez.

Sonra muallimler, terbiye ve tedris için talebeye türlü yollar gösterirler; fakat kara tahtaya edeb ve talimde bulunmak nasıl tasavvur olunur. Sonra meselâ «yarın şu işi şöyle yapayım, böyle yapayım» diye düşünüp bir karara varmamız ve yaptığımız bazı fena hareketlerden peşiman olmamız da ihtiyar ve iradeye malik olduğumuzun en kuvvetli delilleridir.

Hülâsa bütün emirler, nehiyler ancak ihtiyarı olana yapılmaktadır ki insanın sorumluluğu da işte buradan gelmektedir. Sonra hepimiz biliyoruz ki, Kur'an'ın bir çok âyetleri emir, nehiy ve vaittir. Eğer biz de bir ihtiyar ve irade olmasa da, cebrîlerin dediği gibi biz,

ezelî iradenin tesiri altında kör bir âlet olsaydık böyle ilâhî hitaplara mazhar olmazdık.

Şimdi gelelim bizdeki irade ve ihtiyarın tezahürüne ve kullanılmasına :

İçimizde olan irade ve ihtiyar kudreti kendini göstermek için bir muharrik (exsitat) lâzımdır. Ateşten şerrare çıkabilmek için onu üflemek veya körüklemek icap eder. Meselâ, yatıp uyuyan bir köpek işkembeyi görünce derhal kuyruğunu kımıldatmaya başlar. Bunun gibi insanların da hayır ve şer müessirler karşısında iradesi harekete gelir. Görülüyor ki içimizde hayır ve şerre karşı meyleden iki kuvvet daima mevcut olup fenalığa teşvik eden bir muharrik karşısında şeytan veya nefis harekete geçerek şer tarafına gideceğimiz gibi, aklın rehberliğiyle de hayır cihetine teveccüh edebiliriz. şeytan veya nefis insanı hiç bir vakit cebren eğriliğe götüremez. O yalnız şerri göstermekle iktifa eder. Akıl ise hayrı gösterir. İşte bu ikisinden birini seçmek bize aittir, ve o kudrete malikiz. Ancak şerre temayül nefsimizde çok kuvvetlidir ve bu sebepledir ki, nefisle mücadele etmek (cihadı ekber) sayılmıştır.

Şimdi Mevlânânın mutezile ve cebriyenin fikirleri hakkındaki temsili mutalâalarını kısaca yazarak bahse son verelim.

Mevlânâ buyuruyorlar ki: «Mutezile; kul, fiilinin hâlikıdır» demekle asıl hakikî faili inkâr ettiler ki, bu fikirleri tıpkı «Duman vardır, ateş yoktur» veya «ortalığı aydınlatan bir lâmbanın nuru için bu nur lâmbadan değildir» demeye benzer ki, elbette duman ateşsiz ve nur lâmbasız olmaz.

Cebriyeye gelince: Bunlarda mutezilenin tam aksine olarak ateşi görür, dumanı inkâr ederler.

Hülâsa, cebrîler kendi yaptıkları işin, yapıcısı biz değiliz, derler. Halbuki ehli sünnet fiillerimizin hâlikı Allah'tır, biz istediğimiz zaman o halkeder, bu noktadan irade bizdedir. Binaenaleyh hem ateş vardır, hem de duman vardır. Bundan şu netice çıkıyor ki, mutezile delili görür, medlûlü inkâr eder; cebriye medlûlü tasdik ederek onun meydandaki delilini inkâr etmektedir.

***

Vicdanî veya şuurî idrâk duygu yerine kaimdir

Bu hakikati izah ederken Ankaravî, idrâki ikiye taksim eder: (1) vicdanî veya şuurî idrâk.. (2) Hissî idrâk.

Vicdanî idrâk : İnsanın kendi şuurunda bulduğu batinî idrâktir. Bunlar da; ihtiyar (bir şeyi dileyerek yapıp yapmamak), ıztırar (bir işi yapıp yapmamak hususunda zorda kalmak), gazab (öfke), sabır, tokluk ve açlıktır.

Hissî idrâk : Beş duygunun birinin verdiği idrâktir. Meselâ; görme kuvvetiyle sarıyı kırmızıdan, büyüğü küçükten ilâh... farkederiz. Duyma kuvvetiyle de sesler arasındaki ayrılığı anlarız. Tatma ile, acıyı tatlıdan ilâh..: Ayırırız. Koku alma kuvveti ile de her hangi bir şeyden gelen kokuları ayırd ederiz. Dokunma duygusuna gelince; bu, en büyük duygularımızdandır. Hatta çok kerre başka duyguların kuvvetini de beraber taşımaktadır. Bu hassemizle serti yumuşaktan, soğuğu sıcaktan, yaşı kurudan ilâh... fark ve temyiz ettiğimiz gibi bazan bâsıranın yerine kaim olarak geceleyin bir şeye dokunmakla o şeyin ne olduğunu görmeden anlarız. Meselâ; dokunduğumuz şey duvar mıdır, ağaç mıdır biliriz. Hatta bazı körler dokundukları bir kimseyi teşhis ederler.

Şu halde vicdanî idrâklerimiz de duygulardan gelmekte olmasına göre vicdanî idrâk ile hissî idrâk ayni kanaldan akmaktadır. Her ikisini de idrâk eden akıldır. Bir kimse vicdani idrâki inkâr etse, meselâ, ihtiyarı kabul etmese hissî idrâki de münkir demektir ki, apaçık olan duygu nasıl inkâr olunur. Hatta denilebilir ki, vicdanî idrâk, hissî idrâkten daha açıktır. Çünkü zahirî duygularımızın yolunu kapamak mümkündür, gözümüzü yumarak görmiyebiliriz, kulağımıza gelen sadadan uzaklaşabiliriz. Fakat şuurdan; batından gelen anlayışı menetmek nasıl mümkün olur. Şu halde cebri, ihtiyarı inkâr etmekle apaçık olan hissin münkiri oluyor ki, artık bundan daha derin basiretsizlik olmaz.

Şimdi ihtiyarın isbatı hakkında tekrar aşağıdaki bahsi inceliyelim:

*
* *

İhtiyarın isbatı

Kaza ve kaderin ihtiyarı selb (mahv) etmiyeceği hakkında

Bir hırsız polis tarafından yakalanınca ona dedi ki : «Efendim, yaptığım iş Tanrı'nın hüküm ve takdiridir.» Bu söze karşı polis şu cevabı verdi : «A, gözümün nuru, benim yaptığım da Tanrı'nın hüküm ve takdiridir. Hem kabahati işleyip hemde kadere havale etmek hiç bir akıllının işi değildir.»

İhtiyarın mevcudiyeti hakkında diğer bir hikâye

Adamın biri bir bağa girerek sahibinin izni olmaksızın bir ağaca çıktı ve ağacı silkelemeğe başladı O sırada bağ sahibi yetişerek : «a alçak.. Tanrı'dan korkmıyor musun, bu yaptığın ne?» dedi. Hırsız cevap verdi : «Tanrı bağından bir Tanrı'nın kulu yine Tanrının ihsanı olan hurmayı yerse ne lâzım gelir.. Ne kızıyorsun! Allah'ın ihsanını

neden kıskanıyorsun?» Bunun üzerine bağ sahibi hizmetçisine hitaben : «Aybek içerideki ipi getirde şu adamın cevabını vereyim».

Hizmetçi ipi getirdi. Bağ sahibi hırsızı bir ağaca sağlamca bağlıyarak inciklerine vurmağa başladı. Hırsız bağırarak dedi ki : Allah'tan utan! benim gibi bir günahsızdan ne istersin? Beni öldürecek misin. Bağ sahibi cevap verdi : «Değnek Allah'ındır. Senin arkan da Allah'ın mülküdür, Ben de Allah'ın kuluyum. Allah'ın bir kulu başka bir kulunu, tedib için O'nun halkeylediği değnekle döğerse bunda haksızlık ve utanacak bir hal yoktur.»

Bunun üzerine hırsız cebri : «İhtiyar vardır. Senin ihtiyarını Tanrı'nın ihtiyarı yapmıştır» dedi ve tövbe etti.

Şimdi Mevlâna bunun üzerine şu mesnevileri söylüyorlar :

1 — اختیاری کردهٔ تو پیشهٔ ـ کاختیاری دارم و اندیشهٔ

2 — ورنه‌چون بگزیدهٔ آن پیشه‌را ـ آن میان پیشها ای کد خدا

3 — چونکه آید نوبت نفس وهوا ـ بیست مرده اختیار آید ترا

4 — چون بیاید نوبت شکرونعم ـ اختیارت نیست وز سنگی تو کم

5 — دوزخت راعذراین‌باشدیقین ـ کاندرین سوزش مرا معذور بین

6 — اختیارت احتیارش هست کرد ـ اختیارش چون سواری زیر کرد

7 — اختیارش اختیار ما کند ـ امر شد بر اختیاری مستند

8 — حاکمی برصورت بی اختیار ـ هست هر مخلوق را در اقتدار

9 — تا کشد بی‌اختیاری صیدرا ـ تا برد بگرفته گوش او زیدرا

10— لیك بی هیچ آلتی صنع صمد ـ اختیار شرا کند او کند

11— قدرت تو بر جمادات ازنبرد ـ کی جمادی را ازینها نفی کرد

12— قدرتش بر اختیارات آنچنان ـ نفی نکند اختیاری را ازآن

13— چونکه کفتی کفرمن خواست ویست ـ خواست خود را نیز هم میدان که هست

14— زانکه بی‌خواه تو خود آن کفر نیست ـ کفر بی خواهش تناقض کفتنیست

15 — جهد كن كزجام حق يابى نوى - بى خود وبى اختيار انكه شوى

Tercemesi :

1 — Kendine bir san'at seçmişsin. Bu benim ihtiyarım ve düşüncem var demektir.

2 — Yoksa bu kadar san'atlar arasında başka bir san'atı seçebilirdin ey iş adamı..

3 — Ne vakit nefis ve hevanın növbeti gelirse sana yirmi er kuvveti ihtiyar geliyor.

4 — Amma cenabı Hak'kın nimetlerine şükür növbeti gelince ihtiyarın olmaz ve taştan da aşağı bir adam olursun.

5 — Nihayet cehennemde haklı olarak şu özürü getirebilir ki, seni yakmakta beni mazur gör.

6 — Senin ihtiyarını O'nun ihtiyarı var etti. Fakat O'nun ihtiyarı toz toprak altında bir süvari gibidir, yani bizim ihtiyarımıza binmiştir. Dizgin O'nun elindedir.

7 — Tanrı ihtiyarı, bizim ihtiyarımızı yapmıştır, emir ihtiyara dayanır,

8 — Her mahlûkun iktidarda ihtiyarsız görünen bir hâkimi vardır.

9 — Onu ihtiyarsız bir surette çekip avlar ve Zeyd'in kulağından tutup bir tarafa götürür,

10 — Fakat hiç bir alete ihtiyacı olmıyan Tanrı'nın san'atı o kimsenin ihtiyarını kendisine kement yapar.

11 — Senin cemadat (Cansızlar) üzerine olan kudretin cemaddan cansızlığı giderebildi mi?

12 — Bunun gibi bütün ihtiyarlar üzerine hakim olan Tanrı'nın kudreti de kimsenin ihtiyarını gidermez.

13 — Çünkü ey cebrî, benim küfrüm O'nun istemesiyle olmuştur, dedin amma şunu bil ki, bunda senin de bir dileğin vardır.

14 — Zira sen istemedikçe küfür yoktur. İstenmeksizin küfür de tenakuzu ifade eder. Yani hem kâfir olmak, hem de küfrü istememekde derin bir tenakuz (birbirini tutmıyan fikirler, sözler, işler) vardır.

15 — Çalış, Tanrı şarabından tazelik bulasın. O zaman ihtiyarsız bir hale gelirsin.

İZAHI : İrade ve ihtiyarımızın en kuvvetli delillerinden birisi de seçme ve ayırma kudretlerine malik olmamızdır. Meselâ, bir çok san'atlar arasında kendimiz için daha uygun ve daha faydalı olanı seçmek ve bir çok meseleleri türlü noktalardan tahlil ederek birbirlerinden

ayırt etmek ve nihayet tercih yapabilmek elbette ihtiyarsız olamaz.

Sonra Mevlânâ diyorlar ki : «Ey cebriliğe koşanlar, ne tuhaftır ki, şiddetli arzuların, heva ve heveslerin hasıl olması ve birçok menfaatlerin elde edilmesi için sıra geldiğinde yirmi kişinin irade kuvvetini nefsinizde toplıyarak; nereden girip; nereden çıkacağınızı derin derin düşünür ve kararlar alırsınız da Allah'ın nimetine şükretmek zamanı geldiğinde veya bir felâkete uğradığınız zaman kendi yaptıklarınızı unutarak yukarıdaki fıkralarda polise ve bağ sahibine kendisini mazur göstermek istiyen hırsız gibi kaza ve kaderi ortaya atıyorsunuz. O halde cehennemde sizi yakarken diyebilir ki, madem ki siz günah işlemekte mecbur ve mazur imişsiniz, ben de sizi yakmakta haklıyım. Buna ne cevap vereceksiniz».

Şimdi Mevlânâ bu izahtan sonra ihtiyar hakkında tekrar şu ince noktaları tahlil ediyorlar.

Bizim irade ve ihtiyarımızı da o yapmıştır ve nihayet bizim ihtiyarımız da O'na dayanır, dedikten sonra bu hakikati şöyle temsili bir şekilde açıklıyorlar: Hak'kın ihtiyarı bir süvaridir ki, bizim i護ademize binmiştir, ve ihtiyarımıza istikamet veren yine O'dur. Bizim irademiz ise o süvarinin yani o küllî irade sahibinin çıkardığı bir toz gibidir. Binaenaleyh her mahlûkun kendisine hakim olan daha kuvvetli bir irade sahibi vardır ki, o zayıf kimseyi kulağından tutup istediği yere götürür. İşte bunun gibi Hâlık ta kulun bu cüz'i iradesini ona muhkem bir kement yapmış ve kul kendi tuzağını kendi kurmuştur. Hâlık, âletsiz olarak onu istediği gibi sevketmektedir.

İşte yukarıdaki fıkralarda hırsızı bağdan meyve çalmağa sevkeden irade ve ihtiyar, bağ sahibi tarafından ağaca bağlanmasına sebep olmuş, yani hırsızın cüz'i iradesi kendisini bağlıyacak bir kemend olmuştur.

Hülâsa, bizim ihtiyarımıza tamamiyle hakim olan Hak'kın iradesi bizim ihtiyarımızı tamamen mahvetmemiştir. Binaenaleyh biz, hayır veya şerre ihtiyarımızı yöneltir o işin olmasını dileriz. O da halkeder, Bunun için ne cebir doğru; ne de irâdenin tamamı bizdedir, gibi dalâlete gitmek doğrudur. O halde yukarıda cebrî ve sünnî münakaşasında cebrî mecusînin, ben kâfir isem onu Hak istemiştir, demesi bir dalâlet, bir isnaddır. Mecusînin, küfürde ihtiyarım yok, icbar edildim, demesi yine kendisinde ihtiyarın olduğuna delâlet eder, Çünkü nihayet icbar ve ikrah insan iradesine karşı yapılır. O halde mecusî icbar edilmese mümin olabilirdi. Bir taraftan müminim, bir taraftan da küfre icbar edildim, demekte derin bir tekanuz vardır.

Bahsi bitirirken şu noktayı da açıklıyalım: Bütün irâde ve ihtiyarını büyük bir aşkla Allah'ın iradesinde tamamiyle eriten ehlullahda

ihtiyar ve irâde yoktur, İlâhî bir zevk içinde mest ve müstağrak olanlarda cüz'i irâde ve ihtiyar Allah'ta fanî olmuştur.

***

«Tanrı neyi dilerse o oldu» hadisinin mânâsı

Hadisi şerif şöyledir : (ماشاءالله كان وما لم يشأ لم يكن) (Tanrı neyi dilerse o oldu, dilemediği şey olmadı).

Mânânın iç yüzü, irâde O'nun irâdesidir, rıza O'nun rızasıdır. Bunun için daima O'nun rızasını arayın ve başkalarının hışmından, gazabından gönlünüz daralmasın, demektir. Yoksa, irâde tamamiyle Hakkındır, kulda hiçbir irade ve ihtiyar yoktur, demek değildir.

Şimdi meseleyi daha esaslı açıklıyan şu mesnevileri inceliyelim:

1 — قول بنده ايش شاءالله كان - بهرآن نبود كه تنبل كن دران

2 — بلكه تحريضست بر اخلاص وجد - كه دران خدمت فزون شو مستند

3 — كر بكويند آنچه ميخواهى تو راد - كار كار تست بر حسب مراد

4 — انكهان تنبل كنى جائز بود - كانچه خواهى وآنچه كوئى آن شود

5 — چون بكويند ايش شاءالله كان - حكم حكم اوست مطلق جاودان

6 — پس چرا صد مرده اندر ورد او - بر نكردى بندكانه كرد او

7 — كر بكويند انچه ميخواهد وزير - خواست آن اوست اندر دار وكير

8 — كرد او كرد آن شوى صد مرده زود - تا بريزد بر سرت احسان وجود

9 — يا كريزى از وزير وقصر او - اين نباشد جست وجوى نصر او

10 — باز كونه زين سخن كاهل شدى - منعكس ادراك وخاطر آمدى

Tercemesi :

1 — Kulun, Tanrı ne dilerse o oldu, demesi, tenbel ol demek değil.

2 — Belki bu söz kalb hulûsuyla çalışmağa ve hizmette daha ziyade gayret ederek istidadı artırmağa teşviktir.

3 — Eğer sana, ne istersen o iş senin muradın üzere olacak deseler,

4 — İşte o vakit tenbel olsan da caizdir. Çünkü ne dilersen ve ne söylersen o olacaktır.

5 — Madem ki, Allah ne dilerse o oldu hüküm, ebedi olarak O'nundur.

6 — Niçin O'na yüz adam kuvvetiyle sarılmaz ve O'nun etrafında kula yakışır bir surette dolaşmazsın.

7 — Eğer sana, vezir ne isterse, ne dilerse o olur; almakta ve tutmakta irâde O'nundur, deselerdi,

8 — Derhal yüz insan kuvvetiyle vezirin etrafında dolaşarak O'nun ihsan ve lûtfune erişmek mi isterdin,

9 — Yahut vezirden ve O'nun köşkünden kaçmak mı?.. Son hareket O'nun yardımını aramamak demektir.

10 — Ey cebrî.., Sen bu sözü ters anladığın için zihnin karıştı, tenbelliğe gittin: Anlayışın aksi oldu.

İZAHI: Allah ne murad ettiyse o oldu, murad etmediği şey olmadı, manâsına gelen o yukardaki hadisi şerifden, kulun, hiç bir irâdeye malik olmadığı manâsı çıkarılarak cebre gidilmemelidir. Evet, hüküm ve irâde, mutlak olarak Allah'ındır, Fakat küllî irâdenin Hâlıkta olması, bizde cüz'i iradenin bulunmaması demek değildir. Belki bu her şey de mutlak hükmün Tanrı'da olduğunu bilmek, O'nun rızasını celb için itaate ve çalışmaya koşmak demektir. Eğer irâde tamamiyle bizde olarak istediğimiz, muradımız üzere oluverseydi ve yahut cebriye gibi biz bir kör âletiz çalışmamızın, istememizin ne hükmü vardır, diye düşünseydik, işte o vakit tamamiyle tenbelliğe giderdik. Birinci şıkka göre, mademki her istediğimize nail olmak elimizdedir, çalışmaya lüzum kalmazdı. İkinci şıkka göre de yine çalışmak faydasız idi. Bunun için bizde cüz'i bir irâde mevcuttur. Biz çalışacağız ve istiyeceğiz, küllî irâde onu halkedecektir.

Şimdi Mevlânâ bu hakikati şöyle bir temsille açıklıyorlar:

Meselâ, yüksek bir irâdeye sahip bir vezirin teveccühünü ve ihsanını kazanmak için onun etrafında dolaşırsın. Ondan kaçmak onun yardım ve teveccühünden uzak kalmaktır. Çünkü emir vezirdedir. Vezirin etrafında dolaşmak ve kendimizi sevdirmekte bizim küçük ihtiyar ve irâdemizin varlığına bir delil oluyor. Eğer mutlak emir vezirdedir, diye çalışmaz ve irâde sarfetmezsek vezirin teveccühünü alamayız ve istediğimiz hasıl olmaz. İşte bunun gibi biz de Tanrının rıza ve ihsanına nail olmak için çalışacağız. Aksi hal rızadan mahrumiyeti ve nihayet mesuliyeti muciptir.

Netice şudur ki, insan, cüz i irâdesiyle (havf ve rica) mevkiinde olduğu için daima çalışacaktır. Çünkü içtimai nizam bu temel üzerine kurulmuştur.

(Kalem olacak şeyleri yazdı, mürekkep bile kurudu) hadisi şerifinin tefsiri

Mealini yukarıya aldığımız (جف القلم بما هو كائن) hadisi şerifinden de, bundan evvelki (Allah ne dilerse o oldu) hadisi gibi cebir manası çıkarılmamalıdır. Yani ezelde, levhi mahfuzda herkesin hata, savap ne gibi ameller işliyeceği yazılmış ve mürekkebi bile kurumuştur, binaenaleyh hüküm ve karar tağayyür etmez, bizim elimizde ne var gibi cebrîlerin boş ve mesnedsiz sözlerine karşı Mevlânâ: «Bu hadis, cebri ifade etmez. Belki bizi Tanrı'ya karşı ibadet ve taata teşvik etmektedir» diyerek meselenin hakikatini şu mesnevileriyle açıklıyorlar.

1 — همچنین تأویل قدجف القلم ـ بهر تحریضست برشغل هم

2 — پس قلم بنوشت که هرکار را ـ لایق آن هست تأثیر وجزا

3 — کژروی جف القلم کژ آیدت ـ راستی آری سعادت زایدت

4 — توروا داری روا باشد که حق ـ همچو معزول آید ازحکم سبق

5 — که زدست من برون رفتست کار ـ پیش من چندین میا چندین مزار

6 — بلکه معنا آن بود جف القلم ـ نیست یکسان پیش من عدل وستم

7 — فرق بنهادم میان خیر وشر ـ فرق بنهادم ز بد هم از بتر

8 — ذرهٔ گر جهد تو افزون بود ـ در ترازوی خدا موزون بود

9 — پیش این شاهان هماره جان کنی ـ بی خبر ایشان ز غدر روشنی

Tercemesi :

1 — «Kalem olacak şeyleri yazdı, mürekkebi bile kurudu» hadisi insanı mühim işlere teşvik içindir

2 — Şu halde kalem, herkesin lâyık olduğu mükâfat ve mücazatı yazmıştır.

3 — Eğri gidersen kalem eğri yazar, doğru gidersen saadet doğurur.

4 — Ey cebri. sen lâyık görürmüsün ki; Hak, eski verdiği hükümler dolayısıyla kendisini mazul gibi görsün.

5 — «İş benim elimden çıktı, artık benim huzuruma gelipte sızlanıp durma» desin.

6 — Belki «kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu» demek «adalet ve sistem benim yanımda bir değildir.

7 — Hayır ve şerrin arasına fark koydum; kötünün kötüsü vardır» demektir.

8 — Hak'kın rızasını tahsil için zerre kadar fazla çalışman olsa Tanrı terazisinde tartılır.

9 — Halbuki dünya padışahlarının önünde can çekişirsin, ciddi hizmetler edersin de onlar emaneti hiyanetten ayırmazlar.

İZAHI : «Kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu» demek, hayır ve şer bütün fiil ve hareketlerimiz levhi mahfuzda ilâhî kalemle yazıldı, artık dünyada ne yaparsak yapalım bu hüküm bozulmaz, demek değildir. Böyle bir düşünce insanı cebriler gibi ilâhî kudretin kör bir aleti haline sokmak olur ki, bu, büyük bir hatadır. bunun için bu ilâhî yazıların, mukadderata taalluk eden bir kısmı mübrem ise de tekâlife ait olan kısmı muallaktır. Binaenaleyh bu hadisın manası; hayır işlersen hayırın ve şer işlersen şerrin icabını görürsün; ancak (ان الحسنات يذهبن السيئات) âyeti kerimesi veçhile iyilikler kötülükleri giderir; yaptığımız hasenat çoğaldıkça fenalıklar indi ilâhide zail olur, demektir. Biz bununla daima ümid içinde taat ve mesaide bulunuruz. Yoksa Cenabı Hak'ka; kendi verdiği hükümlerden kendisini mazul bir hale getirerek «Artık bir kerre kalem yazdı, iş benim elimden çıktı; bir şey yapamam» gibi küllî irade ve kudrete halel verecek bir aczin isnadı derin bir şirktir.

Netice şudur ki: Allah hayır ile şerri tamamiyle ayırmış ve ihtiyarımıza bırakmıştır. O'nun rızasını tahsil için zerre kadar iyilikte bulunur isek iyilık ve yine bir zerre fenalık yaparsak fenalık görürüz. (ان الله لا يضيع اجر المحسنين = Allah muhakkak olarak iyilik edenlerin ecirlerini zayi etmez) âyeti bunu göstermektedir. Binaenaleyh Tanrı, dünya padişahları gibi, hiyanetle doğruluğu birbirinden ayırmadığı için bir bendesinin kendisine yaptığı en iyi hizmetleri, bir gammazın müzevirliğiyle, şikâyetiyle mahvetmez ve o bendeye karşı gammazların, «Artık ne yapsan padişah sana teveccüh göstermez» gibi sözlerle bütün ümidlerini keserek yeis içinde bırakmaz. O, kulunun bütün hareketlerini içden ve olduğu gibi bilir. O, kendisine vefa edenlere vefa, cefa gösterenlere cefada bulunur. Padişahlar gibi kin ve intikamda devam etmez.

Sonra Cenabı Pır, burada bir noktayı daha açıklıyorlar. Meselâ cebri dese ki: Hak taalâ kendi bendelerinden itaatli olanlara hayır ve ihsanda bulunuyor.. Âsilerin de günahlarını affetse olmaz mı?».

Mevlânamız buna cevaben buyuruyorlar ki: «Evet, âsileri de affe-

der, fakat nerede o âsi kulda hakiki takva ve salâh?.. bunun için af olsa bile ancak canını kurtarmıştır. Artık padişahın veziri olamaz; yani Allah'ın makbulü olan has kulları arasına giremez.

***

Bir fakirin Horasan (Amid) inin kölesine imrenmesi

Herat şehrinde bir yoksul, Horasan amidinin yani maliye nazırı mevkiinde birisinin kölelerini gördü. O köleler atlastan elbise giymişler ve altun kemer takmışlardı. Köleler geçerken o fakir kimse elini kaldırarak derdi ki: «Ey Tanrı.. kula nasıl bakılırmış; bunu bu kölelerin efendisi olan ihsan sahibinden öğren!.. Bak senin kulun ne halde, bunlar nasıl...»

Fakir çok muhtaçtı, çıplaktı, soğuktan tirtir titriyordu.

Bir zaman sonra padişah o yüksek mevkili adamın yani amidin bir suçtan dolayı elini ayağını bağlattı ve kölelere : «Efendinizin hazinesi nerede, bana gösterin» diye işkenceye başladı. Günlerce bu kadar işkenceye rağmen onlar efendilerinin sırrını söylemediler. Bu sırada yoksulun kulağına uyurken (gayb âleminden) bir sada geldi : «Ey yoksul, sen de kul olmayı bu kölelerden öğren»

Hikâye bundan ibarettir. Şimdi bahsi esaslı bir şekilde açıklayan şu mesnevileri inceliyelim.

Takdire rıza selâmetin esasıdır

1 — حق میان داد میان به ازکمر - کرکسی تاجی دهد او داد سر

2 — ای دریده پوستین یوسفان - کردرد کرکت آن ازخویش دان

3 — زانکه می بافی همه ساله بپوش - زانکه می کاری همه ساله بنوش

4 — فعل تست این غصهای دمبدم - این بود معنی قدجف القلم

5 — که نکردد سنت ما از رشد - نیك را نیکی بود بد راست بد

6 — چند هنکامه بنهی برراه عام - کام جستی برنیامد هیچ کام

7 — وقت صحت جمله یارند وحریف - وقت دردوغم بجز حق کوالیف

Tercemesi :

1 — Allah sana bel verdi; bel elbette kemerden iyidir. Eğer bir

kimse sana taç verdiyse Hak da baş vermiştir. Yani tacı veren başı verebilir mi?

2 — Ey Yusuf'ların derisini yırtan... eğer seni bir kurt paralarsa onu kendinden bil.

3 — Çünkü bütün yıl ne dokursan onu giyersin, ne ekersen onu biçersin.

4 — Zaman zaman sana gelen kederler, derdler, senin yaptıklarının cezasıdır. İşte «kalem yazdı, mürekkebi de kurudu» hadisinin manası budur.

5 — Bizim sünnetimiz (âdetimiz) doğru yoldan dönmez. İyiliğe karşı iyilik kötülüğe karşı kötülüktür.

6 — Halk yoluna nice hengameler salıp duracaksın. Ayağını yaraladın. Fakat yine de hiç bir muradın hasıl olmadı.

7 — Sıhhatli vaktinde herkes sana dost olur amma derd ve gam zamanında Hak'dan gayri seninle kim ülfet eder, kim sana arkadaş olur?..

İZAHI : Mevlânâ, amidin kölelerini beğenen ve Allah'a karşı küstehça dil uzatan fakir ağzından : «Ey Allah'ın lûtfu ihsanını padişahın kereminden ziyade gören gafil.... Amid'in kölelerinin altun kemeri varsa senin de belin var, her hangi bir padişah taç giyiyorsa Allah da sana baş vermiştir» diyor.

Yukarıki bahislerde daima tekrar ettiğimiz gibi insanlar kaza ve kaderin sırrından tamamiyle gafil oldukları için zahire bakarak birbirinin mevki ve servetine hased ediyorlar. Halbuki mal ve mevki onu erişenler için ekseriya ne fitneler, ne felâketler doğuruyor. Evet.. çalışacağız, daima çalışacağız.. fakat erişebildiğimiz neyse ona şükür edeceğiz. Bilmeliyiz ki, her oluşta, her durumda ilâhî bir hikmet gizlidir. Allah, herkese hakkında hayırlı olanı takdir etmiştir. Hayır ve şer mutlak değildir. Tanrıdan her ne gelirse haktır ve doğrudur. Görülüyor ki, amidin köleleri büyük ziynetler, ihtişamlar içinde amma her an için büyük tehlikededirler. Nitekim efendisinin hazinesinin yerini söylemesi için padişahın ne işkencelerine uğramışlar.

Hülâsa, insan dünyada kendi fiilinin cezasını çeker, ne ekerse onu biçer.

İşte «kalem yazdı, mürekkebi bile kurudu» hadisinin manası budur.

Bu noktayı bundan evvelki bahiste de uzun uzadıya izah ettiğimiz için tekrara lüzum görmüyoruz. Netice şudur ki : Allah, amelimize göre ceza verir. Binaenaleyh değişmiyen kanun karşısında daima rıza mevkiinde bulunmak lâzım iken bil'akis bir çok ihtiraslar dolayısiyle halk arasına bir takım fitneler salarak kendi kendimizi felâkete sürüklüyor ve neticede her arzudan mahrum kalıyoruz. İnsana, mevkide bu-

lunduğu zaman herkes riyakârane iltifat eder; sıhhat ve iyilik zamanında herkes arkadaşlık yapar. Fakat mevkiden düştüğün veya hasta ve malûl bir hale geldiğin zaman kimse yüzüne bakmaz; hatta evlâdın bile seni yalnız bırakır. Bunun için tam kalbî bir hulûsla Hak'ka bağlanırsak dertli, gamlı zamanlarımızda imdadımıza ancak o yetişir. Fakat bunu tam anlayamıyoruz. Bütün fiil ve âmellerimize karşı yine intibahımız için uğradığımız cezaların Tanrı'dan geldiğine tam bir itimadımız yoktur. Bunu için başımıza gelen şer ve hayır her cezayı, sebeblere atfetmekteyiz. Çünkü Allah pinhandır, sebep açıktır. Zahir olan sebep; aklı gözünde ve hırslarının mağlubu olan halkı, kalbin gaybî duyuşlarından mahrum etmekte olduğundan her şeyi Hak'ka ircâ edemiyorlar. Onların Hak'ka imanları yalnız lisanîdir; kalble tastik ettiklerini söylerler amma vakıalar bunu tekzib etmektedir. Emin olabiliriz ki Tanrı'dan korkuları, kendilerini tecziye eden âmirlerinin korkusu kadar kalplerine işleseydi, bir an havften hali kalmazlar ve daima şerre doğru temayül etmezlerdi. Sonra şerri işlemenin esaslı bir başka sebebi de yine halkın, Allah'ın her şeyi affedeceğine ve bir tövbenin buna kâfi geleceğine ölçüsüz olarak inandırılmış olmalarıdır. Bunlara bazı kalbsiz ve menfaat perest fetvacıların bu yolda telkinde bulunmaları da fenalıkta devamlarına âmil olmuştur. Bilmiyorlar ki, Allah her şeyi affetmez. Bilhassa kul hakkı ödenmedikçe kabili af değildir. Sonra tövbe, yukarıda uzun uzadıya izah ettiğimiz veçhile yapılan fenalığı bir daha işlememeğe azimle kasdederek o fenalık bir daha tekrar edilmezse ancak o vakit hak nezdinde kabul edilmiştir. Yoksa tövbeden sonra yine şerde devam edenlerin evvelki tövbeleri samimî ve kalbî değildir, kabul edilmemiştir.

Hülâsa, her işte Allah'a raptı kalb ederek beklemek, işte, halâsın nurlu yolu....

Cebrî'nin Sünnîye tekrar cevap vermesi

Müşkil olan şeye cevap verme kudreti ancak aşktadır. Hakiki aşkın sual ve cevaptan pervası yoktur.

Sünnînin yukarıda geçen uzun cevabı üzerine Cebrî tekrar öyle cevaplara girişti ki, Sünnî hayrette kaldı.

Şimdi Mevlânâ «Bu sual ve cevapları uzatırsam diğer elzem olan sözleri söylemekten geri kalacağım. Zaten küller, cüzülerden; çokluklar, azlıklardan meydana gelmiştir, bu kadarı kâfi... yalnız şurasını kaydedeyim ki, dünyada bütün fırkalar bu sual ve cevaplardan zuhur etmiştir. Çünkü hasımlar birbirini ilzam için türlü meseleler üzerine münakaşa eder dururlar. İşte âlemde devam eden yetmiş iki fırka böyle fikir ihtilâflarından doğmadır» buyuruyorlar, ve meseleyi şöyle bir teşbih ile açıklıyorlar.

چون جهان ظلمتست وغیب این - از برای سایه می باید زمین

(Çünkü bu cihan zulmet ve gayb âlemidir. Gölge için bir yer yüzü lâzım)

Bu cihan, hakikat gizli olması itibariyle zulmet âlemidir. Hakikatin nuruna saye olmak itibariyle de gayb cihanıdır. Yani hakikat nuru gayb âleminde gizli olup bu nurun gölgesinin vuracağı bir zulmet lâzımdır ki, o da yer yüzüdür. Yer olmasa gölge olmazdı. İşte bu dalâlette kalan fırkaların mezhebleri de yer yüzüne benzer. Bu mezheblerden hasıl olan şüpheler ve ihtilâflar ise gölgeler gibidir. Bunun için yer yüzü devam ettikçe bu şüphe ve ihtilâflar da kıyametedek sürüp gidecektir.

Müteakiben cenabı pir, aklı cüz'inin gaybı ihata edemiyeceğini ve bunun ancak aşk ile idrâk edilebileceğini aşağıdaki mesnevilerinde açıklıyorlar :

1 — پوزبند وسوسه عشقست وبس - ورنه کی وسواسرا بستست کس

2 — غیر این عقل توحق را عقلهاست - که بدان تدبیر اسباب سماست

3 — که بدین عقل آوری ارزاقرا - زان دکر مفرش کنی اطباقرا

4 — عشق بر دبحث را ای جان وبس - کوز کفت وکو شود فریادرس

5 — حیرتی آید ز عشق آن نطق را - زهره نبود که کند او ماجرا

6 — که بترسد کر جوابی وا دهد - کوهری از کنج او بیرون جهد

7 — عشق صورتها بسا زد در فراق - تامصور سر کشد وقت تلاق

8 — که منم آن اصل اصل هوش مست - برصور آن حسن عکسی ماندست

Tercemesi :

1 — Vesvesenin ağız bağı ancak aşktır. Yoksa vesveseleri kim bağlıyabilmiştir.

2 — Senin bu aklınla anlaşılacak şeylerden başka, Hak'kın ne akılları vardır ki, gök yüzünün sebeplerinin tedbiri o akılladır.

3 — Rızkları bu akılla elde edersin, öbür akılla da göklerin tabakalarını kendine döşeme yaparsın.

4 — Ey can.. bahsi ancak aşk keser. Çünkü o, seni dedikodudan feryada eriştirir.

5 — O söze, o dedikoduya, aşktan bir hayret gelir; macerayı nakle kudreti kalmaz.

6 — Çünkü bir kimseye cevap verirse ağzındaki gevher (inci) in dışarıya sıçrayıp düşmesinden korkar.

7 — Aşk bu fırkat âleminde suretler düzer, fakat sevgili ile mülâkat (buluşma) vaktinde tasvire sığmıyan sırlar söyler.

8 — Ve de ki; o aklın ve sarhoşluğun aslının aslı ben'im. Suretlerin üzerindeki güzellik bizim aksimizdir.

İZAHI: Gönül, ilâhî aşkın nuruyla aydınlanmadıkça aklı cüz'i hiç bir şeyin hakikatine varamaz, Bunun için Mevlâna, yukarıda söylediğimiz gibi cebrî ve sünnî münakaşasının ancak bu akla dayanan bir dedikodudan ibaret olduğunu ve kıyamete kadar bunun hakikî bir neticeye varamıyacağını beyandan sonra bir vehimden ibaret olan bu münakaşanın ağzını ancak aşk bağı bağlar. İnsanda bu cüz'i akıldan başka bir de (aklı küllî) vardır. Cüz'i akıl, ancak dünyaya ait mahdud yaşayışı idare eder. Nefse ait mazarrat ve menfaatleri birbirinden ayırır; rızk tedarikine çalışır. Fakat küllî akıl bütün ruhanî zevklerin idrakini temin eder. Manevî bütün tedbirler bu akılla alınabilir. İşte insan bir kerre bu aklın tasavvura sığmıyan yüce kudretini ruhî varlığında duydumu, artık her şeyin hakikatini görmeğe başlar ve dedikodu tamamen atılır. Çünkü uzun münakaşalar ve bunların hiç bir şeyi halletmeden uzaması cüz'i aklın daima satıhda kalarak iç benliğe nufuz edememesindendir. Böyle olunca herkes herşeyi kendi idrakinin çerçevesi kadar görür, ve her görüş başka başkadır, ve hiç biri hakikî değildir. İşte âlemde bütün münakaşa ve mübarezelerin, bütün ihtilaf ve gavgaların zuhuru, bu görüş ve duyuş ihtilafındandır. Çünkü hakikat tektir. suret sonsuzdur.

İşte Mevlânâ: «Bunun için her şeyin hakikatini aşk gösterir. Aşkın ateşi gönüle düştü mü, cüz'i akıl tamamen mahvolarak insan derin bir hayret içinde surî benliğini tamamen kaybeder. Artık her şeyin hakikati o aşkın ışığı altındadır» buyuruyorlar ki, böyle olunca macera nerede, münakaşa nerede...

Aşık, öyle bir zevk ve mesti içindedir ki, tek bir söz söylerse hakikat gevheri düşecek diye dudaklarını kapatmış ve derin, ulvî bir sükût bütün hüviyetini sarmıştır.

Hülâsa, aşk bütün güzelliklerin ve kemalin aslıdır. O, herkese hicapsız ve vasıtasız yüz göstermez, amma hicranda olanlara ne suretler düzer.

Şimdi hazreti hüdavendigâr, yukarıdaki bahsi tamamlıyan aşağıda ki sürhde de yine aşkın büyük kudretine temas etmektedir.

***

Mecnun'un yakınlarının, Mecnun'a; Leylâ'nın güzelliği o kadar değil, demeleri ve Mecnun'un cevabı

Bir gün Mecnun'un yakınları ona dediler ki : «Leylâ o kadar güzel değildir. Şehirde ondan daha güzel nice dilberler vardır.»

Şimdi Mevlâna, bunlara aşağıdaki mesnevileriyle Mecnun'un lisanından şu cevapları veriyorlar.

Sûretler göze ve can zevkine göre değişir

1 — کفت صورت کوزه است وحسن می - می خدایم می دهد از نقش وی

2 — ازیکی کوزه دهد زهر وعسل - هریکی را دست حق عزوجل

3 — کوزه می بینی ولیکن آن شراب - روی ننماید بچشم نا صواب

4 — قاصرات الطرف باشد ذوق جان - جز بخصم خود بنماید نشان

5 — صورت هرنعمتی ومحنتی - هست این را دوزخ آنرا جنتی

6 — پس همه اجسام واشیا یبصرون - واندرو قوتست وسم لا تبصرونه

7 — صورت یوسف چوجامی بودخوب - زان پدرمی خوردصد بادهٔ طروب

8 — باز اخوانرا ازان زهراب بود - کاندر ایشان زهر کینه می فزود

9 — باز ازوی مر زلیخارا شکر - می کشید از عشق افیونی دکر

Tercemesi :

1 — Mecnun dedi ki : Suret bir testidir; güzellik ise şaraptır. Tanrı onun (Leylâ'nın) suretinden bana güzellik şarabı vermiştir.

2 — Tanrı, bir testiden hem zehir, hem bal verir. Yani her suret herkese bir başka tesir yapar.

3 — Testiyi görüyorsun amma şarap, doğru olmıyan göze yüzünü göstermez.

4 — Can zevki ancak bir taraflıdır. Kendi yakınından başkasına nişan vermez.

5 — Her nimet ve mihnetin sûreti birisine cehennem, öbürüne cennettir.

6 — Bütün cisimler ve eşyada hem gıda, hem de zehir vardır. Onu siz göremezsiniz.

7 — Yusuf'un sureti güzel bir kadeh gibidir. Babası o kadehten yüzlerce bâde içti.

8 — Fakat o bâde Yusuf'un kardeşlerine zehirli su oldu ve onların kinini artırdı.

9 — Daha sonra o bâde Zeliha'ya şeker oldu ve aşktan bir başka afyon çekti,

İZAHI : Âlemde; her nimetin; her mihnetin sureti birisi için cehennem, diğeri için cennet olur, ve her suret gizli olarak hem gıda, hem zehir taşır. Herkes onu göremez. O şarap ancak can zevki olanlara ve can gözünü bir tarafa kasr edenlere ayandır.

Burada Mevlânâ Rahman suresindeki (فيهن قاصرات الطرف لم يطمثهن انس قبلهم ولا جان) âyeti celilesine işaret ediyorlar. (Cennette yüzünü kötülükten sakınmış öyle eşler vardır ki bunlara insü cin temas etmemiştir) yani can gözü de böyle kasıratüttarftır. Ancak kendi nefsini müşahede eder, ve nazarını ancak ona kasreder.

Hülâsa; Mecnun demek istiyor ki: «Leyla'ya benim gözümle bakın Ondaki güzelliği benim kalbimle duyun. Ben onun suretinden ebedî neş'e ve aşkın şarabını içtim. Fakat o şarap size zehir olmuştur».

Şimdi Mevlânâ bu hakikati bir de şu şekilde inceliyorlar. Yusuf'un güzellik kadehinden babası neş'e şarabı içti amma o şarap, kardeşlerine zehir oldu ve nihayet hasetlerinden onu zindana attılar. Sonra o hüsün, Zeliha için aşk afyonu oldu ve onu çekerek kendinden geçti.

Hülâsa, aşk, geçici şehvet hevesleri değildir. Yani herkesin vücut testisi bu cihandandır fakat ondaki bâde gaybdandır. Hakiki bâdeyi ancak mahrem olanlar görürler, tadarlar.

***

Cuha (yeni yetişmiş genç oğlan) nın vaizda çarşaflı kadınların arasında oturması

Takriri kuvvetli, gayet güzel anlatan bir vaız vardı. Kadınlar ve erkekler camide onun kürsüsünün altında toplanmışlardı. Bir cuha da kadın çarşafı giyerek yüzü örtülü kadınlar arasına karışmıştı. Kadınlar bunun erkek olduğunu bilmiyorlardı. Cemaat arasında kadının birisi ufak bir tezkere yazarak kürsiye koydu. Tezkerede vaiza : Kasıkta biten kıllar namazın bozulmasına sebep olur mu» diye soruluyordu. Vaiz okudu ve dedi ki : «Uzun olursa namaz mekruh olur. Bu kılları ya ustura veyahut hamam otuyla gidermek lâzımdır. » Sual soran kadın tekrar : Ne kadar uzun olursa namaz kabul olunmaz» dedi. Vaiz cevap verdi : Bir arpa boyu uzun olursa tıraş lâzımdır. Bunun üzerine Cuha yanında bulunan kadına : «Ey kız kardeş.. Benim kasığın kılları ne kadar uzamış, kerahat mertebesine varmış mı?.. Hak rızası için elini önüme getir de bir bak bakalım». Bunun üzerine kadın cuhanın şalvarına el atar atmaz eline aleti geldi. Kadın şiddetli bir na'ra kopardı. Vaiz bu feryadı duyunca : «Bakın! benim sözüm bunun gönlüne ne kadar tesir etti.» dedi. Bunun üzerine cuha : «Yok hocam.. gönlüne vurmadı, eline vurdu. Eğer kalbine vuraydı. daha ne haller gösterecekti» diye cevap verdi,

NOT : Mevlânâ bu hikâyede bir taraftan bilgiden mahrum bir çok vaızların kürsilerde ancak böyle mânasız ve lüzumsuz saçma sözlerle halkı oyaladıklarını anlatmak ister; diğer taraftan «İnsan sakal ile erkek değildir, keçide de sakal var.. İnsan ancak zatiyle, nefsi natıkasıyla insandır» buyuruyorlar.

***

Bayezidi Bistami zamanında bir kâfire: (Müslüman ol...) teklifinde bulunulması ve o kâfirin cevabı

Bayezid zamanında bir kâfir vardı. Bir müslüman ona dedi ki: «Ne olur, müslüman olsanda kurtuluş yoluna girsen,ahiret devletine erişsen». Kâfir ona dedi ki: «Ey şeyh... Eğer müslümanlık ve iman âlimlerin şeyhi Bayezidin tuttuğu iman gibi ise ben o imanın yakıcı şulesine tahammül edemem. Çünkü onun şulesi canların mücahedesinden çok ziyadedir. Gerçi zâhirde imansızım amma ona (Bayezid'e) çok büyük inancım vardır. Eğer iman sizin imanınız gibi ise, benim ona ne bir meylim var, ne de zevkim.. Çünkü iman tarafına yüzlerce temayülü olan her hangi bir kimse sizin gibileri gördü mü, derhal o arzusu söner. Çünkü imana meyleden kimse sizde ancak zâhiri bir nam görür; o imanın mânasını bulamaz. Bunun için hakikî imandan soğur».

Aşağıdaki hikâye bir hakikati açıklamaktadır :

Sesi çirkin bir müezzin ve ona verilen hediye

Vaktiyle bir müzzin vardı. Sesi pek çirkindi. O müezzin kâfirler ülkesinde ezan okurdu. Etraftan bir çokları müezzine «ezan okuma, belki bu yüzden bir fitne çıkar» dedilerse de müezzin aldırmadı. Ahali bu ezan yüzünden bir kargaşalık çıkar diye kâfirlerin fitnesinden korkarken bir gün elinde ağır bir elbiseyle bir kâfir, çıkageldi. Bir elinde de mum ve helva vardı. Halktan sordu: «Söyleyin bana.. o müezzin nerede?.. onun sadası ve ezanı bana rahatlık verdi».

Dinleyenler: «Yahu.. nasıl?.. o kerih sada insana rahatlık verir mi» dediler. Kâfir: «Benim pek güzel bir kızım var, çoktanberi müslüman olmak ister. Bir türlü vaz geçiremedik. Gönlünde iman sevgisi o kadar yerleşti ki, bu fikrinden döndermek imkânı yoktu. Nihayet dün kızımla beraber kilisede iken kulağımıza gayet çirkin bir sada geldi.

Bu, ezan sesiydi. Kızım; bu sada nedir, ömrümde bu derece çirkin bir ses duymadım. dedi. Bunun üzerine kız kardeşi dedi ki; bu ezandır, müslümanları camie çağırıyorlar. Kızım buna inanmadı ve başka birisine sordu; onlar da ayni sözü tekrar ettiler, bunun üzerine müslüman olmaktan vaz geçti.. işte bundan dolayı — Eğer muktedir olabilseydim — o müezzinin ağzını altınla doldururdum. İşte bu hediyeyi ona getirdim» dedi,

Nihayet müezzini buldular ve kâfir dedi ki: «Hediyemi kabul et.. beni büyük derdden kurtardın».

NOT: Yukardaki kıssada zikredildiği gibi birisini imana davet edecek kimsenin kendinde Bayezid'in iman ateşinden eser olmalı ki, sözü tesir etsin. Sonra güzel bir sada, yüksek bir musiki eseri insan ruhuna öyle bir ateş bırakır ki ruhdaki yüceliğin derecesine göre daima hasret çektiği aslının ulvî ve lâtif sadasını duyar gibi olur. Herkesçe az çok malumdur ki, güzel ses en gabi hayvanları bile ateşe dü şürür. Güzel ses yüksek imanın da uyanmasına sebeptir. Çirkin ses ise tam tersine olarak insan ruhunu derin bir azâba uğratır, imanı döndürür. İşte bunun içindir ki, islâmlıkta bilhassa ibadete davet eden müezzinin seçilmesi hususunu büyük bir ehemmiyete almak lâzımdır. Bir ezanın nice inadcı ve imansız ruhları yakıp yumuşattığı ve çirkin, ulu orta bir bağırmakdan ibaret bir davetin de iman ateşini tamamiyle soğuttuğu muhakkaktır.

Bunun için din adamlarımız, dinî hizmetlerin başında bulunanlar bu hakikati ehemmiyetle nazarı dikkate almalıdırlar.

***

Kocasına «eti kedi yedi» diyen müsrif bir kadının hikâyesi

Birisinin gayet müsrif bir karısı vardı. Kocası eve ne getirirse telef eylerdi. Bir gün adam evine et gönderdi. Kadın o eti kebab yaparak şarapla yedi. Kocası eve bir misafirle geldi ve karısına eti hazırlamasını söyledi. Kadın cevap verdi : «Eti bu kedi yedi, bir başkasını satın al.» Adam hizmetçiye bağırdı : «Ey Aybek.. çabuk teraziyi getir, şu kediyi tartayım» dedi, ve tarttı. Yarım batman idi. Adam karısına : «Ey müsrif kadın.. et yarım batmandı ve beş altı dirhem de fazlası vardı. Bu eğer kedi ise et nerede.. Eğer et ise kedi ne oldu»

Şimdi Mevlâna şu mesnevileri söylüyorlar :

1 — هردو او باشد ولیکن ریع زرع ـ دانه باشد اصل وآن که پر فرع

2 — روح بی قالب نداند کار کرد ـ قالب بی جان فسرده بود وسرد

3 — قالبت پیدا وآن جانب نهان ـ راست شدزین هردو اسباب جهان

4 — خاك را برسرزنی سرنشکند ـ آب را برسرزنی در نشکند

5 — گرتومیخواهی که سررا بشکنی ـ آب را وخاك را برهم زنی

6 — چون شکستی سر رود آبش باصل ـ خاك سوی خاك آید روز فصل

7 — حکمتی که بود حق را ز ازدواج ـ گشت حاصل ازنیاز واز لجاج

8 — باشد آن که ازدواجات دگر ـ لاسمع اذن ولا عین بصر

9 گر شنیدی اذن کی ماندی اذن ـ یا کجا کردی زبان ضبط سخن

Tercemesi :

1 — Her ikisi de odur; fakat tane asıldır, saman çöpü feridir.

2 — Kalıbsız (cesedsiz) ruh bir iş yapamaz. Cansız kalıp ta don ve soğuk bir hale girer.

3 — Kalıbın meydanda, ruh ise gizlidir. İşte cihanın sebepleri her ikisinden (ruh ile cesedden) hasıl oldu. Yani birisi olmasa sebep olmaz, cihanın kârı (işi) bozulurdu.

4 — Mesela, toprağı başına vursan baş yarılmaz. Suyu da keza birinin başına atsan kırılıp yarılmaz.

5 — Eğer başı yarmak istersek su ile toprağı birbirine vurmak (karıştırmak) yani kerpiç yapmak icap eder.

6 — Baş yarıldı mı, kerpicin suyu aslına gider; toprakta fasıl (ayrılık) günü yine toprağa karışır.

7 — Hak'kın toprakla suyu birleştirmesindeki hikmet, niyaz ile inaddan (zıdlarından) hasıl olur.

8 — Bundan sonra daha başka izdivaçlar (birleşmeler) olur ki onu ne kulak işitmiştir, ne de göz görmüştür.

9 — Eğer bunu kulak işitseydi nasıl kulak olarak kalırdı, dil nasıl sözleri zaptetmeğe muktedir olurdu ?..

İZAHI : Mevlâna bu fıkra üzerine şu hakikatleri meydana koyuyorlar. Cesedle ruh her ikisi ondandır. Fakat mahsulün tanesi gibi ruh asıl, cesed feridir. Cesedle ruh birbirinden ayrılamaz. Biri olmazsa diğeri bir iş yapamaz. Tanenin saman çöpünde mündemiç olduğu gibi ruh ta eğer vücuda bürünmese varlığı bilinmez; cesedde ruh olmasa don ve soğuk bir varlık olurdu ki, ölüm bize bunu gösteriyor.

Hülâsa, âlemde her şeyin sebebe dayanması bu iki varlığın eseridir. Cesed ve suret olmasaydı varlığı maddeten bilmeğe imkân olmazdı. Çünkü gizli olan ruh ile dünya ve ahiretin kâın vücuda gelmezdi. Zaten Hâlık bütün sebepleri ruh ile suretin keyfiyetsiz ve hiç bir şeyle ölçülemiyen münasebetinden meydana koymuştur. Şuhud âleminin zuhuru da nihayet kendisini bildirmek içindir.

Şimdi Mevlâna bu hakikati şöyle bir misal ile izah ediyorlar :

Su ve toprak ayrı ayrı başımıza atılırsa bir şey yapmaz, fakat ikisinin terkibinden vücuda gelen kerpiç alnımızı yarar ve nihayet su aslına gider, toprak ta tekrar toprağa karışır.

İşte Mevlâna ruh ile cesedin izdivacından insanın bezan niyaz, bazan da inad yüzü göstererek ölümle bu tezat âleminden ayrıldıktan sonra cesede taalluk eden bütün birleşmeleri fesada uğrar. Ruh aslına, cesed de toprağa avdet eder. Ruh cismi kesiften ayrılınca bir vücudu berzahî ile izdivaç eder ki bu mütekâmil izdivaç tarife sığmaz ve bu birleşmeler uzvî ve unsurî değildir. Orada göz ve kulak gibi maddî kesif duygular yoktur. Hülâsa bu izdivaçlar bizim tasavvurlarımıza sığmıyan bir (melekûtiyet) birleşmeleridir ki onları bu fena âleminin göz ve kulağı işitip, görse unsurî varlığını kayıp ederdi.

Nitekim Cenabı Peygamber bir Hadisi kudsîsinde :

(اعددت لعبادى الصالحين مالا عين رأت ولا اذن سمعت ولاخطر على قلب بشر)

Meali : Allah'ın salih kulu için hazırladığını, ne göz görmüş, ne kulak işitmiştir ve ne de tasavvur ve tahattur mümkün olur.

Şimdi Cenabı Pir. bu hadisi kudsiyi temsilî bir şekilde şöyle izah buyuruyorlar :

Kar ve buz nasıl güneşi görünce erir ve buzluktan tamamiyle sıyrılarak her ağacın canına derman olursa, bu maddî kulak ve göz de bu ruhanî izdivacı bu âlemde duyabilseydi tamamiyle sıfatını kaybeder de insan melekûtiyet âleminin sırlarına aşina olurdu. Kış zamanı ise buz olduğu gibi kalınca her taraf donar ve her şey mahvolur ve buz bir lisanı hal ile ağaçlara «aman bana dokunmayın» der.

İşte nefsanî şehevat ve ihtirasat içinde bulunanlar da o buzlar gibi don bir haldedir, hakikatten gafildirler. Onlar ne kendileri için ve ne de başkaları için fayda temin ederler, ne de hakikatle uzlaşırlar.

***

Bir Emirin uşağını şarap almaya göndermesi

Vaktiyle gönül ehli bir bey vardı. O beye bir gece misafir geldi. O da neşeli bir adamdı. İkisi de şarap içmek istediler. Bey, uşağını çağırarak : «Git, bize falan papazdan şarap getir.. O papazın şarabı

iyi olur» dedi. Uşak iki testi aldı ve papazın evine koştu. Testileri doldurup evine getiriyordu. Yolda kuş beyinli bir zâhide rast geldi. Gece vakti uşağı şarap testisiyle görünce kızdı ve sordu ; «O testideki nedir.» Uşak cevap verdi : «Bâdedir, falan emire götürüyorum » Zâhid büsbütün hiddetlenerek : «Böyle emir mi olur. Nefis insanın düşmanıdır. Nefsi emmareye şarap ve güzel yemekler vermek onu azdırmaktır» dedi ve bir taş atarak testiyi kırdı. Uşak koşa koşa eve gelerek meseleyi beye anlattı. Bey fevkalâde hiddetlenerek gece yarısı yarı sarhoş bir halde zahidin evine geldi. Zahid beyi görünce heman yükün altına gizlendi. Beyin bağırması üzerine mahalle ahalisi toplandılar ve affetmesi için uzun uzadıya yalvardılar. Emir onların ricasını kabul etmedi ve : «Behemehal onu öldüreceğim» dedi. Bey diyor ki : «Bu şarap onun kanından iyidir. Onu döktü, şimdi de kadınlar gibi benden kaçıyor. Bu hareketi samimi değildir. Şöhret için yapmıştır. Ben onu şimdi buldururum» diye bağırıyordu. Halk tekrar yalvardılar beyin elini eteğ'ni öptüler : Bey bu kadar yalvarmıya ve makul sözlere dayanamıyarak şunu söyledi : «Yok, yok.. Ben surî değil, hakikî şarabın adamıyım. Hakikî şarabı içenler zâhid gibi bu cismanî boşluğu arzu etmezler.»

Şimdi Mavlânâ şu mesnevileri söyliyorlar :

Hakikî şarap məddî şarap

1 — فتنها وشوقها انكيخته ـ بندكان وخسروان آميخته

2 — استخوانها رفته جمله جان شده ـ تخت وتخته آن زمان يكسان شده

3 — طالب يزدان وانكه عيش ونوش ـ بادهٔ شيطان وانكه نيم هوش

4 — هوش تو بى مى چنين پژمرده است ـ هوشها بايد بر آن هوش تو بست

5 — تاچه باشد هوش تو هنكام سكر ـ اى چومرغى كشته صيد دام سكر

6 — پس تراخود هوش كوياعقل كو ـ تاخورى مى اى تودانش را عدو

7 — روت بس زيباست نيلى هم بكش ـ ضحكه باشد نيل برروى حبش

8 — درتو نورى كى در امد اى غوى ـ تاتو بيهوشى وظلمت جوشوى

9 — سايه در روزست جستن قاعده ـ درشب ابرى توسايه جو شده

10— آنکه خو کردست باشادی می ـ این خوشیراکی پسندد خواجه هی

11— بابت زنده کسی چون کشت یار ـ مرده را چون در کشد اندر کنار

Tercemesi :

1 — O şarap fitneler, neş'eler koparmış; kullarla padişahları birbirine katmıştır.

2 — Kemikler mahvolarak can oldu ve o zaman taht ile tahta beraber oldu

3 — Allah'a talib olmak, sonra da içip eğlenmek... hiç şeytan içkisiyle yarım akıl bir arada olur mu?.

4 — Senin aklın şarapsız, böyle solgun ve perişan olmuştur. Bunun için aklına akıllar katmak lâzım iken,

5 — Bir de sarhoş olunca bu aklın ne hale gelir. ey bir kuş gibi sarhoşluğun tuzağına düşen adam !.

6 — Sende akıl nerede, fikir nerede ey bilgi düşmanı... Bir de şarap içmek istersin.

7 — Yüzün çok güzel, bir de çivit çek; Habeşin yüzüne çivit sürmek nihayet maskaralık olur.

8 — Azgın, sende nur nerede ki, bihoşluk ve zulmet arıyorsun.

9 — Gölge, gündüz aranır. Sen bulutlu gecede gölge aramıya kalkışmaşsın.

10 — Hakikî şarapla neş'elenmiye alışan, bu surî neş'eyi nasıl beğenir ey hocam.

11 — Diri olan puta (güzelliğe) yar olan kimse, ölüyü nasıl kucağına çeker.

IZAHI : Mevlâna. şarap ne fitneler. ne neş'eler doğurur; şarap meclisinde kul ile şah, taht ile tahta hep beraberdir. Orada teklif ve tekellüf yoktur. Fakat, hem Allah'a bağlanmak istemek, hem de yarım akılla şarap içmek nasıl olur. Aklımız, şarap içmeden, kifayetsiz, pejmürde, dolaşık bir halde iken üstüne bir de içilirse ne hale gireriz, diyor ve ilâve ediyor «O şarabı içebilmek için sende akıl nerede ey şaşkın. Bu akılla içmek, güzelleşmek sevdasıyla Habeşin yüzüne çivitten benler yapması kadar gülünçtür.»

Şimdi Mevlâna; bunu takib eden diğer mesnevilerinde tekrar, «şaraptan surî neş'e talep etmek, kendimizi bildiren manevî ilmi, o aşk ilmini bırakıpta kitaplardan zahirî ilim ile uğraşmak, helvadan, cimadan neş'e dilemek ne yazık» diyorlar.

Yalnız riyazattan zaif bir hale gelen âriflerin, nurun ateşi içinde

muvakkat bir şekilde nefse meyletmeleri olabilir. Bu. çok hararetli bir günde gölge istemek kabilindendir. Fakat zulmette kalanlar için gölge aramıya hacet var mı ?

Nihayet Mevlâna bu bahsi şu neticeyle bitiriyorlar :

O ârif ki, hakikî bâde ile şad olmuştur, bu şarap onun için hiçtir. Böyle ilâhî bir mestlik içinde olanların şarap içmeleri, ebedî diri olan dururken ölüyü kucaklamıya ve ondan zevk almıya benzer. Şarabın verdiği keyf, o hakikî neş'e karşısında nedir ki ?

***

(Ahiret, ebedî hayat yurdudur) ayetinin tefsiri

Bu sürh (Ankebut) suresinden şu ayetin bir tefsirini yapmaktadır:

(وماهذه الحيوة الدنيا الا لهو ولعب وان الدار الاخرة لهي الحيوان لو كانوا يعلمون)

(Bu dünya hayatı bir oyun ve insanı meşgul eden boş şeylerden ibarettir. Ahiret ise asıl hayatın kendisidir. Çünkü orada ölüm yoktur. Halk bunu bilselerdi...)

Bunun üzerine cenabı pir şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

O cihan bütün zerrelerile diridir, hakikî hayat oradadır

- آن جهان چون ذره ذره زنده اند ـ نکته دانند وسخن کوینده اند

2 — درجهان مرده شان آرام نیست ـ کین علف جز لایق انعام نیست

3 — هرکه عدل عمرش ننمود دست ـ پیش او حجاج خونی عادلست

دخترانرا لعبت مرده دهند ـ که زلعب زندکان بی آکهند

5 — چون ندارند از فتوت زوردست ـ کودکانرا تیغ چوبین بهترست

6 — کوش ظاهر این سخن راضبط کن ـ کوش جانش جاذب اسرار «کن»

7 — چشم ظاهر ضابط حلیهٔ بشر ـ چشم سر حیران «مازاغ البصر»

8 — این که دروقتست باشد تا اجل ـ وان دکر یار ابد قرن ازل

9 — علت وپرهیز شد بحران نماند ـ کفر او ایمان شد کفران نماند

Tercemesi :

1 — O cihan, bütün zerreleriyle diridir. Her zerre nükte bilir ve söz söyler.

2 — Onlar ölü olan bu âlemde oturmazlar. Çünkü bu ot hayvanlardan başkasına lâyık değildir.

3 — Her hangi bir kimseye Ömer'in adaleti el vermezse, o n c a kanlı kaatil olan Haccac âdildir.

4 — K zlara cansız bebekleri oyuncak diye verirler. Çünkü onlar diri oyuncaktan bir şey anlamazlar.

5 — Küçük erkek çocukların ise kuvvet ve kudretleri yoktur. Bunun için onlara tahtadan kılınç daha iyidir.

6 - Zâhir kulağı ancak bu sözleri zapteder. Can kulağı ise «kün» emrinin sırlarının cazibesine tutulmuştur.

7 Zâhir gözü insanın şeklini zapteder. Can ve sır gözü ise (Mazağalbasar) ın hayranıdır.

8 — Vakta bağlı olan; ecele kadar durur. Öbürü ise (ruhaniyete bağlı olanlar) ebediyetin dostu ve ezelî kudretin arkadaşıdır.

9 — Hastalık ve perhiz zamanı geçti, buhran kalmadı, onun küfrü, iman oldu; küfür kalmadı.

İZAHI: Allah'ın hidayeti erişir de hakikat gözü açılırsa anlaşılacaktır ki, bu âriyet hayat boştur. Asıl ebedî hayat öbür âlemdedir. Bunun için Mâvlanâ; o cihanın bütün zerreleri diridir ve söz söylerler, o cihanın zerreleri burada eğleşmezler; çünkü bütün var gibi gördüğümüz şeyler hayvanlara lâyık olan çörçöpten ibarettir; diyor ve bu dünya hayatını kız ve erkek çocuklarının oynadıkları cansız bebeğe ve tahta kılınca benzetiyor. Çocuklar bu cansız oyuncakları nasıl bir zevk içinde oynayorlarsa bütün hayatını yalnız eğl-nceye ve yiyip içmeğe hasretmiş kin se'erde bu çocuklar gibi ebedî hayattan gafildirler. Bu mühim meselo üzerinde yukarıda geçen izahlarımızda çok defa tekrar ettiğimiz veçhile zâhiri duygularımız hakikati idrâkten âcizdir.

Meselâ, şu kulak ve gözümüzle hakikatin sırlarını yaramayız. Bunlar ancak şekil ve sureti görmeğe ve oradan gelen sadaları duymağa hizmet ederler. Bunun için (Vennecmi) suresinde (ma zağalbasar ve ma tağa (onun gözleri kaymadı ve meyletmedi, yani her şeyin hakikatini gördü, sapmadı) ayeti celilesi ve ayni surede diğer bazı âyetler:

Cenabı Peygamberin miraçta vahiyle hakikati tamamiyle sezerek basiret gözüyle gördükleri ilâhî cemale hayranlıklarını ve (ufku âlâ) ya yükselerek Allah'a iki yaydan daha yakın yaklaştığını ve insan ilminin en son mertebesini bir sembol olarak ifade eden (Sidretülmünteha) ya ulaştığını beyan etmektedir ki, miracı anlatan bir hadisi şerif, bu kudsî idrakin en yüksek ifadesini teşkil eder : (Yükseldim, bir müstevive çıktım ki, orada kalemlerin cızırtısını işitiyordum). Yani Peygamber miraçta öyle bir makama erişiyor ki, orada kâinatın mukadderatının cereyanına tamamiyle vakıf oluyor. Evet muhakkaktır ki, kâinatın bir zübdesi olan Muhammed, miraçta iken o yükselіştedir ki, varlığı

bütün kâinatı kaplamıştır. Artık O'nun için meçhul yoktur. İşte O yüksek zatın varisleri olan ârifler de bu idrâkten dereceleri nisbetinde hisse almışlardır.

İnsan bu mertebeye erişince artık zaman ve mekânın dar çerçevesiyle sıkılmış değil, nihayetsizliğin manevî ummanı içinde her zerreye girmiştir. Artık bu namütenahilik âleminde zaman, mekân, taraf gibi bu âriyet hayata mahsus olan (makulât) olamaz ve yine bu yükselişe erince artık ne maddî vücut, ne de onun hastalık ve perhizleri ve ne aldatıcı sebepler, bunlardan hiç birisi kalmaz. Küfür tamamiyle iman olur, insandan bütün teklifler kalkar. İşte insan kemalinin son zirvesi budur.

Bir de şu mesnevileri inceliyelim :

Yüzün sarılığı ilâhî cemale intizardandır

1 — زردیٔ رو بهترین رنکهاست ـ زانکه اندر انتظاران لقاست

2 — لیك سرخی بر رخی کولامست ـ بهرآن آمد که جانش قانست

3 — که طمع لاغر کند زردو ذلیل ـ نیست او ازعلت ابدان علیل

4 — چون ببیند روی زرد بی سقم ـ خیره کردد عقل جالینوس هم

5 — چون طمع بستی تودر انوار هو ـ مصطفی کوید که ذلت نفسه

Tercemesi :

1 — Yüzün sarılığı renklerin en iyisidir. Çünkü o yüz ilâhî yüze kavuşmayı beklemektedir.

2 — Fakat yanağın üzerinde parlıyan kızıllık; o kimsenin canlılığının, hakikî aşkdan uzak ve dünya zevkine düşkün bulunduğuna delildir.

3 — Tama' insanı zayıflatır, sarartır, soldurur. Halbuki o sararma yani hal ehlinin sararması bedenden gelme bir hastalık değildir, ruhîdir.

4 — Eğer illetsiz sarı yüzü Calinos görse hayretler içinde kalırdı.

5 — Ne vakit ki, Allah'ın nuruna tama bağladın, Mustafa o kimsenin nefsi zelil oldu demiştir.

İZAHI: Nefsin azgınlığına karşı riyazatla çehrede hasıl olan sarılık ilâhî likaya (çehreye) kavuşmanın hasretinden hasıl olan bir renktir. Çünkü hakikî aşk ve tahassür insanı böyle bir renge bürür ki, bu, uzvî bir hastalıktan ileri gelmemektedir. Halbuki yüzdeki kızıllık be-

denî kuvvetin bir nişanıdır, böyle yalnız vücut yapmış kıpkızıl bir çehrede aşk derdi ve derin bir hassasiyet olamaz. Bunun için Mevlânâ, Hekim Calinos ta olsa maddî bir hastalığı olmadığı halde böyle sararıp solan insana hayret ederdi, diyerek aşk derdinin ilâcı olamıyacağına işaret ediyorlar. Sonra من طمع ذلت نفسه hadisi şerifi de buna delâlet etmektedir ki Ankaravî bu hadise tasavvuf ehlinin «İlâhî cemale erişmek tamaıyla nefsi hor ve hakir bir hale getirmek» manâsını verdiklerini ve zahirî ilme mensup âlimlerin ise bunun tam aksine olarak «tama' ehlinin halkarasında zelil olacakları» şeklinde bir manaya vardıklarını beyan ediyor ki, şüphesiz ehlullahın anlayışı doğrudur. Hadisi şerifte ki zillet, ahlâksızlıkla zelil olmak değil, nefsini hakir görmek demektir.

Netice şudur ki, insan bu dünya hayatında yalnız hayuhuy ile, boş eğlencelerle tamamiyle bir nefs azgınlığına uğraması ve yalnız hayvanî zevk içinde kalması hakikî aşktan uzaklaşmaktır. Yaşadığımız müddetçe beşeriyet icabı maddî zevklere zaman zaman yer versek bile kalb daima Allah'ın cemaline çevrilmiş bulunmak lâzımdır ve asıl kemal de budur.

***

İnsanların bedeni, bir misafirhaneye benzer

İnsanın bedeni bir misafirhaneye benzer. Oraya türlü türlü konuklar gelir. Yani bedene her gün gam ve sürura ait nice fikirler koşa koşa gelmektedir. Ârifler; ister gam, ister neş'e olsun, bu düşüncelere razıdırlar. Nitekim Peygamber İbrahim Aleyhisselâm da konuklara çok ikramda bulunur; gelen misafirler ister kâfir, ister müslüman, ister emin, ister hain olsun hepsinin hatırını hoş tutar, güler yüzle karşılardı.

Şimdi Cenabı Pir aşağıdaki hikâye ile bu mevzuu aydınlatmaktadır.

Bir kimseye vakitsiz bir misafir çıkageldi. Ev sahibi ona hayli ikram etti. O gece onların mahallesinde düğün vardı. Ev sahibi olan erkek karısına gizlice : «Bu gece iki yatak bırak, bizim yatağımızı kapının yanında yap ve misafirin yatağını da odanın yukarısına hazırla» dedi.

Kadın kocasının emri üzere her iki yatağı da yaparak düğün evine gitti, Evin erkeği, misafirle beraber kaldılar, kuru ve yaş çerezler yediler, bir çok konuştular. Sonra uykuları geldi, içeriye girdiler. Misafir yanlışlıkla kapının arkasına doğru olan yatağa gitti. Buna karşı mahcupluğundan ev sahibi bir şey söyliyemedi, ve misafir yanlış yatağa yatıp uyudu. Dışarıda dehşetli yağmur yağıyordu. Nihayet kadın eve geldi ve soyunup kendi yatakları zannıyla kapının yanındaki yatağa girdi. Misafiri kendi zevci zannedip onu öptü ve dedi ki : «Ko-

cacığım, dışarıda dehşetli yağmur var. Bu misafir başımızda bir kaç gün kalacak. Çünkü çamurda yol çok müşküldür.» Misafir kadından bu sözleri işidince hemen fırladı ve kadına hitaben : «Kadın.. Bırak beni. Korkma, benim çizmem vardır» dedi. Kadın söylediği şeyden çok nedamet etti ve gitmemesi için karı ve koca çok yalvardılar, fayda etmedi, bırakıp gitti. Her ikisi de aziz misafirlerinin hatırasını unutamadılar, ve onun incinmesinden çok nedamet duydular ve evlerini misafirhane haline getirdiler.

Şimdi Mevlâna bunun üzerine şu mesnevileri söylüyorlar :

Gönle gelen fikirlerin temsilî izahı

1 — هست مهمان خانه این تن ای جوان - هر صباحی ضیف تو آید دوان

2 — هین مکو کین ماند اندر گردنم - که هم اکنون باز پرد بر عدم

3 — هرچه آید از جهان غیب وش - دردلت ضیفست اورا دار خوش

4 — فکر غم گر راه شادی می زند - کار سازیهای شادی میکند

5 — خانه می روید زتندی او زغیر - تا در آید شادی نو ز اهل خیر

6 — می فشاند برگ زرد از شاخ دل - تا بروید برگ سبز متصل

7 — غم زدل هرچه بریزد یابرد - درعوض حقا که بهتر آورد

Tercemesi :

1 — Ey delikanlı... Bu ten bir misafirhanedir. Her sabah senin misafirin (gam ve neş'e) oraya koşarak gelir.

2 — Agâh ol... Sakın bu misafir benim boynumda kalır deme.. O, şimdi yokluğa uçar gider. Yani sürur ve gamın bakası yoktur.

3 — Gayb âleminden her ne gelirse gelsin o senin gönlünün bir misafiridir. Onu daima hoş tut. Yani gamdan üzgün, sürurdan da ziyade neş'e içinde kalma!

4 — Gam düşüncesi neş'e yolunu vurur, aldırma... Gam, hakikatte başka sürur ve neş'elerin yolunu yapmaktadır.

5 — Fikir ve gam, gönül evini başka efkârdan süpürür. Ta ki kalbe yeni hayırlı sürurlar gelmiş olsun.

6 — Gam eli gönül dalından sarı yaprakları silkmektedir. Ta ki bu dallardan birbiri ardı sıra yeşil yapraklar gelmiş olsun.

7 — Gam gönülden neyi döker veya götürürse, onun yerine daha

iyisini getirir.

İZAHI : İnsanın vücudu bir misafirhaneye benzer. Fikirler, sürurlar, gamlar yani ortaya her gelen şey muvakkattir. Bunun için, bu gelen başımda kalacaktır, diye üzülme. Behemehal o gidecek, yerine bir başkası gelecektir. O halde her gelen misafiri hoş tutmağa gayret etmeliyiz. İşte bunun gibi gönle gelen sürura razı olup gam ve kederden hoşnutsuzluk göstermemeliyiz. Gerçi gam, şad olmanın yollarını keser, keser gibi görünüyorsa da hakikatte böyle değil, belki yeni neş'eler, hazırlamak içindir. Gam, bir süpürge gibi kalb evini süpürür, yeni neş'eler getirir.

Mevlânâ bu hakikati ayrıca şöyle bir teşbih ile de ifade ediyorlar.

Gam eli, gönül dalından sararmış yaprakları silker; yerine daha lâtif, daha taze sürur yaprakları gelir.

Sonra gam ve ızdırap, insan ruhunu yükselten en büyük müessirdir.

Hülâsa; gam ve sürur, yakin ehlinin birer hizmetkârıdırlar. Gönül erbabı bu neş'e ve ızdırapların kendilerine hangi hizmet için geldiğini bilirler.

Bunun için ehlullah nazarında gam ve sürur aynidir, ne gelirse hoştur.

*
* *

Bir babanın kızına kocasından gebe kalmamasını ve tedbirde bulunmasını vasiyet etmesi

Zengin bir adamın gayet güzel bir kızı vardı. Kız baliğ olunca babası onu kocaya verdi; fakat kocası kendisinin küfvü değildi. Kavun karpuz kemale geldide sulandı mı, yarmazsan telef olur gider. İşte bunun gibi babası da kızın baştan çıkmasından korktuğu için onu böyle dengi olmıyana vermeğe mecbur olmuştu.

Baba bir gün kızına dedi ki: «Bu yeni damaddan kendini koru, sakın gebe kalma.. Çünkü seni bu yoksula vermek zaruretinde kaldım. Garibin vefası olmaz. Ansızın seni bırakır, kaçar gider. Çocuk ta senin başına derd olur kalır.» Kız bunun üzerine: «Babacığım.. nasihatın başım üzere, dedi. Baba bu öğüdü her zaman tekrar ediyordu. Fakat Allah'ın hikmeti kız ansızın hamile kalıverdi. Çünkü her ikisi de taze olunca gebe olmamak mümkün müdür. Kız babasından bunu sakladı, çocuk karnında beş altı aylık oldu. Babası vaziyeti anlayınca kızına: «Kızım, demek benim vasiyetlerim sana hiç tesir yapmamış, bedava söylemişim.. Yazık, sonunda bari nedamet çekmiyeydin» diye ta'n etti. Bunun üzerine kız: «Baba.. ben nasıl tenbihinizi tutabilirdim. Kadınla erkek, pamukla ateştir. Pamuğa, ateşten sakınmak nasıl mümkün olur.» Babası cevap verdi: «Kızım ben sana dedim ki; kocanın yanına git, onunla mücamaat (birleşme) et. Fakat onun menisini kabul etme. Yani tam inzal zamanında kendini ondan çek.. Ta ki meni rahme gitmesin, ondan hamile olmıyasın.» Kız cevap verdi: «Babacığım, onun inzal zamanını ben nasıl bilebilirim. Babası dedi ki: «Ne vakit kocanın gözleri süzülürse, bu, tam inzal zamanına işarettir. İşte ben o zaman çekil dememişmiydim.» Bunun üzerine kız: «Aman babacığım, onun gözü süzülünciye kadar o halin zevk ve lezzetinden benim gözlerim kör oldu» cevabını verdi.

Bu hikâye üzerine Mevlânâ:

Her zaif ve bayağı akıl; hırs ve öfke zamanında yerinde durmaz, buyuruyorlar.

Yani insan; hırsına, öfkesine tam zamanında galebe edebilirse artık kemale gelmiştir. Olgunluğun hakikî miyarı budur.

Aşağıdaki sürh de bu hakikati teyid etmektedir.

*
* *

Nefsiyle mücadele (savaş) etmemiş sahte ve denî bir sûfinin vasfı

İlâhî aşkın derdini tatmamış, avamı kandırarak onların el öpmesini ve herkesin: «Âlemde şeyh varsa budur» demelerini sahih zannederek gururlanmış bir sûfi vardı.

Yukarıda bir hikâyede; mektep çocuklarının : «Sen hastasın» diye korkutarak hasta ettikleri muallim gibi bu da herkesin yalancı tazimine inanmış, benlik hastalığına tutulmuştu. «Ben bir mücahidim, beni herkes bir pehlivan olarak tanır. Ben gazilerle harbe giderim. Büyük ve küçük her iki cihadda müstesna bir kudret gösteririm» diye böbürleniyordu. Bu sahte sûfi, arslanı değil, arslanın hayalini görmüş ve o hayale karşı şecaat göstermekte idi. Hakikî arslan ise ona hal diliyle : «Öyle değil.. Sen yakında bilir ve anlarsın, yakında anlarsın» diyordu.

Nihayet sufî bir gün askerle savaşa gitti. Ansızın savaş başladı. Sûfi diğer zaifler ile birlikte çadırda kaldı. Savaşa gidenler muzaffer oldular; bir çok ganimetlerle döndüler; bunları zaiflere dağıttılar. Sûfiye de bu ganimetten bir mikdar verdiler. Fakat sûfi bu armağanı kabul etmedi ve çadırdan dışarıya attı. Savaşçılar dediler ki : «Ey Sûfi.. Sen çok öfkeli ve gamlı duruyorsun.. Düşüncelerin var galiba». Sûfi cevaben : «Hayır, bir şeyim yok.. Yalnız savaştan mahrum kaldım da bunun için çok müteessirim» diyordu. Gaziler bunun üzerine sûfiye dediler ki : «Ey sûfi biz bir çok esir getirdik. Bunlardan birisini de sen öldür, başını kes, gazi ol». Bu söz sûfinin hoşuna gitti ve esirlerden birisini alarak çadırdan uzaklaştı. Aradan epeyce zaman geçtiği

halde sûfi halâ dönmemişti. Gaziler sûfinin bu kadar geç kalmasından endişe ettiler ve : «İki eli bağlı esiri öldürmek için bu kadar zaman geçmemek lâzımdır, bu teahhur nedir» diye içlerinden birisini sûfiyi aramağa gönderdiler. Giden adam bir de ne görsün?.. Esir, fakir sûfiyi yere yıkarak üzerine binmiş ve elleri bağlı olduğu için sûfinin boğazını dişiyle çiğnemekte ve kanlar akmaktaydı, sûfi kendinden geçmişti. Gaziler bunu görünce hiddet ettiler ve kâfir esiri derhal öldürdüler ve baygın sûfiyi de ayıltmak için yüzüne su serptiler. Nihayet sûfi kendine geldi. Bunun üzerine gaziler: «Ne oldu, neden bu hale düştün?.. İki eli bağlı, yarı ölmüş bir esir seni bu halemi getirdi? . . Allah Allah » diye taaccüb gösterdiler. Bunun üzerine sûfi : «O kâfirin heman başını kesmek üzere iken bana öyle bir nazar ile baktı ki, aklım başımdan gitti; onun gözünün dönmesi bana bir çok asker varmış gibi göründü. Yani o bakışın heybetini tarife kaadir değilim» dedi. Bunun üzerine gaziler dediler ki : «Eli bağlı bir kâfirin göz süzmesinden aklı başından giderek hançeri elinden düşüren senin gibi yüreksiz bir adam harbe gidip rüsvay olmaz, Ancak tekkenin mutfağında gözcülük yapar. Bir fareden ürküp kaçan bu akılla sen o savaş sınıfına nasıl karışacaktın. Orası er meydanıdır er.. Savaş bu, bulgur aşı değilki yenlerini sıvayıp girişesin. Harp safında demirden yaratılmış (Hamza) lâzım dediler.

کار هر نازك دلی نبود قتال ـ که گریزد ازخیالی چون خیال

کار ترکانست نی ترکان برو ـ جای ترکان هست خانه خانه شو

Şimdi Mevlânâ şu mesnevisiyle : «Savaş her nazik gönüllünün, kadınların yapacağı iş değil; Türklerin, bahadırların kârıdır» buyurmak suretiyle Türk milletinin tarihî şecaat ve kudretini de takdir ederek bahse nihayet veriyorlar.

Şimdi Mevlânâ, aşağıdaki bahiste hakikî sûfinin vasıflarını gösteriyorlar.

***

Şehid olmak emeliyle göksü açık yetmiş kere gazaya giden Ayazî'nın kıssası

Ayazî dedi ki: «Yaralanmak arzusuyla göksü bağrı açık tam doksan kerre gazaya girdim, okların önüne durdum, vücudumun her tarafı delik deşik kalbur gibi olduda can alacak bir yerime ok isabet etmedi Anladım ki, boğaza veya öldürecek bir yere okun gelmesi devlet sahibi şehidlerden gayriye nasip deyildir. Şehidlik bir zekâ ve şecaat eseri deyil, bir baht işidir. Bunun üzerine küçük savaştan büyük savaşa dönd

düm, halvete girdim, nefsimi riyazat ve ibadetle zaif bir hale soktum. Bu şekilde ibadet ve taatta iken kulağıma bir sabah vakti gazilerin davul sesleri geldi; «Kalk ey nefis: gaza vakti geldi» dedim. Fakat sonra «Ey vefasız habis: sen nasıl gazaya meyledersin; Senin onunla ne münasebetin var; Doğru söyle.. bu da bir hile olmasın. Eğer hakikati söylemezsen seni ibadet ve riyazatla yaşamaz bir hale sokarım» diye onu takdire basladım. Bunun üzerine nefsimden derin bir sada geldi. Ağızsız ve dilsiz, en yüksek bir fesahatle şöyle söyliyordu. «Sen beni her gün bu halvetin içinde tepeliyor, canımı kâfirlerin canı gibi işkenceye sokuyorsun. Kimsenin benim halimden haberi yok. Benim merdliğimi bilmiyorlar. Savaşta bir yarayla şu bedenden kurtulaydım, halk da benim erliği mi görürdü». Bunun üzerine dedim ki : «Ey münafık nefis.. Sen iki âlemde nifak içindesin. Mademki öyle, senin hileni göstermemek için ben de bu halvetten çıkmıyacağım. Çünkü halvette ten ne yaparsa; kadın, erkek için yapmaz. Halvet Allah'ın teveccüh ve rızası içindir. Bu cihadı ekberdir. Dışardaki gaza cihadı asgardır».

Şimdi Hazreti Pir bu hikâye üzerine yukarıda bahsi geçen sûfi için o sûfiye yazık, cansız bir nakıştan ibaret. O, bir iğne ile ölmüştür; bu, kılınçlara karşı duruyor:

O, harbden kaçar; bu, yaralanmak için yirmi kerre harbe girer. Beden bir yara ile ölmez diye savaşta yirmi defa yaralanır. Can veremediğine, şehid olamadığına üzülür.» buyuruyorlar.

NOT :

Mevlânâ, her iki sûfinin de vasıflarını göstermiştir. Fakat hayıflanacak asıl nokta şudur ki, herkes hakikî insanı diğer sûfi şeklinde münafıklardan ayıramadığı için yukarıda bahsi geçen sûfi gibi ekmek düşkünü, şehvet esiri münafıklar ve softalar da sahte sözler ve gösterişlerle halkı kandırıyorlar ve nihayet foyaları meydana çıkıyor amma ne çare ki, milletleri asırlarca derin bir gaflet uykusuna yatırıyorlar. Bunların ferdî ve içtimaî zararları karşısında, en kötü insanların hatta canilerin, yol kesen şakilerin yaptıkları hasar daha hafiftir. Çünkü nifak ateşi koca bir milleti sarsar. Bunun için mütefekkirin, cisim ve ruh pehlivanlarının, hüdavendlerin en başlı vazifesi milleti bunlardan kurtarmaktır. Asıl savaş, bunlarla yapılan savaştır.

***

Bir mücahidin, gümüş para ile dolu torbasından her gün bir kuruşu hendeğe atması

Daima nefsiyle mücahede eden bir savaş erinin kırk dirhemi vardı. Paraya karşı hırsını yenmek için her gece bir dirhemini denize atardı ve derdi ki : «Belâdan halâs olmak için bunları atmak lâzımdır. Yeis

rahatın bir nevidir. Fakat ey nefis, sana bu rahatı da vermiyeceğim ve seni riyazat içinde zebun bir hale sokacağım. Çünkü sen dinin ve taatın düşmanısın».

Nihayet sûfi müslimanlarla savaşa gider. Onlar düşmanı bıraksalar, bu, geri dönmez, para üstüne para alırdı. İşte böyle savaş üstüne savaş yapa yapa nihayet kuvveti bitti. Nihayet aşkının doğruluğuyla doğruluk makamına düştü. Fisebilillâh şehid oldu.

Simdi Hazreti Pir bu kıssa üzerine şu mesnevileri irad buyuruyorlar:

Şehitliğin yüce mertebesi

1 — صدق جان دادن بود هین سابقوا ـ از نبی بر خوان رجال ، صدقوا ،

2 — این همه مردن نه مرگ صورتست ـ این بدن مر روح را چون آلتست

3 — ای بسا خامی که ظاهر خونش ریخت ـ لیك نفس زنده آن جانب گریخت

4 — آلتش بشکست و رهزن زنده ماند ـ نفس زنده ست ارچه مرکب خون فشاند

5 — گر بهر خون ریزئی کشتی شهید ـ کافر کشته شدی هم بو سعید

6 — ای بسا نفس شهید معتمد ـ مرده در دنیا وزنده میرود

Tercemesi :

1 — Doğruluk Hak yolunda can vermektir. Kendine gel de ileri gidenlerden ol!.. Ve Kur'an'dan »Erler vardır ki, Tanrı ile ettikleri ahdi bozmadılar, ahidlerine sıdk ile sarıldılar» âyetini oku.

2 — Mademki bu beden ruhun aleti gibidir; bu hakikî ölüm değil, sureta ölümdür.

3 — Nice hamlar vardır ki, onların zahiren kanları döküldü; fakat nefisleri diri olarak o tarafa kaçtı.

4 — Alet kırıldı amma yol kesici diri kaldı. Bindiği at kanlar saçmaktadır. Fakat nefsi diridir.

5 — Eğer her kan döken şehid olsaydı, öldürülen kâfir de mübarek bir şehid sayılırdı.

6 — Nice nefis şehidi güvenilir kimseler vardır ki, dünyada ölürler (iradî ölümle). Halbuki ahirete zinde giderler.

IZAHI : Mevlânâ birinci beyitte ahzab suresindeki şu âyeti Celileye işaret ediyorlar :

من المؤمنين رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر وما بدلوا تبديلا)

Meali : Mü'minlerden öyle merdler vardır ki, Allah'a karşı ahidlerinde sadık kaldılar. İçlerinden kimisi ahdini yaptı, şehid oldu, kimisi bekliyor, bunlar değişmediler».

Mevlânâ heman pek çok sürhlerde ahde vefanın yüksek kıymetini tekrar etmektedir. Burada da Hak yolunda can veren şehidlerle her ne şekilde olursa olsun öldürülen kâfirleri ayırırken buyuruyorlar ki : «Her kanı dökülen şehid değildir. Kâfirlerin, fitne erbabının ölümleri hakikî ölüm değil, sureta ölümdür. Onların kanları zahiren dökülmüş ve bedenleri yıkılmıştır. Halbuki beden ruhun bir aletidir, ve biniciye nisbetle bir at gibidir. Binicinin atı ölse kendisinin de ölmesi lâzım gelmediği gibi beden helâk olduktan sonra sahiplerinin, o ham ve kötü insanların da ruhları bakidir. Bunlar o mezmum ameliyle, kötü ahlâkıyla derin bir azap ve ama içinde kalacaklardır.

Hazreti Pir bu bahiste de tekrar iradî ölümle yani dünyada iken ölümden evvel ölüm sırrına mazhar olanların, yer yüzünde zahiren diri, fakat Hak'da fanî olan en mutemed şehidler olduğunu ve tam bir zindelik ve ağâhlık içinde huzuru ilâhiye gideceklerini beyan buyuruyorlar ki, ölümden evvel ölüm hakkında muhtelif cildlerde uzun izahlarda bulunulmuştur.

***

Mısır halifesinin. Musul şahının cariyesine aşkı hakkında

Vaktiyle Mısır halifesine kovucunun biri: «Musul halifesinin bir cariyesi vardır, güzellikte eşi yoktur, o kadar gönül alıcıdır ki, onun cemalini tavsif eylemek kabil değildir» dedi, ve bir de cariyenin resmini gösterdi. Halife cariyenin resmini görünce hayran oldu ve kadeh elinden düştü. Derhal askerden bir kavi pehlivanı çağırarak: «Şimdi Musula hareket ederek şahla görüşeceksin ve mektupta zikrolunan cariyeyi bana vermesini söyliyeceksin» dedi. Bunun üzerine pehlivan bir çok cesur asker, davul ve sancaklarla birlikte Musul'a gitti. Oraya varır varmaz şiddetle cenge başladı. Öyle ki, güya Kaf dağı bir mancınık oldu. Atılan oklar kal'alara çarparak şimşekler çaktı. Bir hafta bu minval üzere kanlar döküldü. Neye uğradığını bilemiyen Musul şahı pehlivana bir elçiyle: «Müminlerin kan ve katlinden ne istersin, muradın nedir?.. Eğer Musul şehrini istiyorsan ben çıkayım, sen şehre gir» diye haber gönderdi. Pehlivan elçiye mektubu göstererek: «Ben şu kâğıttaki resmin sahibini istiyorum. Bunu bana teslim edersenis hiç kan dökülmez» dedi. Elçide keyfiyeti şaha arzetti. Şah derhal: «Pekalâ:.. şimdi cariyeyi ilet.. ben put perest değilim. Putlar, putperestlere yakışır» dedi ve nihayet cariyeyi teslim ettiler. Pehlivan ca-

riyeyi görür görmez iradesi elinden gitti ve canı gönülden âşık oldu. Musuldan hareket ettiler ve bir çayırlığa geldiler. Orada çadırlar kuruldu. Pehlivanın aşk ateşi o kadar yanmaktaydı ki, kendini bilmez bir hale geldi ve çadıra girer girmez cariyeye kasdeyledi. Pehlivanda halifeden korku kalmamışrı. Yüz halife ona sinek gibi görünüyordu. Cariye ile birleşmek üzere şalvarını çıkardı ve zekeri ferce tam girdiği esnada dışarıda büyük bir velvele koptu. Emir cariyeyi bırakarak yarı çıplak dışarı çıktı. Gördü ki bir siyah erkek arslan askerin arasına girmiş, yirmi metre havaya sıçramaktaydı. Pehlivan emir heman arslana hücum etti ve onun başını ikiye böldü. Tekrar çadıra avdet ederek kasdına devam etti. Cariye, pehlivanın bu kadar şecaat ve mertliğine hayran oldu. Şehvet ve rıza ile pehlivanla birleşti. Hülâsa pehlivan bir kaç gün böyle devam etti. Fakat sonra yaptığı hiyanetten nadim olarak meselenin halifeye duyurulmamasını cariyeden rica etti ve o da kabul eyledi. Nihayet Mısır'a geldiler. Halife cariyey görünce mest oldu. Cariye resminden bin kat daha güzeldi. Çünkü işitmek, görmek gibi değildir. Halife heman cariye ile cima istedi ve mübaşeret ettiği esnada kulağına hasır arasından bir fare çıtırdısı geldi. Emir bunu bir yılan sandı. Korkusundan derhal şehveti zail oldu. Hiç bir şey yapmağa muktedir olamıyordu. Halifenin bu vaziyeti karşısında cariye kahkaha ile gülmeğe başladı. Her ne kadar gülmemeğe çabalamışsa da muktedir olamıyordu. Halife cariyenin bu gülüşüne karşı fevkalâde hiddetlendi ve cariyeye: «Ey pelid.. Benim kalbime bu gülmelerden dolayı bir çok şüpheler giriyor. Yalanla beni aldatamazsın, doğruyu söyle.. değilse seni şu kılınçla iki parça ederim. Doğru söylersen seni azad eylerim» dedi ve onu inandırmak için mushaf üzerine and içdi. Cariye bu söz karşısında kendisine karşı emirin yaptığı bütün hareketleri bir bir anlattı. Halife cariyeyi afvetti ve bu hadiselere kendisinin sebep olduğunu düşünerek canı gönülden tövbe eyledi ve dedi ki: «Bu hiyanet benim Musul şahına eylediğim zulmün karşılığıdır. Ben bir kimsenin kapısını çaldım. Nihayet o da benim evimin kapısını vurdu» dedi. Sonra cariyeye bu sırrı kimseye söylememesini rica etti ve derhal emiri çağırarak: «Bu cariyeden ben nefret ettim; zira bunun yüzünden karımın hakkına tecavuz ettim, onu büyük elem içinde bıraktım. Bunun için bu cariyeyi bir kimseye vermek isterim. Bunu sana vermeyi muvafık buldum. Çünkü senin ona çok hizmetin geçti, bu sana lâyıktır» dedi, ve cariyeyi emire nikâh etti

İşte padişahlara ve emirlere yakışan budur. Zulümden sakınarak milletine daima adaletle muamele etmelidir.

Şimdi Mevlânâ bu hikâye üzerine hakikî aşkın akla sığmıyan kudretini ve şehvetin insanı nasıl mağlûp ettiğini, yaptığımız hareketin mutlak cezasını göreceğimizi aşağıda kısım kısım dercettiğimiz mesnevileriyle izah buyuruyorlar:

Hakikî aşkın tasviri

1 — عشق بحری اسمان بروی کفی - صد زلیخا درهوای یوسفی

2 — دور کردونها زموج عشق دان - کرنبودی عشق بفسردی جهان

3 — کی جمادی محو کشتی درنبات - کی فدای دوح کشتی نامیات

4 — روح کی کشتی فدای آن دمی - کرنسیمش حامله شد مریمی

5 — هریکی برجا ترنجیدی چویخ - کی بدی پران وجویان چون ملخ

6 — ذره ذره عاشقان آن کمال - می شتابد برعلو همچون نهال

Tercemesi :

1 — Aşk bir deniz, gök onun üzerinde bir köpüktür. Yusuf'un aşkında yüz Zeliha hayran ve bihoştur.

2 — Feleklerin dönüşünü aşkın dalgalarından bil. Eğer aşk olmasaydı cihan hareketsizlikten donar kalırdı.

3 — Eğer aşk olmasaydı cemad (cansızlar) nebatta nasıl mahvolurdu, ve bitkiler kendilerini nasıl feda ederlerdi.

4 — Ruh bir nefese kendisini nasıl fada ederdi de onun (Cibril'in) nefesinden Meryem hamile kalır.

5 — Her şey olduğu yerde buz gibi donar kalır ve çekirge gibi nasıl uçar ve akardı.

6 — Bütün zerreler kemal âşıklarıdır. Bunlar bir fidan gibi her an yüceliğe koşarlar.

İZAHI: Aşk nihayetsiz bir deryadır ki, gök bu kadar genişliğiyle onun üzerinde bir köpük gibi kalır.

Bütün kâinatın devir ve hareketi zerrelerin birbirine olan çekicilik kudretindendir. Ve nihayet hayat aşkın eseridir. Eğer aşk olmasaydı bu dünya hareketsiz, donmuş bir halde kalırdı. Cemadın nebatı yetiştirmesi, ona istihale ederek onun varlığında mahvolması demektir. Sonra neşvünema bulan her şeyin hayvan ve insan tarafından yenmesi, nihayet onun kendisini insana feda ederek insanın bir cüz'ü olması demektir ki, bunlar bütün varlığın birbirine olan aşkını gösterir. Bu aşkın hakikî kaynağı ise Hak'tır ve Hak'kın kendi varlığını bildirmeye olan aşkının yüksek eseridir. Yoksa aşk olmasa Allah'ın bir kudreti eseri olan ruh, cemad ve nebatta nasıl tecelli ederdi. Sonra ruh ilâhî nefhaya kendisini feda etseydi Cibril'in nefesinden İsa

nasıl vücuda gelirdi?. Netice şudur ki, tabiatta her zerre hareketsiz kalınca hayatiyyetini kaybeder, donar, kokar.

İşte o yüksek aşkın ateşidir ki, ona hayatiyyet kudretini vermiş ve zerreler arasındaki bu incizap her şeyin hakikatinin aşk olduğunu göstermiştir.

Şehvet nesil içindir

1 — هیچ کس را بازنان محرم مدار - که مثال این دو پنبه است و شرار

2 — آتشی باید نشسته زاب حق - هم چو یوسف معتصم اندر رهق

3 — چون زند شهوت درین وادی دهل - چیست عقل تو فجل ابن الفجل

4 — ز اتصال این دوجان باهمدگر - میرسد ازغیبت ان جانی دگر

5 — هر کجا دو کس بمهری یا بکین - جمع آید ثالثی زاید یقین

6 — لیك اندر غیب زاید آن صور - چون روی آن سو ببینی در نظر

7 — آن نتایج از قرانات تو زاد - هین مکرد از هر قرینی زود شاد

8 — منتظر می باش آن میقات را - صدق دان الخاق ذریات را

9 — کز عمل زاییده اند واز علل - هریکی را صورت نطق وطلل

10 — بانگشان درمی رسد زان خوش حجال - کای زما غافل هلا زوتر تعال

11 — منتظر درغیب جان مردوزن - مول مولت چیست زوتر کام زن

Tercemesi :

1 — Hiçbir kimseyi kadınlarla mahrem tutma, yalnız bırakma. Çünkü erkekle kadın ateşle pamuk gibidir.

2 — Peygamber Yusuf gibi Tanrı'nın suyu ile yıkanmış bir ateş gerektirki, yeni büluğa erdiği halde fesad ve zinadan çekinsin.

3 — Şehvet davulu vurunca senin aklın nedir ki, a turp oğlu turp...!

4 — İki canın birbirile birleşmesinden gaybdan bir başka can daha erişir.

5 — Nerede olursa olsun iki kimse muhabbetle veya kin ile birbirleriyle birleşti mi, o ikiden muhakkak bir üçüncüsü doğar.

6 — Bu suretler gayb âleminden doğar. O tarafa yüz tutunca o eserleri orada görürsün.

7 — Bu neticeler senin karinlerinden doğdu. Bunun için sakın her yaklaşandan çabukça memnun olma, sevinme.

8 — Vaktini bekle ve o zürriyetlerin sana ulaşacağını kati olarak bil.

9 — O zürriyetler amelden ve sebepten doğmuşlardır. Onlardan her birinin nutku ve mekanı vardır.

10 — O lâtif haclelerden (Gerdek odası) onların avazı erişir, ey bizden gafil olan çabuk yüksel!..

11 — Gayb âleminden olan erkeğin de, kadının da canı kıyameti bekler. senin emeklemen nedirki.. Daha çabuk adımlarla yürü...

İZAHI : Mevlânâ, Mısır halifesinin gönderdiği cesur kumandanın cariyeyi görünce tahammülsüzlüğü dolayısıyla buyuruyorlar ki: «Hiçbir erkeği kadınlara mahrem edip onunla yalnız bırakmak doğru olmaz. Bu hareket ateşin yanında pamuğun bulunmasına benzer, derhal fesat yangını ikisinin gönüllerini de sarar. Taki erkek, Peygamber Yusuf'un ateşi gibi Tanrı'nın salah suyuyla yıkanmış olsun,

Geçen bahislerin birinde buna ait izahat verilmişti. Hülasa şehvet gelince akıl durur. Nitekim o cesur asker cariyeyi görünce yüz halife onun yanında sinek gibi kalmıştı.

Şimdi cenabı pir bu münasebetle şu hikmetleri beyan buyuruyorlar: «İki can, ister kin, ister muhabbetle olsun birbirlerile birleşti mi -rahimde bir ârıza yok ise- mutlaka bu ikiden bir üçüncü zuhur eder. Fakat bunun aslı âlemi gaybdadır Cesetten uzaklaştıktan sonra onu orada görürsün. İşte çocuğun anasından doğması gibi her amelin eseride ahirette görülecek ve seninle mülâki olacaktır. Bunun için eş ve ameli iyi seçmeli ve her amelin Allah nezdinde makbul olduğunu sanmamalıdır. Çünkü o amellerden her birinin orada bir makamı vardır. Her biri bir surete temessül etmiştir ve nutka sahiptirler. Oraya vardığında onlar seninle konuşurlar. İyi amellerin güzel suretleri sana derki, Dünyada ben senin amelin idim, sana yakın idim, şimdi de cennette seninle beraberim. Kötü ameller ise çirkin ve korkunç suretlere bürünmüşlerdir, seni orada dert ve mihnete sokarlar.

Hülasa iyi amelin bulunduğu haclelerden (gerdek odası) basiret kulağına daima sesler gelmektedir. Bunlar seni o âleme davet ederler ve dünyada emeklemiyerek adımların tez atılmasını söylerler.

Mısır Halifesinin aşkı münasebetiyle göz ve kulağın anlayış mevkii

1 — وصف تصویرست بهر کوش هوش - صورت آن چشم دان نی آن کوش

2 — کرد مردی ارسخندانی سؤال ـ حق وباطل چیست ای نیکومقال

3 — کوش رابکرفت وکفت این باطلست ـ چشم حقست ویقینش حاصلست

4 — آن بنسبت باطل آمد پیش این ـ نسبتست اغلب سخنهای امین

5 — ز آفتاب ارکرد خفاش احتجاب ـ نیست محجوب ازخیال آفتاب

6 — خوف اورا خود خیالش می دهد ـ آن خیالش سوی ظلمت می کشد

7 — موسیا کشفت لمع برکه فراشت ـ آن مخیل تاب تحقیقت نداشت

8 — هین مشو غره بدانکه قابلی ـ مرخیالش را وزین ره واصلی

9 — برخیال حرب حیز اندر فکر ـ می کند چون رستمان صد کروفر

10— این خیال سمع چون مبصر شود ـ حیز چه بود رستمی مضطر شود

11— جهد کن کز کوش درچشمت رود ـ آنچه کان باطل بدست آن حق شود

12— زان سپس کوشت شود هم طبع چشم ـ کوهری کرددو کوشی هم چو پشم

13— بلکه جمله تن چو آینه شود ـ جمله چشم وکوهر سینه شود

14— کوش انکیزد خیال وآن خیال ـ هست دلالهٔ وصال آن جمال

15— جهد کن تا این خیال افزون شود ـ تا دلاله رهبر مجنون شود

Tercemesi :

1 — Vasıf, akıl kulağı için bir tasvirdir. Suret ise bil ki, gözün işidir, kulağın değil..

2 — Adamın birisi bilgin bir kimseden sordu: «Ey doğru sözlü.. Hak nedir, bâtıl ne?»

3 — O kimse sual soranın kulağını tutarak dedi ki: «İşte bu bâtıldır, göz ise Hak'tır. Çünkü göz her şeye yakınlık hasıl etmiştir.

4 — Kulağın yani duymanın bâtıl olması göze nisbetledir; zaten sözlerin çoğu nisbetten ibarettir.

5 — Yarasa güneşten gizleniyor amma güneşin hayalinden mahcup (örtünmüş) değildir.

6 — Güneşten korku, yarasaya bir hayaldir vermiş ve o hayal onu karanlığa çekmiştir.

7 — Ey Musa.. senin keşfinin nurları, parıltıları dağa vurdu da, o hayaller kuran dağ, senin hakikatinin ziyasına tahammül edemedi.

8 — Kendine gel de hayale kabiliyetim var diye gururlanma ve bu yoldan tecelliye vasıl olacağını sanma. Çünkü itibar hayale değil, hakikatedir.

9 — Hünsayı harp hayali sardı mı, aklından Rüstemleri geçirir, şecaat ve cesaret göstermeye başlar.

10 — Fakat işitmeden gelen harp hayali gözle tahakkuk etti mi hünsa kim olur, Rüstemler bile âciz kalır.

11 — Çalışta kulaktan göze git.. yani hayalden, görmeye vasıl olki batıl, hak olsun.

12 — Ondan sonra senin kulağın, gözün tabiatile birleşerek tamamile göz kesilir ve bir yün yumağı gibi olan kulakların bir gevher olur.

13 — Belki de bütün tenin ayna kesilir her tarafın göz ve gönül cevheri olur.

14 — Kulak bir hayal meydana getirir. Bu hayalde ilâhî cemale ulaşmağa bir meyancıdır.

15 — Çalış, bu hayal çoğalsın da Mecnun'a klavuzluk etsin.

İZAHI : Geçen hikâyede anlatıldığı veçhile Mısır Halifesi, Müsul şahının cariyesinin vasfını duyunca hayran kalmış ve nihayet kendisini gördüğü zaman bu hayranlığı kat kat artmıştı. Çünkü tavsif, görme gibi zahir değildir. Bir şeyin vasfını dinlemek nihayet kulağın işi olan bir tasavvurdur ki, elbette gözün görmesi gibi olamaz. Bunun için işitme batıl olabilir' fakat görme Haktır.

Yalnız şurasını bilelim ki, duymanın batıl olması göze nisbetledir. Görmenin üstünde bir de (Hakkalyakin) derecesine ulaşmak vardırki, ona nisbet, zahiri gözde batıldır. Zaten mecazi hayatta bir şeyin tam aslına varılamıyacağı için her şeyin hakikat derecesi nisbetle ölçülür. Yani hayal yoluyla hakikate erişilemez.

Mevlânâ bunu bir temsil ile ifade ediyorlar.

Yarasa güneşin ne olduğunu bilemez. Onu korkutan güneşin hayalidir. İşte o hayal onu karanlığa götürür. Bunun gibi herkeste Hakkın tecellisine istidad yoktur. Hayali, hakikat zanneder. Nitekim Musaya Tur dağında Rab'bın tecellisi o nuru dağ üzerine yükseltince dağ parça parça oldu. Çünkü dağın tecelliye istidadı yoktu. İstidad olmayınca tecelliden feyz almağa imkân yoktur. Bunun için bir şeyin hayaline kabiliyetten gururlanmak yani hayali hakikat zannedip

tecelliye vasıl olacağını zannetmek hatadır. Şecaat başka, onun hayali başkadır.

Mesela harp hayali yarı erkek, yarı kadın olan hünsayı cesaret ve şecaate götürür. Fakat harbin kendisini görünce kaçacak delik arar. Hünsa ne oluyor. Harbin dehşetinden bazan en büyük kahraman Rüstem bile korku ve dehşet içinde kalır. İşte bunun gibi kendilerini hakiki mürşid zanneden bir çokları nefislerini ıslah etmemişlerdir.

Bunlar mürşid değil, mürşidliğin hayalini yaşıyorlar. O halde kulakdan göze geçmek yani mutlakibasirete erişmek lâzımdır ki, işte o vakit kulakta gözün tabiatını alır. Bütün ten baştan başa bir ayna haline gelerek her şeyin hakikatı oraya akseder ve bütün sırlar açılır. Yalnız şurasını da iyi bilelimki, Allah'a tamamile kalbini bağlayanların büyük cehd ve gayretleri onları hayal ve tasavvurdan hakikate ulaştırabilir. Çünkü hayal de visalin bir vasıtasıdır. Fakat daima Allah yolunda olmamız lâzımdır.

Ahireti inkâr edenlerin delili ve Mansıbın bir rüya olduğu

1 — ملك را تو ملك غرب وشرق كير - چون نمی ماند تو آن را برق كير

2 — مملكت كان می نماند جاودان - ای دلت خفته تو آن را خواب دان

3 — هم درين عالم بدانكه مأمنيست - ازمنافق كم شنو كو كفت نيست

4 — حجتش اينست كويد هر دمی - كربدی چيزی دكرمن ديدمی

5 — كر نبيند كودكی احوال عقل - عاقلی هركز كند ازعقل نقل

6 — ور نبيند عاقلی احوال عشق - كم نكردد ماه نيكو فال عشق

Tercemesi

1 — Farzet ki senin mülkün şarkı ve garbı tutmuş yani doğuyu ve batıyı zaptetmişsin. Madem ki bu saltanat kalmıyacaktır, sen onu bir şimşek gibi gelip geçici bil.

2 — Ey gönlü uyumuş, gaflette olan kimse:.. O saltanat ebedî olamaz, sen onu bir uyku, bir rüya bil.

3 — Şunu da bil ki, bu âlemde sığınacak bir emniyet kucağı vardır. Yalnız münafığın sözlerine kulak asma ki, o bunu inkâr etmektedir.

4 — Onların yani ahireti inkâr edenlerin her zaman delilleri şudur. Eğer bu dünyada başka bir âlem olsaydı biz onu görürdük.

5 — Bir çocuk aklın ahvalini görmiyor diye akıllı bir kimse akla ait şeyleri nakletmez mi ?

6 — Yine akıllı bir kimse aşkın ahvalini görmiyorsa aşkın kutlu ayına noksanlık gelmez ya.

İZAHI : Bu bahse gelinciye kadar sırası geldikçe tekrar ettik. Tasavvuf erbabı için kemale erişmek her türlü hırslardan sıyrılmakla mümkündür. Hırs kalkınca, insan ahlâkı tamamiyle durulaşır, kalb her türlü pasdan, kirden yıkanır. İşte Mevlâna bu hakikati tekrar bahis mevzuu yaparak diyor ki :

«Farzet ki bütün dünyayı zaptetmişsin; doğudan batıya hükmetmektesin, her şey senin emrindedir. Fakat ne faydası var. Bu saltanat bir şimşek gibidir. Bir anda her şey yok olur.»

Bu noktada Ankaravî'den naklettiğim şair Necati'nin şu beyti ne güzeldir.

Gurur etme cihanın devletine,
Necati düşde sultan olmadın mı ?

O halde bu hâyal ve rüya âleminden ahiretin ebedî hayatına ulaşalım. Bunun için de münafık ve münkirlerin sözlerine kıymet vermemek lâzımdır. Çünkü onlar ahireti inkâr ederler. Eğer bu cihandan başka bir âlem daha olsaydı onu da görürdük, biz görmediğimize inanmayız, derler.

Şimdi Mevlâna bunlara karşı şu cevabı veriyor :

«Çocuk akıldan habersizdir diye bu büyük cevherin olmaması lâzım gelmez. Çünkü akıl da gözle görülmiyor. Sonra aşkdan habersiz bir zavallının; aşkın; bütün varlıkların yaratılmasına sebep olan ve cemada hayat veren büyük kudretini bilmemesi onun olmamasını mı gösteriyor.»

Zaten bizim şu zayıf maddi gözle gördüğümüz şey nedir ki, Hep hayal ve efsane değil mi ?

Fakat münkir bu mahdut görmeyi hakikî görüş zannederek bu gaflet çukuruna düşmüştür. Ona sormalı.. gözümüz uykuda kapalı iken bir anda bütün dünyayı dolaşan hangi gözdür ?..

Hülâsa, bizim zahir gözle gördüklerimiz görünenin kendisi değil; onun eseri ve hadisesidir. Çünkü bir şeyin bizatihi aslını gören gönlün gözüdür.

Şimdi hazreti pir, cariyenin halifeye nihayet bütün sırları fâşetmesi münasebesiyle, baştan başa derin hikmetler taşıyan şu mesnevileri irad buyuruyorlar :

Asıl, esere benzemez

1 — رازهارا می کند حق آشکار - چون بخواهد رست تخم بدمکار

2 — آب وابر وآتش واین آفتاب - رازهارا می برآرند از تراب

3 — این بهار تو بعد برك ریز - هست برهان وجود رستخیز

4 — دربهاران سرها پیدا شود - هرچه خوردست این زمین رسوا شود

5 — بردمد آن ازدهان وازلبش - تا بدید آرد ضمیر ومذهبش

6 — هرغمی کزوی تودل آزردۀ - ازخمار می که آنرا خوردۀ

7 — نیك کی دانی که آن رنج خمار - از کدامین می برآمد آشکار

8 — این خمار اشکوفۀ آن دانه است - اوشناسد کاگه وفرزانه است

9 — شاخ واشکوفه نماند دانه را - نطفه کی ماند تن مردانه را

10— نیست مانند هیولا با اثر - دانه کی مانند آمد باشجر

11— نطفه از نانست کی مانند بنان - مردم از نطفست کی باشد چنان

12— هیچ اصلی نیست مانند اثر - پس ندانی اصل رنج ودرد سر

13— لیك بی اصلی نباشد این جزا - بی کناهی کی برنجاند خدا

14— پس بدان رنجت نتیجه ذلتیست - آفت این ضربتت از شهوتیست

15— کرندانی آن کنه را ز اعتبار - زود زاری کن طلب کن اغتفار

Tercemesi :

1 — Tanrı sırları meydana çıkarır. Mademki ektiğin bitecektir, kötü tohum ekme..

2 — Su, bulut, ateş ve güneş toprakta gizlenen sırları meydana çıkarır.

3 — Yapraklar döküldükten sonra tekrar gelen bu yeni bahar kıyametin varlığına bir delildir.

4 — Baharda sırlar aşikâr olur. Şu yer yüzü ne yediyse rüsvay olur, yani,

5 — Yedikleri ağzından ve dudaklarından gelir ve içindeki ne ise meydana çıkar.

6 — Her hangi bir gamdan dolayı gönlün ızdırap içindeyse o, içtiğin bir şarabın humarıdır.

7 — Hakikî olarak nasıl bileceksin ki, o humarın elemi hangi şaraptan geldi?.

8 — Bu humarın, o tohumun meyvesinden olduğunu ancak yüksek akıl sahipleri anlar.

9 — Dal ve meyve tohuma benzemez. Meni insan tenine nasıl benzer ?...

10 — Heyulâ (bir şeyin maddî aslı) esere benzemez Binaenaleyh tohum nasıl ağaca benzeyebilir.

11 — Meni ekmektendir. Fakat ekmeğe benzer mi?.. İnsan da menidir, fakat nasıl onun gibi olabilir.

12 — Hiç bir asıl esere benzemediğine göre elemin ve baş ağrısının aslını bilemezsin.

13 — Fakat başımıza gelen ceza asılsız olamaz, Tanrı suçsuz yere kulunu nasıl incitir.

14 — Şunu bil ki, çektiğin elem ve keder yaptığın bir günahın neticesidir ve bu tokat sana bir şehvetten dolayı inmiştir.

15 — Sen o tokatın hangi günahtan doloyı geldiğini bilemesen bile hemen ağlayıp sızlayarak Tanrı'dan af iste...

İZAHI: Ektiğimiz tohumlar nasıl bir gün toprağın altından suyun, hararetin tesiriyle meydana çıkarsa, niyetlerimizde her hangi bir sebeple fiil ve hareket şeklinde kendisini gösterir. Tohum fena olduğu zaman elbette semere de fenadır. Binaenaleyh kötü niyetlerimizin akisleri olan amellerimiz de daima bozuk ve kötü lür.

Mevlânâ bunu şu yüksek teşbih ile ifade ediyorlar. Meselâ, kış gelip yapraklar dökülerek her şey perişan bir hale gelmiş iken bahar yeniden her zerreye hayat vererek toprakta gömülü tohumların semereleri nasıl meydana çıkarsa-ki işte bu kıymet ve haşerin dünyada tam bir misalidir — tıpkı bunun gibi bu âlemde ektiğimiz tohumlar yani fiil ve hareketlerimiz amelimizin kötülüğü ve iyiliği nisbetinde haşir günü meydana çıkacak ve amelimize göre cezalanacağız. Yalnız şurasını da iyi bilelim ki, amellerimizin cezası yalnız ahirete münhasır değildir. Bunu dünyada da tamamen göreceğiz. Bunun için Mevlâna diyor ar ki: «Her hangi bir gamdan muzdarıp isen o, evvelce içtiğin bir şarabın humarı yani yaptığın bir fena hareketin mahsulüdür. Fakat

o felâket ve ızdırap hangi şarabın yani hangi şehvetin eseridir, bunu bilemezsin. Onu idrâk yüksek bir akla bağlıdır.

Hülâsa bir şeyin heyulası yani aslî maddesi, eserine benzemez. Meselâ, meni ekmektendir, fakat ekmeğe benzer mi?

Sonra ağacın, maddi aslı (heyula) olan tohuma benzerliği varmıdır?. İşte bunun gibi mesela bir haksızlık yüzünden büyük bir hastalığa uğrar ve hayat boyunca bağırırız. Haksızlık bu illete benzer mi?..

Taammüden katlin cezası olan dar ağacı katle benzer mi?.

Yalnız şurası var ki; eser, asla benzemese bile ceza amel cinsinden dir. Mesela: her hangi kimse başkasının ehliyle münasebette bulunursa bilsin ki kendi karısının pezevengi olur.

هرکه با اهل کسان شد فسق جو ـ اهل خودرا دان که قوادست او

Beyti bunu göstermektedir.

Hülâsa: başımıza gelenlerin mutlaka bir aslı vardır. Allah suçsuz yere kulunu incitmez. Başa gelen belâlar, darbeler âleme ibret vermek ve aynı zamanda felâkete uğrıyanları uyandırmak içindir.

Binaenaleyh başımızın ağrısı bile ilâhi bir tenbihtir. O ağrının aslını bilmesek bile daima samimî bir kalb ile Allah'a yalvaracağız ve af isteyeceğiz Felâhımız ancak buradadır.

***

«Onların rızıklarını biz taksim ettik» ayetinin tefsiri

Bu sürh (Zührüf) sûresindeki şu âyet-i celileye işaret buyurmaktadır:

« اهم يقسمون رحمته ربك نحن قسمنا بينهم معيشتهم في الحيات الدنيا ورفعنا بعضهم فوق بعض درجات ليتخذ بعضهم بعضاً سخرياً ورحمته ربك خير مما يجمعون »

Meali : «Rab'bının rahmetini onlar mı taksim ederler?.. Bu dünya hayatında onların maişetlerini (geçimlerini) aralarında biz taksim ettik, ve birbirlerine hizmet etsinler diye bazılarının derecelerini bazılarından üstün kıldık Rab'bının rahmeti onların topladıkları dünya malından hayırlıdır».

Ayeti celilenin beyan buyurduğu maişet ve derece farklarından maksad şudur: İnsanlar yalnız maddi rızk itibariyle değil. her nevi manevî vasıflar itibariyle de birbirlerinden farklıdırlar. Kimi zengin, kimi fakir, kimi âlim, kimi cahil, kimi mümin, kimi kâfir, kimi şehvetine mağlup, kimi salihdir. Yani suret itibariyle nasıl birbirlerine benzemezlerse ruhan da başka başkadırlar. Tanrı'nın bu rızıkları dağıtırken birini diğerinden üstün kılmasının hikmeti, bazısını bazısına musahhar kılarak dünya işlerinin ve hernevi maslahatın muntazam cereyan etmesi içindir. Bu rızıklar müsavi olarak tevzi buyurulsa kim kime hizmet edecek ve fazîletle rezîlet, şirk ile iman ilah.. nasıl ayrılacaktı?... Sonra «Rab'bın rahmeti kâfirlerin cemmettiği maldan hayırlıdır.» ayetinden Mekkeli Velid bin Mügayre ve emsali bir çok zenginler kasdedilmiş ve dünya metaının hiç bir kıymeti olmadığına işaret buyurulmuştur. Nitekim yukarıya aldığımız âyâtı celileyi takip eden diğer âyetlerde «Eğer halk küfre rağbet etmeseydi kâfirlerin evlerinin kapılarını, merdivenlerini gümüşten yapar, onları altınlara, mücevherlere garkederdik» buyurulmakta ve halkın zahirî zenginlik sebebiyle tuğyan ederek mal uğrunda imandan uzak kalacaklarına işaret olunmaktadır,

Ömer Rıza Doğrul bu âyetlerin tefsirine yaptığı haşiyelerde «İnsanın yüksekliği, servet ve sâmanda değil, ruhî kudret ve kuvvetindedir. Halbuki o vakit Arapların ululuk mi'yarı ancak servetti» diyorlar.

Halbuki peygamberler, veliler ve onların vekilleri olan ilim ve fazilet sahipleri, insanları servetle değil; iman, ideal, fazilet ve feragatle zabt ve rabt altına almışlardır. İşte bunun için şehvet, hava ve hevesi atmak peygamberlere onların tabilerine mahsus bir kuvvettir.

İşte bunun için hazreti Peygamber «Cennet hoşlanılmıyan şeylerle, cehennem de şehvetlerle ihata edilmiştir» buyuruyorlar ki, yukarıdaki bahislerde bu hadisi şerife ait izahat verilmiştir.

***

Fir'avn'in, sihirbazları öldüreceği zaman onların, «Zararı yok biz de Rab'bımıza döneriz» demelerinin tefsiri

Yukarıdaki bahislerde gördük. Fir'avn'in sihirbazları. Musa'nın asasındaki mucizenin kudretine hayran olarak iman etmeleri üzerine Fir'avn, bunları tamamiyle imhaya karar vermiş, bunun üzerine sihirbazlar «Bizim için asıl hayat ölümdür, Rab'bımıza dönmektedir» diye boyunlarını uzatmışlardı. İşte cenabı pir bu münasebetle ebedî ve mecazî hayat hakkında aşağıdaki mesnevileri irat buyuruyorlar.

Hakikî ve mecazî hayat hakkında

1 — این حیاتی خفیه در نقش ممات ـ وان مماتی خفیه درقشر حیات

2 — می نماید نور نار و نار نور ـ ورنه دنیا کی بدی دار الغرور

3 — هین مکن تعجیل اول نیست شو ـ چون غروب آری بر آر از شرق ضو

4 — اندرين بحث ار خرد ره بين بدى - فخر رازى رازدان دين بدى

5 — ليك چون من لم يذق لم يدر بود - عقل و تخييلات او حيرت فزود

6 — كى شود كشف از تفكر اين انا - اين انا مكشوف شد بعد از فنا

7 — مى فتد اين عقلها در افتقاد - در مغاكِ حلول و اتحاد

8 — اى اياز كشته فانى ز اقتراب - همچو اختر در شعاع آفتاب

9 — بلكه چون نطفه مبدل تو تين - نه از حلول و اتحادى مفتتن

Tercemesi :

1 — Bu bir hayattır ki ölümün suretinde gizlidir. O bir ölümdürki, hayatın kabuğunda gizlenmiştir.

2 — Bu âlemde nûr, ateş; ateş ise, nûr şeklinde görünmektedir. Böyle olmasa dünya nasıl aldanma yeri olurdu.

3 — Acele etme... Evvelâ yok olki, battığın zaman tekrar nûr doğusundan baş gösteresin.

4 — Bu bahiste eğer akıl yol gösterici olsaydı (Fahr-i Razi) dinin sırrını bilirdi.

5 — Fakat tatmıyan bilmez. Nihayet onun aklı hayretini artırmaktan ileri gitmedi.

6 — Bu hakiki benlik tefekkürle nasıl inkişaf eder. Onun açılması ancak mecazi hayat kaydından fani olmıya bağlıdır.

7 — Bu akıllar araştırma yüzünden hulul ve ittihad çukuruna düşer.

8 — Ey Allah'a yakınlaşma ile faniliğe erişen Ayaz... Senin bu faniliğin yıldızın güneşte mahv ve fanî olması,

9 — Veya meninin türlü tavırlarla insan olması gibi ki bunda ne hülûl ve ne de ittihad vardır.

İZAHI: Bizim ebedî hayatımız surî ölümde gizlenen bir hayattır ki ölünce asıl olan o hayata kavuşuyoruz. Yahut ölümden evvel ölen ârifler bu hayat içindedirler. Bu cismanî âlemdeki hayat ise dirilik kabuğuna gizlenmiş bir ölümden başka bir şey değildir. Bunların yaşayışları(ruhu hayvanî) ile eski hakimlerin tabirince kalbde mevcut (buharı lâtif) tesiriyle yaşanılan makinevî hayattır ki bu yaşayıştaki hayvan ile müşterekiz. İşte asıl hayatın hakikatine varamıyanlar böyle yalnız suret itibariyle diridirler. Zaten bu zıdlar âleminde gözlerimiz her şeyi makûs görmektedir. Öyle ki, bu hayatı asıl hayat zannediyoruz. Bunun için, hakikakate kavuşmak, mecazî hayat kaydından sıyrılmıya bağlıdır.

Şimdi Mevlânâ bu noktada Fahr-i Razi'ye gayet hâkimane bir tariz yap yorlar. Bunu izahtan evvel Fahr-i Razi'nin kısaca tercemei halini yazalım.

Fahrettin Razi 544 Hicrî senesinde İran şehirlerinden (Rey) de doğmuştur. Babası Ziyaeddin efendi zamanının en büyük âlimlerinden di. Fahr-i Razi, babasından uzun zaman ders almıştır. Sonra Razi bir çok seyahatler yapmış, nihayet Harzem'e gelerek Sultan Mehmet Harzemşah'a intisap etmiştir. Fah-ri Razi bütün hayatını dinî ve ilmî tedkiklerle geçirmiştir O kadar ki yemek yerken okuyamadığına teessüf edermiş. Anlaşılıyor ki, uykuyu dahi ilme feda etmiştir. Nihayet bu büyük âlim 606 H. senesinde Herat'ta ölmüştür. En meşhur eseri (Mefatiyhül Gayb) adıyla şöhret bulan 13 cildlik büyük tefsiridir. Bundan başka fıkıh, akaid, riyaziye, hukuk ilimlerine ait elliye yakın büyük eserleri vardır

Şimdi gelelim Mevlâna'nın Fahr-i Razi hakkındaki tarizlerine :

Diyorlar ki, manevî ve ebedî hayatın sıralarına, eğer bu akılla varılabilmiş olsaydı Fahr-i Razi dinin bütün esrarını çözmüş olurdu. Fakat dinin sırrı, ancak mecazî varlık kaydından geçmekle anlaşılır. Akıl ve zahirî ilimde Fahr-i Razi çok yüksekti. Fakat ledün ilminin zevkini tatmadığı için onun aklı, maneviyat sahasında ancak hayretini artırmaktan ileri gidememiştir.

Sonra Mevlâna manevî benliğin izahına geçiyor : Bu (ene) yani hakikî benliğimiz tefekkürle keşfedilemez. Bir takım fikir ve ilmî nazariyelerle bu (ene) nin hakikatini halledemeyiz. Çünkü hakikî (ene) Rab'bin vücudu olup (Zat-i bâri) en derin tefekkürlerin dahi dışındadır ve ancak mecazî vücudumuz fanî olduktan sonra tecelli eder. Eğer bu tecelliyi ilim ile, akıl ile anlamağa kalkarsak bu noktada hulûl ve ittihad çukuruna düşmüş oluruz ki, Hak, böyle bir girme ve birleşmeden münezzehtir. Bu ancak mecazî ve maddî varlığa mahsustur.

Şimdi Mevlâna tecelliyi şöyle izah ediyorlar : Bizim, Hak'kın tecellisinde fanî olmaklığımız, yıldızların güneşte batmış olması ve yahut meninin rahimde aldığı türlü tavırlar, ve istihaleler gibidir ki, bir tavırdan öbürüne geçerken ne hulûl ve ne de ittikad vardır, Ve her tavır başka bir vasıftadır

İşte biz de bu fâni vücuttan geçerken nefsî vasıflarımız mahv ve müzmahil olarak Hak'kın evsafını alır ki, mutasavvıflardan bazılarının cezbe halinde (enallah) demeleri mecazî vücuttan tamamiyle fâni olarak Rab'bın vasfını anlamalarındandır. Yoksa Tanrı'nın vücuduna girmesi değildir.

Birinci Cildin Sonu